

ΤΕ ΠΑΤΡΩΝ

ΣΧΟΛΗ: ΔΙΟΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ: ΔΙΟΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΕΣΗΓΗΤΡΙΑ: Α. ΜΙΧΑΛΙΤΣΑΝΟΥ

"ΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ,
ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ"

Σπουδαστές: Ζακόλίκου Μαργαρίτα
Αντίπας Παναγίς

ΠΑΤΡΑ, 2001

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 ΣΥΝΟΠΤΙΚΑ ΠΩΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΗΚΕ Ο ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ-ΑΛΛΑΓΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΚΑΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΤΡΙΣΔΙΑΣΤΑΤΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

2.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

2.2 ΤΡΙΣΔΙΑΣΤΑΤΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

α) ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

β) ΕΝΤΟΛΗ

γ) ΜΕΤΑΒΟΛΗ

2.3 ΑΞΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

α) ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

β) ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

γ) ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΥΠΕΡΠΡΟΪΟΝΤΟΣ

3.1 ΤΟ ΥΠΕΡΠΡΟΪΟΝ

3.2 ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΙΔΕΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΩΝ

4.1 ADAM SMITH

4.2 KARL MARX

4.3 JOSEPH SCHUMPETER

4.4 JOHN MAYNARD KEYNES

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗ

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

5.1 ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

5.2 ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

- 6.1 ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΤΑΞΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ
- 6.2 ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ
- 6.3 ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ
ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΑ
ΑΤΟΜΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥΧΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ
ΜΙΣΘΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
- 6.4 ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΚΕΡΔΗ ΚΑΙ ΥΠΕΡΠΡΟΪΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

- Ο ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΘΙΣΤΑΤΑΙ ΤΟ ΚΥΡΙΑΡΧΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΤΙΣ ΗΠΑ
- 7.1 ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΟΥ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ
 - α) ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ
 - β) ΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΑ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ
 - γ) ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

- ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΚΕΡΔΗ
- 8.1 ΚΕΡΔΗ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΕΡΓΟΔΟΤΩΝ ΠΑΝΩ ΣΤΟΥΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ
- 8.2 ΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΚΕΡΔΟΣ
- 8.3 ΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΟΥ ΠΟΣΟΣΤΟΥ ΚΕΡΔΟΥΣ
 - α) ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΤΙΜΩΝ
- 8.4 ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

- 9.1 ΜΙΣΘΟΙ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΗ ΔΥΝΑΜΗ
- 9.2 Η ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΕΝΤΟΛΩΝ
- 9.3 Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟΔΟΤΕΣ
- 9.4 Η ΑΠΟΣΠΑΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ
- 9.5 Η ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, Ο ΜΙΣΘΟΣ ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

- ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑ - ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑ ΑΞΙΩΝ
ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΗ ΑΓΟΡΑ
- 10.1 ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΑ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑ
 - α) ΕΝΝΟΙΑ
- 10.2 ΛΟΓΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥΣ
- 10.3 ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥΣ
- 10.4 ΙΔΙΟΜΟΡΦΙΕΣ ΤΩΝ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΩΝ
- 10.5 ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΩΝ
- 10.6 ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ, ΝΑΪΛΟΝ, ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ
- 10.7 ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑ ΑΞΙΩΝ
 - 10.7.1 ΕΝΝΟΙΑ
 - 10.7.2 ΤΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΑ ΑΞΙΩΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

ΑΝΕΡΓΙΑ

- 11.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ
- 11.2 ΜΟΡΦΕΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ
- 11.3.1 Η νεοκλασική προσέγγιση
- 11.3.2 Η Κεϋνσιανή προσέγγιση της ανεργίας
- 11.3.3 Η Ριζοσπαστική προσέγγιση για την ανεργία
- 11.4 ΕΞΙ ΑΛΗΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ
- 11.5 ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ
- 11.6 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑ
- 11.7 ΑΙΤΙΑ ΑΝΕΡΓΙΑΣ
- 11.8 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΚΑΘΟΡΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
- 11.8.1 ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΤΟ 1998
- 11.8.2 ΟΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
- 11.9 Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ
- 11.9.1 ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ
- 11.9.2 Η ΣΧΕΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ –ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
- 11.10 ΟΙ ΝΕΟΙ, ΤΑ ΚΑΤΕΞΟΧΗΝ ΘΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ
- 11.10.1 Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
- 11.11 ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
- 11.11.1 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΑΡΙΘΜΟΙ
- 11.11.2 ΔΙΚΑΙΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ
- 11.11.3 ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΥΘΥΝΩΝ
- 11.12 ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑ ΑΝΕΡΓΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

- 12.1 Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ
- 12.2 ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΑΓΑΘΑ
- 12.3 ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ

ΦΤΩΧΕΙΑ

- 13.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ
- 13.2 ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΙΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
- 13.2.1 ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑΣ
- 13.2.2 ΑΝΙΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ – ΦΑΥΛΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
- 13.3 Η ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ
- 13.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να γίνει μια πλήρη αναφορά και κατανόηση του οικονομικού μοντέλου που επικρατεί σήμερα τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην πλειοψηφία των χωρών, αλλά και να ερευνηθεί αν αυτό το μοντέλο στηρίζεται στην ύπαρξη της ανεργίας, της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού για να μπορέσει να συνεχίσει να υπάρχει.

Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη από τα οποία το πρώτο αναφέρεται στο σημερινό οικονομικό σύστημα, δηλαδή στον καπιταλισμό, ενώ το δεύτερο στις βασικότερες συνέπειες από την επικράτηση αυτού του οικονομικού συστήματος.

Η εργασία ξεκινάει στο πρώτο κεφάλαιο με μια ιστορική αναδρομή μέχρι και την επικράτηση του καπιταλισμού και με την αναφορά των πρωτόγνωρων κοινωνικών αλλαγών που επέβαλε. Στην συνέχεια στο δεύτερο κεφάλαιο εισάγεται αυτό που ονομάζουμε τρισδιάστατη προσέγγιση στην οικονομική, δηλαδή μια νέα αντίληψη της οικονομικής. Στην συνέχεια γίνεται μια ανάλυση του καπιταλισμού σε όρους τριών διαστάσεων του ανταγωνισμού, της εντολής και της μεταβολής. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η θεωρία του υπερπροϊόντος και της κοινωνικής σύγκρουσης που προκύπτει από αυτήν την παραγωγή στις οικονομίες.

Στην συνέχεια στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι βασικές ιδέες τεσσάρων οικονομολόγων που η συνεισφορά τους υπήρξε καθοριστική για την κατανόηση της πολιτικής οικονομίας. Το πέμπτο κεφάλαιο αναπτύσσει τις έννοιες της προσφοράς και της ζήτησης. Στο έκτο κεφάλαιο βλέπουμε τις ταξικές σχέσεις που δημιουργούνται μέσα σε μια κοινωνία όπου έχει ριζώσει ο καπιταλισμός και τι συνέπειες έχει αυτό τόσο για τον άνθρωπο όσο και για την κοινωνία. Στο έβδομο κεφάλαιο αναφέρεται επικράτηση του καπιταλισμού και τα στάδια που πέρασε ο αμερικάνικος καπιταλισμός. Στο όγδοο κεφάλαιο βλέπουμε πως κατανέμονται τα κέρδη που παράγονται σε ένα καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα καθώς και τις διάφορες μορφές ανταγωνισμού. Το ένατο κεφάλαιο αναφέρεται στις σχέσεις που δημιουργούνται μέσα σε μια οικονομία, ανάμεσα στους εργαζόμενους και στους εργοδότες. Το δέκατο κεφάλαιο αναφέρεται στα χρηματιστήρια, ως δημιούργημα του καπιταλιστικού συστήματος.

Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στις σημαντικότερες αρνητικές συνέπειες για την ανθρωπότητα από την επικράτηση του σημερινού οικονομικού μοντέλου. Στο ενδέκατο κεφάλαιο παρουσιάζεται η έννοια της ανεργίας, οι μορφές της, και η

συσχέτιση της με τον καπιταλισμό. Στο κεφάλαιο δώδεκα αναλύεται η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού σαν συνέπεια αρνητική για τις κοινωνίες που δημιούργησε το καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα. Στο κεφάλαιο δέκατο τρίτο αναλύεται η έννοια της φτώχειας για τις κοινωνίες και παρουσιάζεται η έννοια του φαύλου κύκλου της ανάπτυξης.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

**ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ, ΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΜΟΝΤΕΛΟ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΥΝΟΠΤΙΚΑ ΠΩΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΗΚΕ Ο ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ- ΑΛΛΑΓΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΚΑΝ

Η Καπιταλιστική εποχή δε μοιάζει με καμιά άλλη. Στη διάρκεια της σχετικά σύντομης ζωής του καπιταλισμού – σχετικά σύντομη από ιστορική άποψη – ο κόσμος άλλαξε πιο γρήγορα, πιο σταθερά και πιο βαθιά σε σύγκριση με οποιαδήποτε άλλη περίοδο στο παρελθόν. Επιπλέον, καθώς ο ρυθμός αλλαγής φαίνεται να επιταχύνεται, μπορούμε να αναμένουμε παραπέρα δραματικές αλλαγές στη ζωή μας.

Ο καπιταλισμός, όπως θα δούμε με περισσότερες λεπτομέρειες αργότερα, είναι ένα οικονομικό σύστημα όπου οι εργοδότες μισθώνουν εργάτες για να παράγουν αγαθά και υπηρεσίες τα οποία διαθέτουν στην αγορά με σκοπό την πραγματοποίηση κέρδους.

Όπου ριζώνει αυτό το οικονομικό σύστημα, δεν αφήνει αμετάβλητη καμιά πλευρά της κοινωνίας. Έχει επιφέρει επαναστατικές βελτιώσεις στα καταναλωτικά μας πρότυπα, αλλαγές στην οικογενειακή μας ζωή, τεχνολογικές καινοτομίες, αναδιατάξεις της εξουσίας, ανακατανομές του πλούτου και μεταβολές στα ιδανικά και τις πεποιθήσεις μας.

Η καπιταλιστική εποχή άρχισε γύρω στο 1.500 μ.Χ., όταν έκανε την εμφάνισή της η καπιταλιστική οργάνωση της εργασίας σε μέρη της Αγγλίας, των Κάτω Χωρών και της Ιταλίας. Στην αρχή ο καπιταλισμός επηρέαζε ελάχιστους ανθρώπους, ακόμη και στις χώρες που πρωτοεμφανίστηκε. Καθώς όμως η καπιταλιστική οργάνωση της εργασίας εξαπλωνόταν όλο και περισσότερο και γινόταν όλο και ισχυρότερη, ο αντίκτυπός της γινόταν όλο και πιο αισθητός. Και έμελλε τελικά να επιφέρει επαναστατικές αλλαγές στον κόσμο.

Η ανάπτυξη του καπιταλισμού και οι κοινωνικές αλλαγές που επέφερε συνέβησαν σε διαφορετικές εποχές και σε διαφορετικούς τόπους, και ο αντίκτυπός τους ήταν εξαιρετικά άνισος. Σε ορισμένους τόπους, η ανάπτυξη του καπιταλισμού συντελέστηκε γρήγορα, σε άλλους τόπους πολύ αργά. Ο καπιταλισμός είχε γίνει το κυρίαρχο οικονομικό σύστημα στη Βρετανία από τις αρχές του 19ου αιώνα. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο καπιταλισμός ανταγωνιζόταν ένα άλλο κοινωνικό σύστημα – τη

δουλειά — που βασιζόταν, όχι στην απασχόληση εργατών για το κέρδος, αλλά στην απροκάλυπτη μετατροπή του εργάτη σε ιδιοκτησία του δουλοκτήτη. Ο καπιταλισμός θριάμβευσε από τα μέσα του 19ου αιώνα – μια νίκη που οριστικοποιήθηκε με τη συντριβή της δύναμης των δουλοκτητών στον Αμερικανικό Εμφύλιο Πόλεμο. Σε μερικές περιοχές του κόσμου, ο καπιταλισμός μόνο τώρα αντικαθιστά προκαπιταλιστικά οικονομικά συστήματα. Στη Ρωσία, την Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία και σε άλλες πρώην κομμουνιστικές χώρες, παραδείγματος χάρη, ο καπιταλισμός εκτοπίζει τα συστήματα του συγκεντρωτικού, οικονομικού σχεδιασμού εκτοπίζει τα συστήματα του συγκεντρωτικού οικονομικού σχεδιασμού και της κοινοκτημοσύνης των οικονομικών πόρων, όπου η παραγωγή δεν καθοδηγούνταν από το κέρδος.

Η μεγαλύτερη ίσως μεταβολή είναι η μεγάλη αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού. Από το 1750 έως το 1950, ο παγκόσμιος πληθυσμός αυξανόταν με ταχύτερο ρυθμό (περίπου 5,7 ανά χίλιους κατοίκους), που εξασφάλιζε το διπλασιασμό του παγκόσμιου πληθυσμού κάθε 120 χρόνια. Μετά το 1950, ο ρυθμός αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού έγινε τόσο υψηλός (περίπου 17,1 ανά χίλιους κατοίκους), που διπλασίαζε τον παγκόσμιο πληθυσμό κάθε 40 χρόνια η εκρηκτική αυτή αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού απλώς δεν είχε προηγούμενο στην ιστορία της ανθρωπότητας. Η τόσο ραγδαία αύξηση του πληθυσμού είναι ένα νέο κοινωνικό φαινόμενο, χαρακτηριστικό γνώρισμα της καπιταλιστικής εποχής. Αν και τα τελευταία χρόνια η αύξηση του πληθυσμού επιβραδύνθηκε στις ΗΠΑ και σ' άλλα μέρη του κόσμου, ωστόσο συνεχίζει να επιταχύνεται σε άλλες χώρες.

Καθώς οι άνθρωποι άρχισαν να εγκαταλείπουν τις αγροτικές εργασίες ή εκδιώκονταν από αυτές, έγινε φανερή μια άλλη διάσταση της αλλαγής: η αστικοποίηση ή η μεγέθυνση των πόλεων. Αντί να είναι διασκορπισμένοι σ' όλη την ύπαιθρο, με ένα μικρό μόνο ποσοστό του πληθυσμού να μένει σε πόλεις, πλήθη ανθρώπων άρχισαν να συγκεντρώνονται σε αστικές περιοχές. Το 1800, το μόνο το 6% των Αμερικανών ζούσαν σε πόλεις ή κωμοπόλεις με πληθυσμό άνω των 2.500 κατοίκων. Σήμερα, τα τρία τέταρτα του πληθυσμού ζουν σε τέτοιες αστικές περιοχές.

Ο πληθυσμός του Λονδίνου, που ήταν μόνο 70.000 και 1500, έφτασε τις 600.000 το 1700 και πλησίασε τις 750.000 το 1800, κάνοντας το Λονδίνο τη μεγαλύτερη αγγλόφωνη πόλη του κόσμου. Η Φιλαδέλφεια, η δεύτερη σε πληθυσμό πόλη το 1800, είχε 60.000 κατοίκους. Σήμερα, το Λονδίνο έχει πληθυσμό 11.000.000 κατοίκους, ενώ το ευρύτερο πολεοδομικό συγκρότημα της Νέας Υόρκης έχει 16.000.000 και το ευρύτερο πολεοδομικό συγκρότημα της Πόλης του Μεξικού

19.000.000 κατοίκους. Το Τόκιο, η μεγαλύτερη αστική περιοχή του κόσμου, έχει 20.000.000 κατοίκους.

Η δυναμική αυτή του οικονομικού συστήματος δεν άφησε τίποτε άθικτο: άλλαξε ακόμη και την έννοια του χρόνου. Η ζωή των ανθρώπων στην προκαπιταλιστική περίοδο έτεινε να ακολουθεί το φυσικό χρόνο, που σημαδευόταν από τη διαδοχή των εποχών ή την κίνηση του ήλιου στον ουρανό. Το πρότυπο της εργασίας ακολούθησε τους φυσικούς ρυθμούς του καιρού. Αλλά, στην καπιταλιστική απασχόληση, η εργασία πληρώνεται με την ώρα, και οι εργασίες που πρέπει να εκτελεστούν προσδιορίζονται σε χιλιοστά του δευτερολέπτου, με μελέτες χρόνου και κίνησης. Υπάρχει χρόνος έναρξης και παύσης της εργασίας· οι διακοπές εργασίας για γεύμα – αλλά και τα διαλείμματα για καφέ ή, ακόμα, και για τη φυσική ανάγκη των εργαζομένων – έχουν καταντήσει να υπολογίζονται με ακρίβεια λεπτού. Ο χρόνος του ρολογιού εκτόπισε το φυσικό χρόνο.

Με όλους αυτούς, λοιπόν, αλλά και άλλους τρόπους, η καπιταλιστική εποχή υπήρξε μια εποχή μεγάλης, πρωτόγνωρης κοινωνικής αλλαγής. Ο κόσμος, και οι λαοί όλου του κόσμου, έχουν αναπλαστεί, καθώς όλα ουσιαστικά τα παλιά πρότυπα της ζωής, και οι τρόποι απόκτησης των αναγκαίων μέσων συντήρησης, ανατράπηκαν και ανασυγκροτήθηκαν. Καμιά όψη της ζωής δεν έμεινε άθικτη απ' αυτή την ακατανίκητη δύναμη της αλλαγής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΤΡΙΣΔΙΑΣΤΑΤΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

Αφού ο καπιταλισμός είναι ένα οικονομικό σύστημα, για να κατανοήσει κανείς τον καπιταλισμό χρειάζεται να κατανοήσει την Οικονομική. Αλλά ποιο είδος Οικονομικής θα πρέπει να κατανοήσει;

Στο παρόν σύγγραμμα αναπτύσσεται ένας τρόπος σκέψης για την Οικονομική, που αποκαλείται Πολιτική Οικονομία ή αλλιώς «τρισδιάστατη προσέγγιση στην Οικονομική». Οι πολιτικοί οικονομολόγοι πιστεύουν ότι η προσέγγιση που παρουσιάζεται εδώ έχει μεγαλύτερη σχέση με την πραγματικότητα, ότι είναι ένας περισσότερο χρήσιμος τρόπος για να κατανοήσουμε την οικονομία μας σε σύγκριση με την κύρια, ανταγωνιστική της προσέγγιση, τη νεοκλασική ή «συμβατική» προσέγγιση στην Οικονομική, την οποία συναντάμε στα περισσότερα εισαγωγικά εγχειρίδια Οικονομικής.

Η κύρια ιδέα του παρόντος Κεφαλαίου είναι ότι η Πολιτική Οικονομία εξετάζει και τις τρεις διαστάσεις της οικονομικής ζωής: τον ανταγωνισμό, την εντολή και τη μεταβολή.

Η κύρια αυτή ιδέα εκφράζεται σε τρία βασικά σημεία:

1. Ο καπιταλισμός είναι ένα οικονομικό σύστημα.

2. Κάθε οικονομικό σύστημα μπορεί να αναλυθεί με βάση τρεις διαστάσεις: την οριζόντια διάσταση (ανταγωνισμός), την κάθετη διάσταση (εντολή) και τη χρονική διάσταση (μεταβολή).

3. Η Πολιτική Οικονομία, όπως όλες οι κοινωνικές θεωρίες, ενσωματώνει ορισμένες αξίες: στην περίπτωση της Πολιτικής Οικονομίας, οι αξίες αυτές είναι η αποτελεσματικότητα, η δικαιοσύνη και η δημοκρατία.

2.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

Οι ανθρώπινες κοινωνίες έχουν αναπτύξει αρκετά διαφορετικά οικονομικά συστήματα: δουλειά, αυτάρκη νοικοκυριά, καπιταλισμός, φυλετικές κοινοπολιτείες, κρατικός σοσιαλισμός, φεουδαρχία, και πολλά άλλα.

Οικονομικό σύστημα είναι το σύνολο των σχέσεων εκείνων μεταξύ ανθρώπων, μέσω των οποίων κάθε κοινωνία οργανώνει τις εργασιακές διαδικασίες που είναι αναγκαίες για τη συντήρηση της ζωής.

Το κοινό στοιχείο σ' όλα αυτά τα συστήματα – αυτό που τα καθιστά οικονομικά συστήματα – είναι ότι συνιστούν τρόπους οργάνωσης της ανθρώπινης εργασίας, οι οποίοι σε όλες τις κοινωνίες είναι αναγκαίοι για να παραχθούν τα αγαθά και οι υπηρεσίες που είναι απαραίτητα για τη συντήρηση της ζωής. Τα οικονομικά συστήματα οργανώνουν τον τρόπο με τον οποίο θα διεξαχθεί η εργασία, το είδος της εργασίας που θα εκτελεστεί, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο θα χρησιμοποιηθεί το προϊόν της.

Τα οικονομικά συστήματα είναι ουσιαστικά σχέσεις μεταξύ ανθρώπων. Οι σχέσεις αυτές μπορεί να είναι άμεσες, δηλαδή σχέσεις πρόσωπο με πρόσωπο, μπορεί να είναι σχέσεις που εκτείνονται σ' όλο τον κόσμο. Οι σχέσεις αυτές επηρεάζονται από τη φυσική υπόσταση στην παραγωγή κι από τους τύπους των τεχνολογιών που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή· διαμορφώνονται ακόμη και από μια ποικιλία άλλων επιρροών, όπως η γεωγραφία, τα έθιμα, η θρησκεία και ο αγροτικός ή βιομηχανικός χαρακτήρας της παραγωγής. Εντούτοις, ουσία ενός οικονομικού συστήματος είναι οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ οικονομικών δρώντων – εργοδοτών και εργαζομένων, κάταναλωτών και πωλητών. Το διακριτικό χαρακτηριστικό κάθε οικονομικού συστήματος δηλώνεται από τα διαφορετικά είδη των κοινωνικών σχέσεων που έχουν αναπτυχθεί μεταξύ των οικονομικών δρώντων – σχέσεις συνεργασιακές ή ανταγωνιστικές, ίσες, ή άνισες, δημοκρατικές ή αυταρχικές, ή αλληλέγγυες ή εγωιστικές.

Ο τρόπος οργάνωσης της εργασίας διαφέρει από το ένα οικονομικό σύστημα στο άλλο. Για να κατανοήσουμε το πώς οργανώνεται η εργασία σε μια συγκεκριμένη κοινωνία, θα πρέπει να μελετήσουμε το οικονομικό της σύστημα.

Είναι πάντως ένα πολύ οικείο σύστημα. Είναι το οικονομικό σύστημα που επικρατεί όχι μόνο στις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά και στη Μεγάλη Βρετανία, την Ιαπωνία, τη Χιλή, τη Γαλλία, τη Βραζιλία, τη Δυτική Γερμανία, τη Ελλάδα, τη Νότια Αφρική και, με τη μια ή την άλλη μορφή, σε άλλες ογδόντα περίπου χώρες.

Σε ένα καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα, τα περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες παράγονται κάτω από τη διεύθυνση των εργοδοτών (που ονομάζονται επίσης άνθρωποι του εμπορίου, καπιταλιστές ή επιχειρηματίες), οι οποίοι επιδιώκουν να αποκομίσουν κέρδη πουλώντας αγαθά και υπηρεσίες στις αγορές. Οι περισσότεροι άνθρωποι στις καπιταλιστικές οικονομίες εργάζονται για λογαριασμό κάποιου άλλου

(του εργοδότη τους), παίρνοντας ως αντάλλαγμα ημερομίσθιο ή μισθό. Η εργασία λοιπόν, είναι οργανωμένη για το κέρδος, ενώ το αφεντικό στο χώρο της δουλειάς είναι ο καπιταλιστής ή ο διορισμένος διευθυντής, και όχι οι εργάτες· και τα παραγόμενα αγαθά και υπηρεσίες, όπως και ο χρόνος (εργασίας) των ανθρώπων, ανταλλάσσονται στις αγορές.

Για να κατανοήσουμε τον καπιταλισμό, θα πρέπει να βρούμε απαντήσεις στα ακόλουθα ερωτήματα: Πώς οργανώνεται η εργασία; Πώς λειτουργούν οι αγορές; Τι καθορίζει ποιο μέρος θα πάει στα κέρδη και ποιο στα ημερομίσθια και στους μισθούς; Ποιος αποφασίζει ποιες τεχνολογίες θα χρησιμοποιηθούν; Γιατί ορισμένοι εργάτες αμείβονται καλύτερα από άλλους. Τι επιπτώσεις έχει αυτό το καπιταλιστικό σύστημα στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου, στις πολιτιστικές μας παραδόσεις, στο πολιτικό μας σύστημα και το φυσικό μας περιβάλλον, και πώς αυτά επηρεάζουν τον καπιταλισμό;

2.2 ΤΡΙΣΔΙΑΣΤΑΤΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

Οι σχέσεις που συγκροτούν κάθε οικονομικό σύστημα μπορούν να αναλυθούν με βάση τις ακόλουθες τρεις διαστάσεις: τον ανταγωνισμό, την εντολή και τη μεταβολή.

Η Πολιτική Οικονομία είναι μια θεωρία που αναλύει τον καπιταλισμό σε όρους τριών διαστάσεων: του ανταγωνισμού, της εντολής και της μεταβολής.

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Η πρώτη ή οριζόντια διάσταση ονομάζεται ανταγωνισμός, και αναφέρεται στην όψη εκείνη των οικονομικών σχέσεων όπου η ανταλλαγή στην αγορά διαδραματίζει τον πιο σημαντικό ρόλο. Στον καπιταλισμό, ο ανταγωνισμός διενεργείται κυρίως με το μηχανισμό των αγορών.

Η διάσταση αυτή αποκαλείται «οριζόντια», επειδή ο ανταγωνισμός τείνει να δημιουργείται όταν υπάρχει μια σχετική ισοδυναμία ανάμεσα σ' εκείνους που προσφέρουν τις επιλογές.

ΕΝΤΟΛΗ

Η δεύτερη διάσταση αποκαλείται εντολή (command), κι αναφέρεται στην όψη εκείνη των οικονομικών σχέσεων όπου αρχίζουν να ενεργοποιούνται η εξουσία, ο εξαναγκασμός, η ιεραρχία και η υποταγή ενός υφισταμένου σε έναν προϊστάμενο. Για να μπορεί το πρόσωπο Α να δίνει εντολές στο πρόσωπο Β, ο Α πρέπει να έχει κάποια εξουσία πάνω στον Β. Στην καπιταλιστική κοινωνία (και σε πολλές άλλες, βέβαια) η εντολή είναι μια κεντρική πλευρά του χώρου εργασίας, του νοικοκυριού, του κράτους και των σχέσεων μεταξύ διαφόρων κοινωνικών ομάδων, ιδίως των σχέσεων τάξεων, φυλών, ανδρών και γυναικών, καθώς και μεταξύ εθνών.

Η διάσταση της εντολής ονομάζεται «κάθετη», επειδή αφορά, κατ' ανάγκη, ανθρώπους και ομάδες που είναι άνισοι – κάποιοι βρίσκονται σε «υψηλότερη» θέση από κάποιους άλλους. Ένα άτομο ή μια ομάδα είναι στην «κορυφή»: το άλλο είναι σε «υποδεέστερη θέση». Το αντίθετο της εντολής είναι η επιλογή.

Δεν είναι πάντα εύκολο έργο η διάκριση της εντολής από την επιλογή.

Λέμε ότι μια σχέση εντολής υφίσταται στην περίπτωση που ένα άτομο ή μια ομάδα (Α) έχει τη δυνατότητα να προκαλέσει σοβαρό κόστος σε ένα άλλο άτομο ή σε μια άλλη ομάδα (Β), υποχρεώνοντάς το, έτσι, να κάνει αυτό που του ζητά (ενώ το δεύτερο άτομο, ή η δεύτερη ομάδα, δεν έχει αυτή την ισχύ). Στην περίπτωση αυτή λέμε ότι ο Α ασκεί εξουσία πάνω στον Β.

Το πιο κοινό πρότυπο είναι αυτό όπου κάποιος χρησιμοποιεί την ισχύ, δηλαδή την εξουσία (ουσιώδες συστατικό της εντολής) που κατέχει, για να επηρεάσει ή να διαμορφώσει τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ένα άλλο άτομο θα κάνει μια επιλογή.

Εξουσία ή ισχύς, λοιπόν, δεν είναι μόνον η ικανότητα να επιβάλλει κάποιος ένα τμήμα σε άλλους: είναι η ικανότητά του να ελέγξει την πληροφόρηση άλλων, ώστε να επηρεάσει τις προτιμήσεις τους ή τις ανάγκες τους κατά τρόπο ευνοϊκό για τα συμφέροντά του.

ΜΕΤΑΒΟΛΗ

Η τρίτη διάσταση των οικονομικών συστημάτων ονομάζεται μεταβολή (change). Η μεταβολή αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο η λειτουργία ενός οικονομικού συστήματος αλλάζει το ίδιο το σύστημα. Στον καπιταλισμό συντελούνται μεταβολές, επειδή μπορεί κανείς να αποκομίσει μεγάλα κέρδη επιφέροντας αλλαγές στην υπάρχουσα κατάσταση των πραγμάτων: κατασκευάζοντας νέες και καλύτερες μηχανές, σχεδιάζοντας καινούργια προϊόντα που ικανοποιούν ανάγκες τις οποίες οι καταναλωτές δεν μπορούσαν ως τότε να φανταστούν ότι έχουν, επεκτείνοντας την παραγωγή, χτίζοντας εργοστάσια στις πιο απομακρυσμένες γωνιές της γης. Η δύναμη της αλλαγής στον καπιταλισμό βρίσκεται στις κερδοσκοπικές επενδύσεις που του δημιουργούν την τάση να επεκτείνεται διαρκώς. Με την επέκτασή του μεταβάλλει το περιβάλλον του. Αυτή η επεκτατική τάση μπορεί επίσης να μεταβάλει και τον τρόπο λειτουργίας του ίδιου του καπιταλισμού.

Η μεταβολή χαρακτηρίζεται ως η «χρονική» διάσταση ενός οικονομικού συστήματος επειδή αποτελεί μια διαδικασία που εκτυλίσσεται στη διάρκεια του χρόνου. Μας επιβάλλει να σκεφτόμαστε αναγκαστικά με τις έννοιες του «πριν» και του «μετά» ή μ' αυτές του «πρώιμου» και του «ύστερου».

Πράγματι, ο καπιταλισμός είναι ένα από τα πιο δυναμικά οικονομικά συστήματα που υπήρξαν ποτέ – ένα σύστημα διαρκώς μεταβαλλόμενο.

Εδώ μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα πώς επιτυγχάνεται η οικονομική και κοινωνική αλλαγή μέσα από την κανονική, καθημερινή λειτουργία του οικονομικού συστήματος. Φυσικά, πολλά πράγματα μπορεί να προκαλέσουν αλλαγή: οι πόλεμοι, οι νέες ανακαλύψεις, οι επιδημίες, οι δραματικές καιρικές μεταβολές, η επιστήμη και η τεχνολογία, οι θρησκευτικές εξεγέρσεις κ.τ.λ. Η οικονομική ανάλυση μπορεί, εν μέρει, να μας βοηθήσει να εξηγήσουμε γιατί συμβαίνουν όλ' αυτά τα γεγονότα. Ωστόσο, το ενδιαφέρον μας εστιάζεται όχι και τόσο πολύ στην αλλαγή που προκύπτει ως αποτέλεσμα μιας ξαφνικής καταστροφής ή καλής τύχης, αλλά κατά κύριο λόγο στην αλλαγή που εκπηγάει από τη συνήθη και συνεχή λειτουργία του οικονομικού συστήματος.

2.3 ΑΞΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Η Οικονομική είναι αναπόφευκτα εμπλεγμένη με αξίες, κι έτσι πρέπει να είναι. Οι αξίες από τις οποίες ξεκινά μια θεωρία παρέχουν τη βάση για να κρίνουμε αν θα πρέπει να θεωρήσουμε ένα οικονομικό σύστημα ως καλό ή κακό ή για να χρησιμοποιήσουμε μια πιο μετριοπαθή έκφραση, για να κρίνουμε ποιες διαδικασίες ή αποτέλεσμα ενός οικονομικού συστήματος είναι καλύτερα ή χειρότερα.

Ποιες είναι, λοιπόν οι αξίες στην Πολιτική Οικονομία τις οποίες χρησιμοποιούμε για να κρίνουμε τα χαρίσματα ενός οικονομικού συστήματος; Υπάρχουν τρεις γενικές αξίες:

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ένα κριτήριο για την αξιολόγηση των οικονομικών συστημάτων είναι ο βαθμός στον οποίο προάγουν την αποτελεσματική χρησιμοποίηση της εργασίας και των άλλων διαθέσιμων πόρων, και όχι τη σπατάλη τους. Αποτελεσματικότητα σημαίνει πως χρησιμοποιούμε μια δεδομένη ποσότητα εισροών – αδιάφορο αν οι εισροές αυτές είναι η προσπάθεια, η νοημοσύνη ή η δημιουργικότητά μας, το φυσικό μας περιβάλλον ή άλλοι παράγοντες – με τέτοιο τρόπο ώστε να παράγουμε τη μέγιστη ποσότητα χρήσιμων αγαθών και υπηρεσιών. Ένα οικονομικό σύστημα που χρησιμοποιεί τους πόρους του πιο αποτελεσματικά από ένα άλλο – σύμφωνα με το κριτήριο αυτό – είναι ένα καλύτερο οικονομικό σύστημα. Και είναι καλύτερο επειδή αυξάνει τον ελεύθερο χρόνο μας, που μπορούμε να τον χρησιμοποιήσουμε για αναψυχή, παιχνίδια, μάθηση.

Η αποτελεσματικότητα αναφέρεται στην παραγωγή ωφέλιμων αγαθών και υπηρεσιών. Η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που δεν είναι ωφέλιμα δε θα πρέπει να υπολογίζεται στη μέτρηση της αποτελεσματικότητας. Παραδείγματος χάρη, η παραγωγή της διαφήμισης είναι εξαιρετικά επικερδής – και γι' αυτό ακριβώς παράγεται –, αλλά δεν είναι ωφέλιμη.

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

Ένα δεύτερο βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση των οικονομικών συστημάτων είναι το πόσο δίκαια επιμερίζονται τα βάρη και διανέμονται τα οφέλη του συστήματος. Όταν μιλούμε για βάρη εννοούμε κυρίως την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, και όταν αναφερόμαστε σε οφέλη εννοούμε κυρίως τη χρησιμοποίηση αυτών που έχουν παραχθεί. Ποιος εργάζεται και πόσο; Και ποιος καταναλώνει τους καρπούς της εργασίας; Όπως ακριβώς και με την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας, πρέπει κι εδώ να συνεκτιμηθούν όλα τα στοιχεία κόστους και όλα τα οφέλη. Δικαιοσύνη εδώ, σημαίνει ότι οι άνθρωποι που απαρτίζουν το οικονομικό σύστημα θα πρέπει να φέρουν τα βάρη και να απολαμβάνουν τα οφέλη του οικονομικού συστήματος δίκαια. Ένα οικονομικό σύστημα που κατανέμει τα βάρη και τα οφέλη πιο δίκαια από ένα άλλο είναι, σύμφωνα με το κριτήριο της δικαιοσύνης, ένα καλύτερο οικονομικό σύστημα, και είναι καλύτερο επειδή αναγνωρίζει την ίση ηθική αξία όλων των ανθρώπων.

Η δικαιοσύνη συνεπάγεται την ισότητα, τουλάχιστον ως σημείο αφετηρίας. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, κάθε άτομο έχει την ίδια αξία: το ίδιο αξίζουν οι χαρές που πρέπει να απολαμβάνει κάθε άτομο, και το ίδιο αξίζουν οι πόνοι από τους οποίους πρέπει να απαλλάσσεται κάθε άτομο. Έτσι, μολονότι κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός, είμαστε όλοι ίσοι από άποψη αξίας. Αυτό, φυσικά, δε σημαίνει ότι σε όλους πρέπει να δίνεται το ίδιο εισόδημα, αλλά μάλλον ότι η ισότητα μπορεί να τροποποιείται μόνο στην έκταση που οι διαφορετικές περιστάσεις απαιτούν ή οι δημοκρατικές αποφάσεις επιβάλλουν να υπάρχει διαφορετικά. η μεταχείριση των ανθρώπων.

Ωστόσο, ακόμη και μια οικονομική διαδικασία που παράγει ίσα αποτελέσματα μπορεί να είναι άδικη. Οι φυλετικές διακρίσεις, ανεξάρτητα από τα παραγόμενα αποτελέσματα, παραβιάζουν το κριτήριο της δικαιοσύνης. Ομοίως, η άνιση μεταχείριση των ανθρώπων με βάση το φύλο τους παρουσιάζει το κριτήριο της δικαιοσύνης.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Το τρίτο βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση ενός οικονομικού συστήματος είναι η έκταση στην οποία το σύστημα παράγει τη δημοκρατία. Πρόκειται, ουσιαστικά, για το ερώτημα: το συγκεκριμένο οικονομικό σύστημα υποστηρίζει ή εμποδίζει το δημοκρατικό έλεγχο πάνω στις μεγάλες αποφάσεις στην κοινωνία; Ένα σημαντικό μέρος αυτού του κριτηρίου είναι έκταση στην οποία το οικονομικό σύστημα προάγει ή εμποδίζει τη δημοκρατική λειτουργία της κυβέρνησης. Ένα άλλο μέρος είναι η έκταση στην οποία προάγει το δημοκρατικό έλεγχο πάνω σε άλλες όψεις της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένου, ιδιαίτερα, του δημοκρατικού ελέγχου στην οικονομία. Ένα οικονομικό σύστημα που προάγει τη δημοκρατία σε όλες αυτές τις περιοχές είναι καλύτερο από ένα σύστημα που δεν την προάγει, σύμφωνα με το κριτήριο της δημοκρατίας. Είναι καλύτερο επειδή δίνει στους ανθρώπους μεγαλύτερο έλεγχο πάνω στην ίδια τη ζωή τους, δίνοντάς τους, τη δυνατότητα να έχουν λόγο στις μεγάλες αποφάσεις που παίρνουν οι κυβερνήσεις, ή οι εταιρείες, και οι οποίες επηρεάζουν τη ζωή τους.

Με τον όρο «δημοκρατικός έλεγχος» ή «δημοκρατία» εννοούμε μια διαδικασία με τρία χαρακτηριστικά: την υποχρέωση της εξουσίας να δίνει λόγο στο λαό για τις πράξεις της, τα πολιτικά δικαιώματα και την πολιτική ισότητα. Πρώτον, εκείνοι που λαμβάνουν τις αποφάσεις (αδιάφορο αν οι αποφάσεις αυτές λαμβάνονται στην κυβέρνηση ή κάπου αλλού) πρέπει να είναι υπόλογοι στους ανθρώπους που επηρεάζονται από τις αποφάσεις τους μέσα από περιοδικούς ελέγχους και πιθανώς αντικαταστάσεις: γενικά βλέπουμε τις δημοκρατικές εκλογές ως τον κατάλληλο μηχανισμό του δημοκρατικού ελέγχου της εξουσίας. Δεύτερον, πρέπει να υπάρχουν εγγυήσεις για την άσκηση των διάφορων πολιτικών δικαιωμάτων και προσωπικών ελευθεριών που συνδέονται με την ιδιότητα του πολίτη. Οι πολίτες ενός δημοκρατικού συστήματος πρέπει να έχουν σχετικά ίσους τρόπους συμμετοχής στη δημοκρατική διαδικασία, κι επομένως σχετικά ίση επιρροή πάνω στη διαδικασία αυτή. Αν όλοι έχουν δικαίωμα ψήφου, αλλά οι πραγματικές αποφάσεις λαμβάνονται από μια πανίσχυρη ομάδα που είναι κλεισμένη πίσω από κλειστές πόρτες, δεν υπάρχει πραγματική δημοκρατία, αλλά μόνο κατ' επίφαση.

Τα οικονομικά συστήματα πρέπει να κρίνονται σύμφωνα με το πόσο εκπληρώνουν τα τρία αυτά κριτήρια – την αποτελεσματικότητα, τη δικαιοσύνη και τη δημοκρατία. Είναι δυνατόν κάποια συστήματα να εκπληρώνουν καλύτερα κάποια απ' αυτά τα καθήκοντα, ενώ άλλα συστήματα να εκτελούν καλύτερα άλλα καθήκοντα. Η

δουλειά, σε κάποιες από τις μορφές της, μπορεί να ήταν αποτελεσματική, αλλά ήταν άδικη και αντιδημοκρατική , ενώ η παραγωγή από ανεξάρτητους παραγωγούς (παραδείγματος χάρη, οι ανεξάρτητοι καλλιεργητές που είχαν τη δική τους γη, όπως στη Νέα Αγγλία) μπορεί να ήταν λιγότερο αποτελεσματική αλλά ήταν δικαιότερη και πιο δημοκρατική. Αναγκαστικά, λοιπόν, οι κρίσεις μας πρέπει να είναι πιο σύνθετες και να μην εξαντλούνται απλώς στην απόφαση: τούτο είναι «καλύτερο» ή «χειρότερο»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΥΠΕΡΠΡΟΪΟΝΤΟΣ

Το υπερπροϊόν δεν είναι παρά το τμήμα του συνολικού προϊόντος πάνω από εκείνο που χρειάζεται για την αναπαραγωγή και αναπλήρωση της εργασιακής δύναμης, καθώς και των εργαλείων, των πρώτων υλών και των άλλων εισροών που χρησιμοποιούνται ή καταναλώνονται εξολοκλήρου στην παραγωγή. Το υπερπροϊόν μπορεί να πάρει τη μορφή των αγαθών πολυτελείας, της βελτιωμένης εκπαίδευσης, της κατασκευής περισσότερων ή καλύτερων μηχανημάτων που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή. Μπορεί επίσης να πάρει τη μορφή καθεδρικών ναών, παλατιών, στρατιωτικών εξοπλισμών, και πάμπολλων άλλων πραγμάτων.

Η κεντρική αυτή ιδέα εκφράζεται σε δύο κύρια σημεία:

1. Η οικονομία είναι ένα σύνολο διαδικασιών εργασίας. Κάθε εργασιακή διαδικασία χαρακτηρίζεται από μια ορισμένη τεχνολογία (σχέση εισροών και εκροών), καθώς και από μίαν ορισμένη κοινωνική οργάνωση της παραγωγής (σχέση μεταξύ εκείνων που εκτελούν την εργασία καθώς και τις λοιπές εισροές της παραγωγής). Κάθε εργασιακή διαδικασία παράγει μία ή περισσότερες χρήσιμες (ή θεωρούμενες ως χρήσιμες), εκροές.

2. Υπερπροϊόν παράγεται όποτε οι διαδικασίες της εργασίας σε μια οικονομία παράγουν περισσότερο προϊόν από εκείνο που χρειάζεται, αφενός για να διατηρήσουν οι παραγωγοί το βιοτικό επίπεδο στο οποίο έχουν συνηθίσει και, αφετέρου, για να αντικατασταθούν τα υλικά και τα μηχανήματα που αναλώνονται στην παραγωγή. Η παραγωγή και ο έλεγχος του υπερπροϊόντος είναι η κύρια κάθετη διάσταση της οικονομίας, μια διάσταση που συνδέεται με την έννοια της εντολής.

Οικονομική αλληλεξάρτηση υπάρχει επειδή κανένα άτομο δεν είναι οικονομικά αυτόνομο ο καθένας εξαρτάται από άλλους, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο.

Ο καταμερισμός της εργασίας και η οικονομική ειδίκευση υπάρχουν όταν οι άνθρωποι δεν είναι οικονομικά αυτόνομοι, αλλά, αντίθετα, παράγουν πράγματα που χρησιμοποιούνται από άλλους, και απαιτούν από άλλους πράγματα που οι ίδιοι χρησιμοποιούν.

Κάθετη οικονομική αλληλεξάρτηση υπάρχει όταν ένα άτομο ελέγχει την εργασία και το προϊόν κάποιου άλλου· στηρίζεται σε σχέσεις εντολής και ανισότιμων ωφελημάτων (πλεονεκτημάτων).

Η οριζόντια οικονομική αλληλεξάρτηση είναι το αποτέλεσμα της εξειδίκευσης, και δεν στηρίζεται υποχρεωτικά σε σχέσεις εντολής και ανισότιμων πλεονεκτημάτων.

Η διαδικασία της εργασίας είναι ένας μετασχηματισμός του φυσικού μας περιβάλλοντος που πραγματώνεται με τη χρησιμοποίηση ανθρώπινης εργασίας, και του οποίου σκοπός είναι η παραγωγή χρήσιμων πραγμάτων.

Η οικονομία αποτελείται από ένα σύνολο διαδικασιών εργασίας οι οποίες εξειδικεύονται στην παραγωγή διακεκριμένων εκρών. Οι διαδικασίες αυτές συνδέονται με σχέσεις οριζόντιας και κάθετης οικονομικής αλληλεξάρτησης. Η κρίσιμη έννοια για την κατανόηση της κάθετης διάστασης είναι το υπερπροϊόν.

3.1 ΤΟ ΥΠΕΡΠΡΟΪΟΝ

Το υπερπροϊόν ορίζεται ως ακολούθως:

Η οικονομία μιας κοινωνίας παράγει μια ορισμένη ποσότητα αγαθών και υπηρεσιών στη διάρκεια ενός έτους· αν ονομάσουμε την ποσότητα αυτή συνολικό προϊόν. Το συνολικό αυτό προϊόν διατηρείται σε δύο μέρη: το αναγκαίο προϊόν και το υπερπροϊόν. Επομένως:

Υπερπροϊόν είναι εκείνο το τμήμα του συνολικού προϊόντος που απομένει μετά την αφαίρεση του αναγκαίου προϊόντος.

Το αναγκαίο προϊόν συμπεριλαμβάνει επίσης δύο μέρη. Πρώτον, οι παραγωγοί του συνολικού προϊόντος καταναλώνουν οι ίδιοι ένα ορισμένο τμήμα του προϊόντος που προορίζεται για δική τους κατανάλωση, σε ένα κατά κοινωνική «συνήθεια» ή «παράδοση» προσδιορισμένο βιοτικό επίπεδο («κανονικό» επίπεδο), αποτελεί το πρώτο τμήμα του αναγκαίου προϊόντος.

Αναγκαίο Προϊόν =

Κατανάλωση Των Παραγωγών Στο Κανονικό Βιοτικό Επίπεδο+

**Αντικατάσταση Υλικών Και Κεφαλαιουχικών Αγαθών Που Αναλώνονται
Στην Παραγωγή Του Συνολικού Προϊόντος**

Δεύτερον, όλα τα υλικά που αναλώνονται στην παραγωγή του συνολικού προϊόντος χρειάζεται να αναπληρωθούν· επιπλέον, τα κεφαλαιουχικά αγαθά

(εργαλεία, μηχανήματα κ.τ.ό.) που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία θα χρειαστεί να επιδιορθωθούν, ή και ν' αντικατασταθούν εν μέρει. Το τμήμα του συνολικού προϊόντος μιας ορισμένης περιόδου (ενός έτους) που χρειάζεται για την αποκατάσταση των κεφαλαιουχικών αγαθών στην κατάσταση που βρίσκονταν στην αρχή του έτους ονομάζεται, συνήθως, απόσβεση.

Το συνολικό προϊόν δεν είναι και τόσο πολύ χρήσιμο μέτρο της τρέχουσας παραγωγής μιας οικονομίας.

Το υπερπροϊόν είναι σημαντικό και για άλλους λόγους, αφού δυνητικά καθιστά εφικτή την οικονομική μεταβολή και την οικονομική μεγέθυνση. Όταν παράγεται πλεόνασμα, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη βελτίωση ή την επέκταση του αποθέματος, κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, επιτρέποντας, έτσι, να αυξηθεί η παραγωγή ή να μειωθεί η εργασία στο μέλλον. Όταν το πλεόνασμα χρησιμοποιείται κατ' αυτό τον τρόπο, ονομάζεται επένδυση. Οι επενδύσεις στην έρευνα μπορεί επίσης να διευρύνουν το απόθεμα των γνώσεων εκείνο που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή.

Εναλλακτικά, το πλεόνασμα θα μπορούσε να επιτρέψει την αύξηση του πληθυσμού, έτσι ώστε, αντί να αναπαράγεται απλώς ο ίδιος αριθμός παραγωγών, να μπορούν να ζουν περισσότερο άνθρωποι στο καθιερωμένο βιοτικό επίπεδο. Ακόμη, το πλεόνασμα θα μπορούσε να δώσει τη δυνατότητα σε ανθρώπους να εργάζονται λιγότερο σκληρά ή για λιγότερες ώρες, χωρίς μείωση του βιοτικού τους επιπέδου, υποθέτοντας, φυσικά ότι θα τους επιτρεπόταν να επιλέξουν οι ίδιοι την ποσότητα της εργασίας που θα ήθελαν να καταναλώσουν.

3.3 ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΟΛΗ

Το γεγονός ότι μια κοινωνία παράγει υπερπροϊόν – πράγμα που συμβαίνει σε όλες τις κοινωνίες της ανθρώπινης ιστορίας – σηματοδοτεί την ύπαρξη της κοινωνικής σύγκρουσης και κοινωνικής μεταβολής.

Σύγκρουση επέρχεται για δύο λόγους. Ο πρώτος έχει να κάνει με το γεγονός ότι δεν είναι οι παραγωγοί αυτοί που κατακρατούν το πλεόνασμα. Για αυτό και τα συμφέροντά. Γι' αυτό και τα συμφέροντά τους συχνά είναι αντίθετα προς τα συμφέροντα εκείνων που κατέχουν και ελέγχουν το πλεόνασμα. Κι αυτοί μπορεί να

είναι δουλοκτήτες, ιδιοκτήτες εταιρειών ή γαιοκτήμονες, είτε μέλη μιας δικτατορικής ελίτ που χρησιμοποιεί την κρατική εξουσία για να διατηρεί το παράδειγμα, θα ήθελαν να το αυξήσουν· θα ήθελαν δηλαδή οι παραγωγοί να εργάζονται σκληρότερα και περισσότερες ώρες και να καταναλώνουν λιγότερο. Από την άλλη πλευρά, οι παραγωγοί θα ήθελαν υψηλότερο βασικό επίπεδο, περισσότερο ελεύθερο χρόνο και λιγότερο σκληρή εργασία. Αυτά που επιθυμούν οι παραγωγοί συγκρούεται με αυτό που επιθυμούν εκείνοι που ελέγχουν το πλεόνασμα. Οι παραγωγοί κι εκείνοι που ελέγχουν το πλεόνασμα αποτελούν κοινωνικές τάξεις, και η μεταξύ τους σύγκρουση είναι σύγκρουση ταξική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΙΔΕΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΩΝ

4.1 ADAM SMITH

Πρωτοπόρος στην κατανόηση των αγορών και στην μελέτη του για το πώς το σύνολο μιας οικονομίας που συγκροτείται από πολλές αγορές λειτουργεί ως ολοκληρωμένο σύστημα, ήταν ο Adam Smith. Για τον λόγο αυτό θεωρείται από πολλές αποκλίνουσες σχολές ως ιδρυτής της Πολιτικής Οικονομίας. Τρεις από τις ιδέες του είναι βασικές για την ανάπτυξη της Οικονομικής.

α) Πρώτον, ο Adam Smith αναγνώρισε την βασική πρόκληση της Οικονομικής: πως μπορεί η κοινωνία να συντονίσει τις ανεξάρτητες δραστηριότητες μεγάλου αριθμού οικονομικών δρώντων (παραγωγοί, μεταφορείς, πωλητές, καταναλωτές), οι οποίοι είναι συχνά άγνωστοι μεταξύ τους και διασκορπισμένοι σ' όλο τον κόσμο. Αυτό το πρόβλημα συντονισμού προκύπτει επειδή κανένας άνθρωπος δεν είναι αυτάρκης. Η επιβίωση των ανθρώπων εξαρτάται από ένα μεγάλο πλήθος αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται από άλλους. Όλα τα οικονομικά συστήματα χαρακτηρίζονται από μια οικονομική αλληλεξάρτηση δηλαδή κάποιος παράγει ένα ορισμένο αγαθό, κάποιος άλλος ένα άλλο, ενώ όλα τα αγαθά είναι αναγκαία για την επιβίωση όλων.

β) Δεύτερον ο Smith ανέπτυξε την ριζοσπαστική ιδέα ότι η κοινωνία θα πρέπει ν' αφήσει το συντονισμό του καταμερισμού της εργασίας στο ατομικό συμφέρον των οικονομικών δρώντων. Θεώρησε ότι τα συστήματα των αγορών θα μπορούσαν να οδηγήσουν την κοινωνία σε ευταξία, εφόσον είναι επαρκής ο ανταγωνισμός μεταξύ των οικονομικών δρώντων και εφόσον, ταυτόχρονα, καμιά αγορά δεν ελέγχεται μονοπωλιακά.

γ) τρίτον, ο Smith βρήκε με ποιόν τρόπο ένα σύστημα ανταγωνιστικών αγορών μπορεί να μεταφράσει τις ιδιοτελείς πράξεις των ατόμων σε αποτελέσματα ωφέλιμα για τη κοινωνία. Τα ωφέλιμα αυτά αποτελέσματα προκαλούνται από τις αγορές «πίσω από την πλάτη» των ανθρώπων που συγκροτούν την οικονομία, και οι οποίοι ελάχιστα ενδιαφέρονται για τη ευημερία των γειτόνων τους.

4.2 KARL MARX

Ο δεύτερος από τους μεγάλους στοχαστές που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της Πολιτικής Οικονομίας είναι ο Karl Marx. Ο Marx αναγνώριζε ότι στην πραγματική ιστορία του καπιταλισμού υπήρχαν τρία στοιχεία, τα οποία θα πρέπει να προστεθούν ή να τονισθούν με έμφαση στα κλασικά υποδείγματα.

α) Πρώτον, Θα πρέπει να αναγνωρισθεί η συνύπαρξη σύγκρουσης και αρμονίας οικονομικών συμφερόντων. Όταν δυο άτομα ανταλλάσσουν αγαθά το ένα με το άλλο, σε συνθήκες εκούσιας συναλλαγής, και τα δυο πρέπει να ωφελούνται. Αυτό είναι το μάθημα της κλασικής και νεοκλασικής Οικονομικής, που ορίζει την Οικονομική αποκλειστικά με όρους ανταλλαγής. Ο Marx σημείωσε ότι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες οι άνθρωποι ανταλλάσσουν αγαθά, επηρεάζουν το αποτέλεσμα αυτό των ανταλλαγών, και ότι η εξουσία, ο εξαναγκασμός και η δύναμη είναι κρίσιμα στοιχεία για τον τρόπο που λειτουργεί η οικονομία. Ακόμη πιο σημαντικό είναι ότι στον καπιταλισμό ορισμένοι άνθρωποι έχουν στην κυριότητα τους ιδιοκτησία που αποφέρει εισόδημα, όπως γη, εργοστάσια, κτήρια γραφείων κ.τ.λ., ενώ οι περισσότεροι άνθρωποι δεν κατέχουν τέτοιου είδους ιδιοκτησία.

β) Δεύτερον, οι ομάδες όπως και τα άτομα δρουν με σκοπό να προασπίσουν και να προωθήσουν τα συμφέροντα τους. Η συμβατική Οικονομική θεωρία εστιάζεται στις σχέσεις που αναπτύσσονται σε ανταγωνιστικές αγορές. Ανάμεσα σε οικονομικούς δρώντες ή φορείς που ορίζονται ως οικονομικά άτομα. Ο Marx όμως επισήμανε ότι οι άνθρωποι συχνά ενεργούν κατά ομάδες, και ότι μια θεωρία που θα στηριζόταν απλώς στην ατομική συμπεριφορά θα παραμελούσε αυτήν τη σημαντική όψη.

γ) Τρίτον, τα οικονομικά συστήματα μεταβάλλονται διαχρονικά, αντιδρώντας στον ίδιο τον δικό τους τρόπο λειτουργίας. Αντί να θεωρήσει το οικονομικό σύστημα ως ένα πάγιο σύνολο σχέσεων, ο Marx επέμενε στην θέση ότι η λειτουργία κάθε οικονομικού συστήματος ενέχει την τάση να μεταβάλει τις συνθήκες υπό τις οποίες λειτουργεί το ίδιο το σύστημα. Ο Marx τονίζει ιδιαίτερα ότι στον καπιταλισμό η συσσώρευση κεφαλαίου θα αποτελούσε την προωθητική δύναμη της οικονομικής αλλαγής, οδηγώντας σε ανάπτυξη των πόλεων, σε αυξημένη υλική αφθονία, σε παγκόσμιες μεταναστεύσεις, σε αλλαγές στην οικογενειακή ζωή κ.τ.λ.

4.3 JOSEPH SCHUMPETER

Ένας τρίτος στοχαστής που έδωσε σημαντική συνεισφορά στην Πολιτική Οικονομία είναι ο Joseph Schumpeter. Η συνεισφορά του στην οικονομική ανάλυση έγκειται σε τρία σημεία.

α) Πρώτον ο Schumpeter εμβάθυνε την επιχειρηματολογία του Marx ότι ο καπιταλισμός είναι δημιουργός της κοινωνικής μεταβολής: «Ο καπιταλισμός είναι από την φύση του μία μορφή ή μέθοδος της κοινωνικής αλλαγής, και δεν είναι και ούτε πρόκειται να γίνει ποτέ, ένα στατικό σύστημα.». Ο Schumpeter εφάρμοσε αυτήν την αντίληψη στον ανταγωνισμό των αγορών και στην τεχνολογική καινοτομία.

β) Δεύτερον, σαν αποτελέσματα των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων που προσφέρουν οι καινοτομίες αυτές, όπως και των πλεονεκτημάτων της μεγάλης κλίμακας παραγωγής, οι μεγάλες επιχειρήσεις τείνουν να κυριαρχούν στην καπιταλιστική κοινωνία.

γ) Τρίτον, ο Schumpeter εξέτασε την γενική ιστορία του καπιταλισμού και ερεύνησε τα επονομαζόμενα «μεγάλα κύματα» ή «μακράς διάρκειας διακυμάνσεις» της οικονομικής δραστηριότητας Ένα μεγάλο κύμα είναι μια παρατεταμένη περίοδος ευημερίας ή οικονομικής άνθησης ακολουθούμενη από μια μακρά περίοδο στασιμότητας ή οικονομικής δυσπραγίας.

4.4 JOHN MAYNARD KEYNES

Ο τελευταίος μεγάλος στοχαστής που έχει συνεισφέρει σημαντικά είναι ο John Maynard Keynes. Η κύρια συνεισφορά του Keynes στην πολιτική Οικονομία ήταν το ότι μας έδωσε ένα υπόδειγμα ολόκληρης της οικονομίας με ένα μοναδικό χαρακτηρισμό: θα υπάρχουν γενικά άνεργοι οι οποίοι θα ζητούν εργασιακή απασχόληση και δεν θα την βρίσκουν. Σύμφωνα με τον Keynes, ο καπιταλισμός θα συνεχίσει να προκαλεί χρόνια ανεργία, εκτός κι εάν η κυβέρνηση κάνει κάτι ώστε να μεταβάλλει αυτή τη βασική του λειτουργία. Κατά τον Keynes η ανεργία είναι αποτέλεσμα της χαμηλής ζήτησης των προϊόντων και ότι η θεραπεία του προβλήματος βρίσκεται στους υψηλότερους μισθούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Στο τέλος της δεκαετίας του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90 οι κυβερνήσεις της Πολωνίας, της Σοβιετικής Ένωσης, της Τσεχοσλοβαϊκίας και των άλλων πρώην κομμουνιστικών χωρών έκαναν μια δραματική στροφή. Όχι μόνο άρχισαν τη διαδικασία παραχώρησης δικαιωμάτων ψήφου και δημοκρατικών ελευθεριών στους πολίτες τους, αλλά άρχισαν επίσης να δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στις αγορές παρά στον κεντρικό οικονομικό σχεδιασμό ως τρόπο συντονισμού των οικονομιών τους.

Για πάνω από εξήντα χρόνια στη Σοβιετική Ένωση, και για πάνω από σαράντα χρόνια στις άλλες χώρες, οι σημαντικότερες οικονομικές αποφάσεις παίρνονταν από την κυβέρνηση. Συγκεντρώνονταν πληροφορίες μέσω ενός συστήματος οικονομικού σχεδιασμού, και κατόπιν παίρνονταν αποφάσεις σε ζητήματα όπως: ποια ποσότητα χάλυβα και άλλων επενδυτικών αγαθών θα έπρεπε να παραχθεί, πόσα σχολεία να χτιστούν, πόσα και τίνος τύπου καταναλωτικά αγαθά θα παραχθούν, πόσοι εργάτες, διευθυντικά στελέχη, γιατροί και άλλες ειδικότητες θα έπρεπε να απασχοληθούν, και ποιες τεχνολογίες να χρησιμοποιηθούν.

Αυτές οι κεντρικά σχεδιασμένες οικονομίες αρχικά είχαν σημαντικά επιτεύγματα στην εκπαίδευση, στην υγεία και σε άλλες όψεις του βιοτικού επιπέδου, ιδιαίτερα για τους λιγότερο ευημερούντες πολίτες των κοινωνιών τους. Στη διάρκεια όμως της δεκαετίας του '80, η λαϊκή δυσφορία, σε συνδυασμό με την έλλειψη δημοκρατικών δικαιωμάτων, και την επιβράδυνση ή και αντιστροφή ακόμη της οικονομικής προόδου, οδήγησαν σε σοβαρές μεταρρυθμίσεις. Η σημαντικότερη οικονομική μεταρρύθμιση ήταν η δυνατότητα των ιδιωτικών εταιρειών και των ατόμων να παίρνουν περισσότερες οικονομικές αποφάσεις στις αγορές.

Θα περάσουν δεκαετίες προτού μπορέσουμε να πούμε εάν οι μεταρρυθμίσεις υπήρξαν επιτυχείς για την επίτευξη των στόχων των λαών στις χώρες αυτές. Ακόμη και τότε η συζήτηση θα εξακολουθεί, πιθανώς, να είναι έντονη, αφού φαίνεται να μην είναι και πολύ εύκολο να βρεθεί ένας κοινά αποδεκτός ορισμός της έννοιας «επιτυχία». Οι μεταβολές όμως στην οικονομική προσέγγιση στην Ανατολική Ευρώπη και τη Σοβιετική Ένωση δραματοποιούν την κεντρική ιδέα του παρόντος Κεφαλαίου: οι αγορές παρέχουν το μέσο δια του οποίου άτομα και εταιρείες αλληλεπιδρούν και συντονίζουν το μέσο δια του οποίου άτομα και εταιρείες αλληλεπιδρούν και συντονίζουν τις πολυπληθείς και πολύπλοκες δραστηριότητες που συγκροτούν την οικονομία, χωρίς να υπάρχει που να κατευθύνει τη διαδικασία αυτή. Η εν λόγω ιδέα εκφράζεται σε τέσσερα κύρια σημεία.

1. Οι ανταγωνιστικές αγορές αποτελούν από πολλούς δυνητικούς αγοραστές και πωλητές, χωρίς κανένα τους να έχει τη δύναμη να υπαγορεύει όρους σε άλλους.

2. Οι έννοιες-κλειδιά για την κατανόηση του τρόπου λειτουργίας των ανταγωνιστικών αγορών είναι οι καμπύλες προσφοράς, οι καμπύλες ζήτησης και η εκκαθάριση της αγοράς.

3. Οι ανταγωνιστικές αγορές παρέχουν ένα αποκεντρωμένο σύστημα κινήτρων – ανταμείβοντας την επιτυχία και τιμωρώντας την αποτυχία–, καθώς και ένα σύστημα πληροφόρησης που εντοπίζει την σπανιότητα των διαφόρων αγαθών.

4. Υπό ορισμένες συνθήκες, οι αγορές συντονίζουν την οικονομία κατά τρόπο γενικά επωφελή· όταν όμως οι συνθήκες δεν εκπληρούνται, τότε οι αγορές αποτυχαίνουν σ' αυτή την λειτουργία.

5.1 ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Το «Τρίφυλλο Σταυροειδές Σύστημα Αναπαραγωγής» απεικονίζει τις οριζόντιες διαστάσεις της οικονομίας ως κυκλοφορία αγαθών και υπηρεσιών (πραγμάτων) και ανθρώπων (παραγωγών). Αγαθά που παράγονται σε ένα μέρος καταλήγουν να χρησιμοποιούνται σε κάποιο άλλο. Άνθρωποι που γεννιούνται και

μεγαλώνουν σε έναν ορισμένο τόπο, τον εγκαταλείπουν και πιάνουν δουλειά σε εργοστάσια, σε γραφεία ή και στη δική τους ιδιωτική κατοικία. Αυτό ονομάζεται οριζόντια διάσταση, επειδή, από τη σκοπιά αυτή, αγαθά και άνθρωποι δεν κινούνται «πάνω» ή «κάτω» στην οικονομία, αλλά μάλλον «διαμέσου» δηλαδή από μέρος σε μέρος.

Κατανόησης της οριζόντιας διάστασης της οικονομίας σημαίνει ερμηνεία των κινήσεων αγαθών και ανθρώπων από μέρος σε μέρος. Συνεπάγεται δηλαδή την απάντηση σε ερωτήματα όπως: Γιατί κάποιοι άνθρωποι εργάζονται σε ορισμένες δουλειές και κάποιοι σε άλλες; Τι είναι εκείνο που καθορίζει ποιος και πόσα παιδιά θα γεννηθούν, ποιος θα γίνει υποδηματοποιός και ποιος θα γίνει χτίστης. Γιατί τα παραγόμενα προϊόντα μετακινούνται από τη μια διαδικασία εργασίας σε μίαν άλλη; Γιατί τα παιδιά εργάζονται όταν μεγαλώνουν; Πώς τα παπούτσια μετακινούνται από τον υποδηματοποιό σε εκείνον που τα φοράει;

Στις διάφορες κοινωνίες σε ολόκληρη την πορεία της ανθρώπινης ιστορίας και στο σημερινό κόσμο τα ερωτήματα αυτά έχουν απαντηθεί με πολύ διαφορετικούς τρόπους. Θα αρχίσουμε να εξετάζοντας μια αυτόνομη οικογενειακή αγροτική μονάδα, όμοια με εκείνες που ζούσαν στα σύνορα των δυτικών περιοχών στις ΗΠΑ στις αρχές του 19ου αιώνα. Στις περιπτώσεις αυτές, συντελούνται στον εσωτερικό χώρο κάθε ξεχωριστού νοικοκυριού. (Αυτό ακριβώς σημαίνει ο όρος αυτόνομης). Τόσο η αναπαραγωγή της εργασίας, όσο και η παραγωγή των αναγκαίων υλικών και κεφαλαιουχικών αγαθών διεκπεραιώνονται κάτω από μία στέγη). Κάθε νοικοκυριό κατασκευάζει και επιδιορθώνει τα εργαλεία του, εκτρέφει τα υποζύγια που χρησιμοποιεί στην παραγωγή που χτίζει και συντηρεί τους φράχτες που προστατεύουν την ιδιοκτησία του Με τον ίδιο τρόπο συντελείται και η παρασκευή της τροφής, η συλλογή ξύλων για θέρμανση, η ανατροφή των παιδιών και η κατασκευή ενδυμάτων. Ποια αγαθά παράγονται κάθε φορά και πώς χρησιμοποιούνται, είναι προβλήματα που λύνονται μέσω ενός συνδυασμού εθίμων, αναγκών και πατριαρχικών εξουσιών. Τα καθήκοντα επιμερίζονται σύμφωνα με την ηλικία και το φύλο. Πρόκειται για έναν συγκεκριμένο, αν και σήμερα ασυνήθιστο τρόπο μέσω του οποίου καθορίζεται ποιος θα εκτελέσει ποια εργασία και πώς θα χρησιμοποιηθούν τα παραγόμενα προϊόντα.

Αν η κάθε οικογένεια δεν παράγει ότι χρησιμοποιούν τα μέλη της (αν δηλαδή η οικογενειακή μονάδα δεν είναι αυτόνομης), όπως ακριβώς συμβαίνει σε ολόκληρο σχεδόν το σύγχρονο κόσμο, τότε η κατάσταση γίνεται πιο πολύπλοκη.

Ανάμεσα στις διάφορες οικογένειες, αλλά και στο εσωτερικό της καθεμιάς, υπάρχει εξειδίκευση. Ανάμεσα στις διάφορες οικογένειες αναπτύσσονται τώρα εμπορευματικές σχέσεις γίνονται δηλαδή «ανταλλαγές». Ποικίλες κοινωνικές ρυθμίσεις καθορίζουν την ειδίκευση της εργασίας και τον τρόπο διανομής των προϊόντων. Σε μερικά μέρη της Ινδίας, π.χ., οι άνθρωποι γεννιούνται σε επαγγελματικές ομάδες (κάστες) έτσι, αυτό που κάνει κάποιος καθορίζεται από τη γέννησή του. Με αυτό τον τρόπο, τα παραγόμενα αγαθά ανταλλάσσονται σύμφωνα με εθιμικούς κανόνες. Μέχρι προσφάτως στη Σοβιετική Ένωση, τόσο το ποιος έκανε ποια εργασία, όσο και ο τρόπος χρησιμοποίησης των παραγόμενων αγαθών, καθορίζονταν από την κυβέρνηση σύμφωνα με ένα λεπτομερές οικονομικό σχέδιο. Σε ορισμένες κοινωνίες, η κλοπή και οι ανταγωνιστικές εισφορές έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στον καθορισμό του ποιος παράγει τι και του πώς κυκλοφορούν τα παραγόμενα προϊόντα σε άλλες κοινωνίες, τα αποτελέσματα αυτά καθορίζονται σχεδόν αποκλειστικά από μία ιδιαίτερως πολύπλοκη διαδικασία προσφοράς δώρων.

Η κάστα, το έθιμο, το σχέδιο, το δώρο, η κλοπή και η αναγκαστική εισφορά αποτελούν τρόπους με τους οποίους μπορεί να καθοριστεί ποια αγαθά, για ποιον και από ποιους θα πρέπει να παραχθούν. Όλοι αυτοί οι τρόποι συνιστούν μεθόδους οικονομικού συντονισμού. Ενώ καθεμιά από τούτες τις μεθόδους παίζει κάποιο ρόλο στις περισσότερες οικονομίες, οι κυρίαρχες μέθοδοι οικονομικού συντονισμού στο σύγχρονο κόσμο, εδώ και πολύ καιρό, είναι ο σχεδιασμός και η αγορά.

5.2 ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΚΑΙ ΖΗΤΗΣΗ

Η καμπύλη ζήτησης αντιπροσωπεύει την πλευρά του αγοραστή στην αγορά.

Είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι οι καμπύλες ζήτησης (και οι καμπύλες προσφοράς επίσης) αντιπροσωπεύουν απαντήσεις σε υποθετικά ερωτήματα. Στην περίπτωση των καμπυλών ζήτησης, το ερώτημα είναι: «Αν η τιμή είναι x , τι ποσότητα θ' αγοράσετε;». Οι περισσότεροι συνδυασμοί τιμής/ ποσότητας στην καμπύλη ζήτησης και στην καμπύλη προσφοράς δεν εκδηλώνονται ποτέ στην πραγματικότητα.

Σχεδόν πάντα θεωρούμε ότι οι καμπύλες ζήτησης κλίνουν προς τα κάτω δεξιά (έχουν αρνητική κλίση, όπως η DD στο Σχήμα 1). Αν η τιμή είναι υψηλή τότε οι καταναλωτές θα τείνουν να αγοράζουν. Όσο χαμηλότερη είναι η τιμή, τόσο μεγαλύτερη είναι η ποσότητα εμπορεύματος που επιθυμούν οι αγοραστές να αγοράσουν.

Σημειώστε ότι η καμπύλη ζήτησης δεν απεικονίζει υποχρεωτικά το τι χρειάζονται οι αγοραστές, αλλά μόνο το τι θέλουν και είναι σε θέση να αγοράσουν, δεδομένης της τιμής και των εισοδημάτων τους. «Ζήτηση» δε σημαίνει τίποτα περισσότερο από επιθυμία υποστηριζόμενη από χρήμα.

Έτσι, η καμπύλη ζήτησης εκφράζει τις ποσότητες που οι αγοραστές επιθυμούν και μπορούν να αγοράσουν, στις διάφορες πιθανές τιμές, υποθέτοντας ότι παραμένουν αμετάβλητοι όλοι οι άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν τη ζήτηση.

Αν δεν μεταβάλλεται τίποτε άλλο εκτός της τιμής, η καμπύλη ζήτησης μας επιτρέπει να εξακριβώσουμε πώς μια μεταβολή της τιμής θα επηρεάσει τη ζητούμενη ποσότητα.

Η καμπύλη προσφοράς απεικονίζει την πλευρά των πωλητών στην αγορά.

Οι καμπύλες προσφοράς θεωρούνται ότι κλίνουν, σχεδόν πάντοτε, προς τα πάνω δεξιά

Συνήθως, οι ποσότητες ενός προϊόντος που θέλουν να πουλήσουν οι πωλητές επηρεάζονται και από άλλους παράγοντες εκτός της τιμής.

Μια καμπύλη προσφοράς, επομένως, απεικονίζει τις ποσότητες που οι πωλητές επιθυμούν και μπορούν να προσφέρουν στην αγορά, στις διάφορες πιθανές τιμές, υποθέτοντας ότι κανένας άλλος παράγοντας, που επηρεάζει την προσφορά, δεν μεταβάλλεται.

Αν τίποτε άλλο δεν μεταβάλλεται, η καμπύλη προσφοράς μας δείχνει πώς θα μεταβληθεί η ποσότητα του προσφερόμενου αγαθού όταν μεταβάλλεται η τιμή του.

Προσφορά και ζήτηση προσδιορίζουν από κοινού τόσο την ποσότητα που πρόκειται να πωληθεί όσο και την τιμή στην οποία θα πωληθεί το αγαθό.

Η πρώτη παρατήρηση που θα πρέπει να γίνει είναι ότι ο ανταγωνισμός στην αγορά τείνει να διαμορφώσει μια ενιαία τιμή του προϊόντος, που θα ισχύει για το σύνολο της αγοράς.

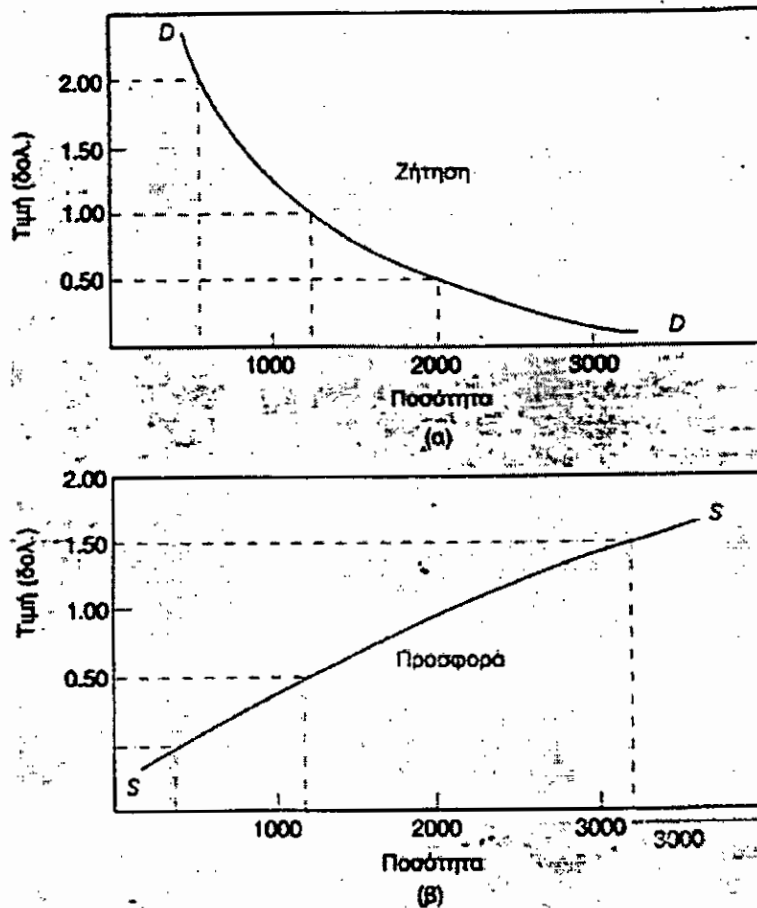
Αυτή η τιμή – η «τρέχουσα» ή αγοραία τιμή – θα καθορίζεται από την αλληλεπίδραση της προσφοράς και τη ζήτησης, και ιδιαίτερα από τον ανταγωνισμό μεταξύ πωλητών και μεταξύ αγοραστών.

Υπερβάλλουσα προσφορά υπάρχει όταν, σε μια δεδομένη στιγμή κάποιου αγαθού ή υπηρεσίας, προσφέρονται περισσότερες ποσότητες απ' ότι ζητούνται.

Υπερβάλλουσα ζήτηση υπάρχει όταν, σε μια δεδομένη τιμή, ζητείται μεγαλύτερη ποσότητα αγαθού ή υπηρεσίας από εκείνη που προσφέρεται.

Ο ανταγωνισμός στην αγορά για αγαθά τείνει να παραγάγει μια τιμή «εκκαθάρισης της αγοράς», που είναι η τιμή εκείνη στην οποία οι πωλητές θέλουν να πουλήσουν ακριβώς την ποσότητα που οι αγοραστές θέλουν να αγοράσουν. Η υπερβάλλουσα προσφορά και η υπερβάλλουσα ζήτηση έχουν εξλειφθεί, και λέμε ότι η αγορά «εκκαθαρίζεται».

Σε μια αγορά, η εκκαθάριση της αγορά χαρακτηρίζεται συχνά και ως ισορροπία. Ο όρος ισορροπία είναι όρος κεντρικός. Οι οικονομολόγοι τον χρησιμοποιούν για να περιγράψουν μια κατάσταση όπου δεν υπάρχουν εσωτερικές, ως προς την κατάσταση αυτή, δυνάμεις που να προκαλούν τη μεταβολή της.

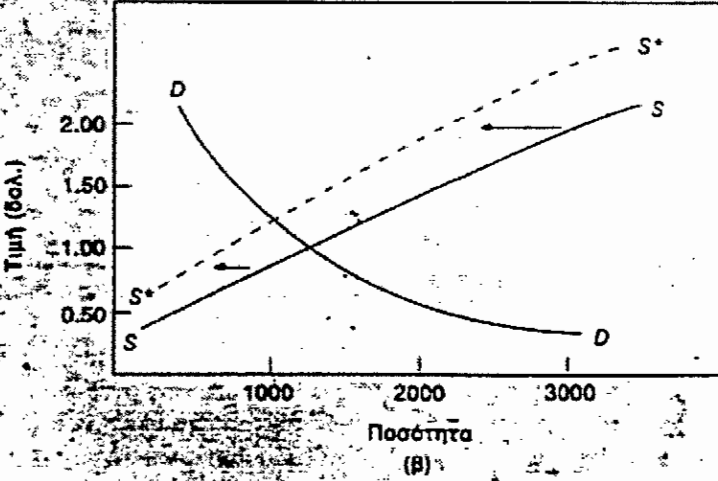
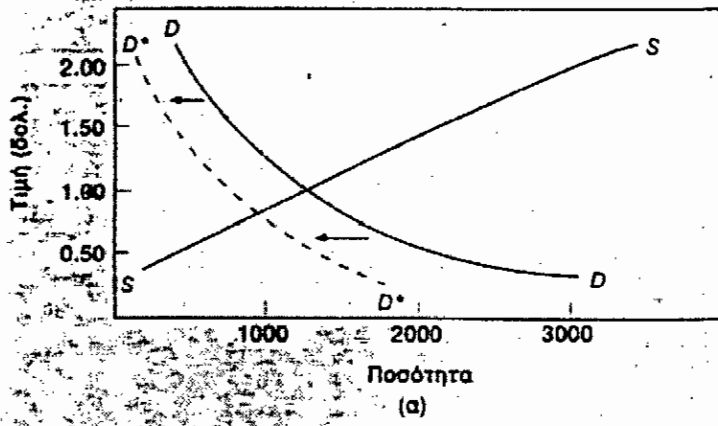

Σχήμα 1

Πηγή Κατανοώντας τον
καπιταλισμό

Μια υψηλότερη τιμή (σχήμα 2) θα οδηγήσει τους καταναλωτές να ζητήσουν λιγότερες ποσότητες και τους πωλητές να προσφέρουν περισσότερες. Οι μεταβολές αυτές καλούνται κινήσεις κατά μήκος της καμπύλης ζήτησης και της καμπύλης προσφοράς. Όμως μεταβολές στην προσφερόμενη ή ζητούμενη ποσότητα μπορεί να συμβούν για λόγους διαφορετικούς από μια μεταβολή στην τιμή. Όταν κάτι άλλο, κι όχι η τιμή, προκαλεί μια μεταβολή, η καμπύλη ζήτησης ή η καμπύλη προσφοράς μετατοπίζεται. Το επάνω τμήμα δείχνει μια μετατόπιση της καμπύλης ζήτησης από DD σε D^*D^* (σε κάθε δεδομένη τιμή, θα προσφέρεται λιγότερη ποσότητα).

Στις περιπτώσεις αυτές, οι καμπύλες έχουν μετατοπιστεί προς τ' αριστερά, υποδηλώνοντας λιγότερη προσφορά ή λιγότερη ζήτηση στην ίδια τιμή. Επίσης μπορεί να συμβούν μετατοπίσεις προς τα δεξιά, αυξάνοντας την προσφερόμενη ποσότητα ή τη ζητούμενη ποσότητα σε μια δεδομένη τιμή.

Σχήμα 2

Πηγή Κατανοώντας τον
καπιταλισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

6.1 ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΤΑΞΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Τάξη είναι μια ομάδα ανθρώπων που έχουν μια κοινή θέση στην οικονομία, μια θέση που ορίζεται σε σχέση με την παραγωγή και τον έλεγχο του υπερπροϊόντος.

Ταξική σχέση υπάρχει όταν μια ομάδα ανθρώπων, ή μια τάξη, παράγει το συνολικό προϊόν, συμπεριλαμβανομένου και του υπερπροϊόντος, ενώ μια άλλη ομάδα – μια άλλη τάξη – υπαγορεύει τον τρόπο χρήσης του υπερπροϊόντος. Και οι δύο ομάδες – οι παραγωγοί του υπερπροϊόντος και εκείνοι που ελέγχουν τη χρήση του – είναι τάξεις.

Τρεις όψεις αυτού του ορισμού της τάξης είναι σημαντικές.

Πρώτον: κάθε τάξη ορίζεται σε όρους σχέσεων. Μια τάξη δεν μπορεί να υπάρχει από μόνη της: μπορεί να υπάρχει μόνο σε σχέση με κάποια άλλη τάξη.

Δεύτερον: μια ταξική σχέση αναφέρεται στη διαδικασία της εργασίας; Οι τάξεις προσδιορίζονται από τις ιδιαίτερες θέσεις που κατέχουν στο πλαίσιο της εργασιακής διαδικασίας. Μια τάξη δεν ορίζεται από το εισόδημα των μελών της: οι φτωχοί και οι πλούσιοι δεν είναι τάξεις, μολονότι, γενικά, οι περισσότεροι από τους πλουσίους ανήκουν σε μια τάξη και οι περισσότεροι από τους φτωχούς σε άλλη.

Τα μέλη μιας τάξης μπορεί να είναι πολύ διαφορετικά το ένα από το άλλο. Μπορεί να ζουν σε διαφορετικά μέρη της χώρας ή του κόσμου, μπορεί να ευημερούν περισσότερο ή λιγότερο, να έχουν διαφορετικό τρόπο ζωής και, αν είναι εργάτες, μπορεί να έχουν πολύ διαφορετικές δουλειές.

Ίσως, το μόνο κοινό σημείο των μελών μιας τάξης να είναι η σχέση της με άλλες τάξεις.

Τρίτον: οι ταξικές σχέσεις είναι ιεραρχικές ή κάθετες: αναφέρονται σε μια ομάδα υπερκείμενη («προϊσταμένη») και μια ομάδα υποκείμενη («υφιστάμενη»).

6.2 ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Κάθε οικονομικό σύστημα έχει ένα διακεκριμένο σύνολο ταξικών σχέσεων. Με κάθε ταξική σχέση συνδέονται ένας διακεκριμένος τρόπος οργάνωσης και ελέγχου των διαδικασιών εργασίας.

Ο συνδυασμός αυτός (ταξικών σχέσεων και συναφών μεθόδων ελέγχου των διαδικασιών εργασίας) συνήθως εκφράζεται, με νομική μορφή ως ένα σύνολο δικαιωμάτων ιδιοκτησίας.

Τα οικονομικά συστήματα, λοιπόν διαφέρουν μεταξύ τους επειδή έχουν διαφορετικές ταξικές σχέσεις που χαρακτηρίζονται από διαφορετικούς τρόπους ελέγχου των διαδικασιών εργασίας και από διαφορετικά σύνολα δικαιωμάτων ιδιοκτησίας.

6.3 ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

Καπιταλισμός είναι ένα οικονομικό σύστημα το οποίο χαρακτηρίζεται από την παραγωγή εμπορευμάτων με σκοπό το κέρδος καθώς επίσης και από τη χρήση μισθωτής εργασίας και κεφαλαιουχικών αγαθών ατομικής ιδιοκτησίας.

Ο καπιταλισμός ορίζεται από τρία χαρακτηριστικά της εργασιακής διαδικασίας: πρώτον, η διαδικασία της εργασίας παράγει εμπορεύματα· δεύτερον, τα κεφαλαιουχικά αγαθά που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή αποτελούν αντικείμενα ατομικής ιδιοκτησίας· και, τρίτον, η εργασία που χρησιμοποιείται είναι, κατά κύριο λόγο, μισθωτή εργασία. Θα εξηγήσουμε, με τη σειρά, κάθε μια από τις τρεις αυτές όψεις – παραγωγή εμπορευμάτων, ατομική ιδιοκτησία των κεφαλαιουχικών αγαθών που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή και μισθωτή εργασία.

Εμπορεύματα

Εμπόρευμα είναι οτιδήποτε – αγαθό ή υπηρεσία, είτε προορίζεται να καταναλωθεί από ανθρώπους είτε για να χρησιμοποιηθεί από επιχειρήσεις ως παραγωγική εισροή – παράγεται με την πρόθεση να πουληθεί και να αποφέρει χρηματικό κέρδος.

Η εμπορευματική μορφή είναι η κυρίαρχη μορφή με την οποία εμφανίζονται τα προϊόντα της εργασίας στις σύγχρονες κοινωνίες. Όπως όμως έχουμε ήδη διαπιστώσει, δεν είναι και η μοναδική τους μορφή. Μερικά προϊόντα σπανίως είναι, αν είναι ποτέ, εμπορεύματα. Η σχολική παιδεία δεν είναι κατά κανόνα, εμπόρευμα, ενώ η εξειδικευμένη εκπαίδευση είναι συχνά εμπόρευμα. Οι άνθρωποι δεν παράγονται με τη μορφή εμπορευμάτων, παρόλο που η εργασιακή τους δραστηριότητα καθορίζεται συχνά από την αγορά.

Η ύπαρξη εμπορευματικής παραγωγής δεν αρκεί από μόνη της για τον ορισμό του καπιταλισμού: εμπορευματική παραγωγή υπάρχει τόσο στον καπιταλισμό όσο και σε άλλα οικονομικά συστήματα (για παράδειγμα, οι φυτείες των δουλοκτητών στον Αμερικανικό Νότο, όπου παράγονταν καπνός ή βαμβάκι για την αγορά).

Για να θεωρηθεί καπιταλιστική, η εμπορευματική παραγωγή θα πρέπει να περιέχει επίσης και το διαχωρισμό εργοδότες-εργάτες. Η σχέση μεταξύ εργοδοτών και εργατών ορίζεται από δύο περαιτέρω χαρακτηριστικά της εργασιακής διαδικασίας.

Πρώτον, τα κεφαλαιουχικά αγαθά – τα εργαλεία, οι πρώτες ύλες, τα εργοστάσια και τα άλλα αγαθά που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή – θα πρέπει να διατελούν υπό καθεστώς ατομικής ιδιοκτησίας: και, δεύτερον, η απασχολούμενη εργασία θα πρέπει να έχει, κατά κύριο λόγο, τη μορφή μισθωτής εργασίας.

Ατομική Ιδιοκτησία Κεφαλαιουχικών Αγαθών

Η δεύτερη όψη του ορισμού του καπιταλισμού είναι η ατομική ιδιοκτησία στα κεφαλαιουχικά αγαθά. Όταν λέμε ότι ένα αντικείμενο αποτελεί ατομική ιδιοκτησία κάποιου, εννοούμε ότι το πρόσωπο αυτό (ή ο εκπρόσωπος του) κατέχει το

δικαίωμα να το χρησιμοποιεί κατά βούληση ή και να το πουλά, να καρπώνεται το εισόδημα ή οποιοδήποτε άλλο ωφέλημα που προκύπτει από τη χρήση του και τελικά, να αποκλείει οποιονδήποτε τρίτο από τη χρήση του εν λόγω αντικειμένου.

Η ιδέα της ιδιωτικής κατοχής των κεφαλαιουχικών αγαθών που χρειάζονται στην παραγωγή, ενώ δεν είναι μοναδική για τον καπιταλισμό, δεν είναι εντούτοις και καθολικής ισχύος.

Σήμερα τα δικαιώματα ιδιοκτησίας σε κεφαλαιουχικά αγαθά που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή εμπεριέχουν, κατά κανόνα, και το δικαίωμα πώλησης τους, καθώς και το δικαίωμα αποκλεισμού τρίτων από τη χρήση να απολύει εργαζόμενους, όπως και το δικαίωμά του να προσλαμβάνει εργαζόμενους. Συνεπώς η εξουσία πρόσληψης και απόλυσης εργαζομένων αποτελεί τμήμα των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας των καπιταλιστών.

Μισθωτή Εργασία

Το τρίτο χαρακτηριστικό ενός καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος είναι η μισθωτή εργασία. Οι μισθωτοί -εργάτες είναι άνθρωποι που ζουν από τα ημερομίσθια ή τους μισθούς που παίρνουν σε ανταπόδοση εργασίας που προσφέρουν σε έναν εργοδότη. Η εργασία τους ονομάζεται μισθωτή εργασία.

Αν εργάζεσαι για τον εαυτό σου, κερδίζεις τα προς το ζην είτε παράγοντας ότι καταναλώνεις ο ίδιος πουλώντας εμπορεύματα. Η μισθωτή εργασία είναι θεμελιακά διαφορετική. Αν εργάζεσαι αντί ημερομισθίου, κερδίζεις τα προς το ζην πουλώντας τον εαυτό σου, ή, ακριβέστερα, το χρόνο σου: ζεις από το ημερομίσθιο σου ή το μισθό σου· εξαρτάται από την απασχόληση για ν' αποκτήσεις το ημερομίσθιο σου· σε ανταλλάγματα, εργάζεσαι υπό τη διεύθυνση κάποιου άλλου, παράγοντας κάτι που δεν θα σου ανήκει.

6.4 ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΚΕΡΔΗ ΚΑΙ ΥΠΕΡΠΡΟΪΟΝ

Τώρα μπορούμε να δούμε τη σύνδεση μεταξύ της βασικής ταξικής σχέσης του καπιταλισμού και του υπερπροϊόντος. Οι εργοδότες – καπιταλιστές – μισθώνουν εργάτες για να παράγουν το προϊόν (τη συνολική παραγωγή), που αποτελεί ιδιοκτησία των καπιταλιστικών, και πουλούν την παραγωγή τους. Ας υποθέσουμε ότι, τα έσοδά τους, πληρώνουν ένα ημερομίσθιο αρκετό να εξασφαλίσει σε κάθε εργάτη το συνηθισμένο επίπεδο κατανάλωσής του, κι ότι οι καπιταλιστές από τα έσοδά τους παρακρατούν το ποσό εκείνο που χρειάζεται για αναπλήρωση υλών, εργαλείων, μηχανών και άλλων κεφαλαιουχικών αγαθών που αναλώνονται στην παραγωγή του συνολικού προϊόντος. Το υπόλοιπο από τα έσοδα το πλεόνασμα. Στο καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα το υπερπροϊόν είναι το κέρδος του καπιταλιστή.

Ο καπιταλιστής μπορεί να μην είναι σε θέση να κρατήσει ολόκληρο το κέρδος που προκύπτει από την καπιταλιστική διαδικασία της εργασίας.

Οι καπιταλιστές (ή οι τράπεζες και άλλοι που εισπράττουν τόκους) δαπανούν κέρδη για να αγοράσουν εμπορεύματα: νέα μηχανήματα για το εργοστάσιο (πάνω και πέρα από κείνα που χρειάζονται για αναπλήρωση κεφαλαιουχικών αγαθών που φθάρθηκαν στην παραγωγή των κερδών), για πολυτελείς κατοικίες, για έρευνα και ανάπτυξη της τεχνολογίας ή για άλλα πράγματα.

Το υπερπροϊόν είναι όλα όσα αγοράζονται με κέρδη. Αυτά συγκροτούν μια πολυποίκιλη συλλογή αγαθών και υπηρεσιών. Το κοινό γνώρισμα όλων των στοιχείων του υπερπροϊόντος είναι ότι κανένας τους δεν είναι αναγκαίο προκειμένου να διατηρηθεί ανέπαφος ο βασικός παραγωγικός μηχανισμός της οικονομίας – δηλαδή οι εργάτες και το κεφάλαιο.

Η ιδιοκτησία είναι όλα όσα αγοράζονται με κέρδη. Αυτά συγκροτούν μια πολυποίκιλη συλλογή αγαθών και υπηρεσιών. Το κοινό γνώρισμα όλων των στοιχείων του υπερπροϊόντος είναι ότι κανένας τους δεν είναι αναγκαίο προκειμένου να διατηρηθεί ανέπαφος ο βασικός παραγωγικός μηχανισμός της οικονομίας – δηλαδή οι εργάτες και το κεφάλαιο.

Η ιδιοκτησία των κεφαλαιουχικών αγαθών εξασφαλίζει τον έλεγχο του υπερπροϊόντος στους καπιταλιστές. Ή αλλιώς η ιδιοκτησία των κεφαλαιουχικών αγαθών δεν αποφέρει μόνον εισόδημα στον κάτοχό τους, αλλά και κάτι

παραπάνω. Οι ιδιοκτήτες μεγάλου πλούτου δεν είναι μόνο πλούσιοι (δηλαδή δεν έχουν μόνον υψηλά εισοδήματα), αλλά είναι και ισχυροί. Φυσικά, τα εισοδήματά τους δίνουν τη δυνατότητα να ασκούν σημαντική επιρροή σε άλλους, αφού μπορούν να πληρώνουν δικηγόρους και ανθρώπους των δημοσίων σχέσεων και των παρασκηνίων, να συνεισφέρουν σημαντικά ποσά σε πολιτικές εκστρατείες κομμάτων κ.τ.λ. Ο πλούτος όμως τους αποφέρει ισχύ και με έναν άλλο τρόπο: τους δίνει εξουσία επάνω στους εργαζόμενους, αφού η ιδιοκτησία των κεφαλαιουχικών αγαθών συνέχει το δικαίωμα να παίρνονται αποφάσεις (ή να προσλαμβάνονται οι διευθυντές που παίρνουν τις αποφάσεις) που επηρεάζουν την εργασία, τα εισοδήματα και την ασφάλεια των εργαζομένων.

Συνοψίζοντας καπιταλισμός είναι ένας τρόπος οργάνωσης διαδικασιών εργασίας που χαρακτηρίζονται από εμπορευματική παραγωγή, ατομική ιδιοκτησία των κεφαλαιουχικών αγαθών που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή και μισθωτή εργασία. Οι καπιταλιστές ελέγχουν και χρησιμοποιούν το υπερπροϊόν με τη μορφή κερδών.

Ο ορισμός του καπιταλισμού τονίζει την κοινωνική οργάνωση της διαδικασίας της εργασίας: δεν αναφέρεται στην τεχνολογία ή στο τι παράγεται. Ένα καπιταλιστικό σύστημα μπορεί να παράγει βιομηχανικά αγαθά ή αγροτικά προϊόντα ή άρματα μάχη. Το νόημα του καπιταλισμού έχει να κάνει με τον τρόπο οργάνωσής του.

Ο ορισμός του καπιταλισμού δεν μας λείπει τίποτα σχετικά με τη μορφή της διακυβέρνησης μιας χώρας: ο καπιταλισμός μπορεί να συνυπάρχει με δημοκρατικούς κυβερνητικούς θεσμούς όπως στις ΗΠΑ, με φασισμό όπως στη Γερμανία του Χίτλερ, ή με άλλες μορφές δικτατορίας, όπως σε πολλές καπιταλιστικές χώρες της Αφρικής, της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής. Επιπλέον, η δημοκρατική διακυβέρνηση μπορεί να συνυπάρχει με άλλα οικονομικά συστήματα, εκτός του καπιταλισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Ο ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΘΙΣΤΑΤΑΙ ΤΟ ΚΥΡΙΑΡΧΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΤΙΣ ΗΠΑ

Η αμερικανική οικονομία δεν ξεκίνησε ως καπιταλιστική οικονομία. Αντίθετα, στη διάρκεια των δύο προηγούμενων αιώνων, ο καπιταλισμός αναπτύχθηκε, ξεκινώντας ως ένα σχετικά μικρό τμήμα του τότε κυρίαρχου οικονομικού συστήματος.

Η κοινωνική δομή της συσσώρευσης παρέχει μία θεσμική ρύθμιση στο πλαίσιο της οποίας πραγματοποιούνται τα κέρδη και η συσσώρευση· διαμορφώνει σχέσεις μεταξύ καπιταλιστών, καπιταλιστών και εργατών, ανάμεσα και εργατών, ανάμεσα στους εργάτες και μεταξύ κράτους και οικονομίας.

7.1 ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΟΥ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

Η Αμερικανική Οικονομία έχει περάσει μέσα από τρεις κοινωνικές δομές συσσώρευσης σε 150 περίπου χρόνια. Κάθε κοινωνική δομή συσσώρευσης ορίζει ένα στάδιο του αμερικανικού καπιταλισμού.

α) ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

Το πρώτο στάδιο, ο ανταγωνιστικός καπιταλισμός, σήμανε την επέκταση των καπιταλιστικών διαδικασιών εργασίας στις ΗΠΑ, από ένα μικρό σε ένα μεγάλο τμήμα της οικονομίας. Το σημαντικότερο είναι ότι ο καπιταλισμός καθιερώθηκε ως το οικονομικό εκείνο σύστημα που γρήγορα θα κυριαρχούσε. Η δουλειά εξαλείφτηκε και ο ανταγωνισμός μεταξύ καπιταλισμού και ανεξάρτητων εμπορευματοπαραγωγών έγειρε αποφασιστικά υπέρ του πρώτου.

Ο αμερικανικός καπιταλισμός, στη διάρκεια του σταδίου αυτού, χαρακτηριζόταν από μικρές επιχειρήσεις που ανταγωνίζονταν μεταξύ τους στις ανοιγόμενες από μικρές επιχειρήσεις που ανταγωνίζονταν μεταξύ τους στις ανοιγόμενες αγορές κυρίως μέσω μείωσης των τιμών. Οι τιμές των περισσότερων αγαθών έπεφταν. Οι εργάτες, πολλοί από τους οποίους διατηρούσαν τις δεξιότητες που είχαν αποκτήσει στην ανεξάρτητη εμπορευματική παραγωγή, τώρα ανακάλυπταν ότι οι εργαζόντουσαν για ένα μισθό και υπό καπιταλιστική εποπτεία: σε πολλές περιπτώσεις διατηρούσαν επίσης τις ενώσεις τους («αδελφότητες» ή σωματεία), ώστε να μπορούν να διαπραγματεύονται τους μισθούς και τις συνθήκες εργασίας. Το κράτος έπαιξε κρίσιμο ρόλο στην επιβολή των καπιταλιστικών κανόνων του παιχνιδιού (επιβάλλοντας συμβάσεις π.χ., και σπάζοντας απεργίες), αλλά κατά τα άλλα η επιρροή του στην οικονομία ήταν μικρής σημασίας.

Στη διάρκεια αυτού ακριβώς του σταδίου, ο καπιταλισμός έγινε το κυρίαρχο οικονομικό σύστημα, έχοντας τόσο μεγάλη επίδραση στην εξέλιξη της κοινωνίας, ώστε να αποτελέσει τον συντριπτικό οικονομικό παράγοντα της εξέλιξής της.

β) ΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΑ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

Το δεύτερο στάδιο του αμερικανικού καπιταλισμού εγκαινιάστηκε με την άνοδο πολλών μεγάλων εταιρειών (που τότε ονομάστηκαν και «τραστ») στην αρχή του 20ου αιώνα. Το στάδιο αυτό διήρκησε μέχρι τη δεκαετία του 1940.

Ο μονοπωλιακά ανταγωνιστικός καπιταλισμός χαρακτηριζόταν, στους ηγετικούς κλάδους της οικονομίας, από τεράστιες επιχειρήσεις σε σημαντικές εναντιώνονταν στις εργασιακές ενώσεις και οι εργάτες, που είχαν επιχειρήσει να οργανώσουν και να υπερασπιστούν τα συνδικάτα τους, υπέφεραν σοβαρά δεινά (μέχρι το τέλος της περιόδου, με αποτέλεσμα η επιρροή των συνδικάτων, την εποχή εκείνη, να είναι ελάχιστη. Το κράτος, αν και παρέβαινε λίγο περισσότερο σε σχέση με την περίοδο του ανταγωνιστικού καπιταλισμού, διατηρούσε τον περιορισμένο του, βασικά ρόλο στην οικονομία.

γ) ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

Το σημερινό στάδιο του αμερικανικού καπιταλισμού χρονολογείται από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και ύστερα. (Μερικοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι σήμερα βρισκόμαστε στην αρχή της μετάβασης σ' ένα τέταρτο στάδιο).

Ο σύγχρονος καπιταλισμός χαρακτηρίζεται από μονοπωλιακό ανταγωνισμό σε παγκόσμια κλίμακα. Όλο και περισσότερο, οι μεγάλες αμερικανικές εταιρείες αναγκάζονται να ανταγωνίζονται, όχι μόνο μεταξύ τους, αλλά με εξίσου μεγάλες εταιρείες άλλων ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών (της Ιαπωνίας, της Γερμανίας κ.ά.). Για μεγάλο μέρος της περιόδου αυτής οι εργάτες των συνδικαλιστικών οργανώσεων ήταν αρκετά ισχυροί ώστε να υποχρεώνουν τους εργοδότες να τους αναγνωρίζουν και να διαπραγματεύονται μαζί τους, πετυχαίνοντας συμβιβαστικές διευθετήσεις που ονομάστηκαν συλλογικές συμβάσεις εργασίας (εργασιακή ειρήνη). Στη διάρκεια του σταδίου αυτού το κράτος έπαιξε σημαντικό ρόλο στην οικονομία: επεδίωξε, π.χ., να ρυθμίσει το συνολικό επίπεδο της απασχόλησης και της οικονομικής ανάπτυξης: επενέβη στην αναδιανομή του εισοδήματος μέσω φόρων και μεταβιβαστικών πληρωμών και διατήρησε μια τεράστια στρατιωτική δύναμη της οποίας η εμβέλεια επεκτεινόταν σε όλη την υφήλιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΚΕΡΔΗ

Μερικές φορές λέγεται ότι ο Καπιταλισμός είναι σύστημα κερδών και ζημιών. Αυτό ακριβώς ισχύει για τις χωριστές επιχειρήσεις.

Για τους καπιταλιστές, ωστόσο, συνολικά, κάθε έτος φέρνει κέρδη και όχι ζημιές. Οι καπιταλιστές, έχουνε, πραγματικά, κάνει κέρδη για κάθε χρόνο τον αιώνα αυτό.

Γιατί, όμως, σ' ένα σύστημα κερδών και ζημιών, η καπιταλιστική τάξη συνολικά έχει, στην πραγματικότητα, πάντα κέρδη αντί ζημιές; Και τι καθορίζει το μέγεθος των κερδών;

Μερικοί άνθρωποι πιστεύουν ότι τα κέρδη υπάρχουν για δύο λόγους, είτε ως αμοιβή για την ανάληψη κινδύνων από τους καπιταλιστές, είτε επειδή οι μηχανές (και τα άλλα κεφαλαιουχικά αγαθά) είναι παραγωγικές. Φυσικά αληθεύει ότι οι καπιταλιστές αναλαμβάνουν κινδύνους – αλλά το ίδιο ισχύει και για τους εργάτες. Στην πραγματικότητα, οι εργάτες αναλαμβάνουν πολύ μεγαλύτερους κινδύνους από τους καπιταλιστές. Οι πλούσιοι συνήθως κατέχουν μερίδια κύριολεκτικά εκατοντάδων εταιρειών σε δεκάδες κλάδων και χωρών. Αν μια από τις εταιρείες αυτές αποτύχει, οι ζημιές μπορεί να αντιπροσωπεύουν 1% ή 2% του εισοδήματος του καπιταλιστή. Αντίθετα, ο εργάτης τα παίζει όλα για όλα: δεν μπορεί ταυτόχρονα να είναι εργάτης μετάλλου, οδηγός λεωφορείου, γραμματέας, πωλητής και ηλεκτρολόγος, πολύ δε περισσότερο δεν μπορεί να είναι όλα αυτά σε δέκα διαφορετικές χώρες. Η ζωή του εργάτη συνδέεται αναπόφευκτα με μια ορισμένη βιομηχανία και έναν ορισμένο χώρο· αν εταιρεία ή η βιομηχανία ή η περιοχή στην οποία εργάζεται ο εργάτης βρεθεί σε δύσκολή θέση, τότε αυτός κινδυνεύει να χάσει ολόκληρο το εισόδημά του.

Οι εργάτες αντιμετωπίζουν περισσότερους κινδύνους από τους καπιταλιστές και κατά μίαν άλλη έννοια. Τα χρήματα του καπιταλιστή μπορούν να αποσυρθούν από μια εταιρεία ή μια χώρα με ένα απλό τηλεφώνημα. Αντίθετα, ο εργάτης έχει επενδύσει τις προσωπικές του ικανότητες σε μια

συγκεκριμένη απασχόληση· η γνώση και η δεξιότητα που κάνουν έναν εργάτη παραγωγικό σε μια δουλειά μπορεί να είναι άχρηστες σε μίαν άλλη.

Επίσης, αληθεύει ασφαλώς ότι οι μηχανές είναι παραγωγικές, αλλά η ικανότητα των μηχανών να βοηθούν την παραγωγική διαδικασία δεν εξηγεί γιατί τα κέρδη διοχετεύονται στον ιδιοκτήτη των μηχανών, που μπορεί να μην τις έχει δει ποτέ και που κατά κανόνα δε θα γνώριζε πώς λειτουργούν. Τα κέρδη, επομένως, δεν αποτελούν ούτε αποζημίωση για κίνδυνο, ούτε πληρωμή για την παραγωγικότητα των μηχανών. Τα κέρδη είναι απλώς αφαίρεση από το καθαρό κοινωνικό προϊόν, που καθίσταται δυνατή λόγω της ισχύος των εργοδοτών. Πώς όμως είναι δυνατόν να ασκούν εξουσία οι εργοδότες σε ένα σύστημα όπου δεν υπάρχουν νόμοι που να υποχρεώνουν κάποιον να εργάζεται για κάποιον άλλο; Η ταξική δομή υφίσταται να διαωνίζεται, αλλά δεν υπάρχει νόμος πλου να λείπει ότι ένας εργάτης δεν μπορεί να γίνει καπιταλιστής, ή το αντίστροφο. Ο ιδιοκτήτης των μεγάλων εταιρειών κερδίζουν υψηλά εισοδήματα, που αντιπροσωπεύουν τους καρπούς της εργασίας των εργατών τους, αλλά καθένας από τους εργάτες αυτούς είναι ελεύθερος να παραιτηθεί αν δεν του αρέσει η δουλειά που κάνει.

Οι άνθρωποι στον καπιταλισμό είναι ελεύθεροι να πωλήσουν ή να χρησιμοποιήσουν την ιδιοκτησία τους όπως θέλουν και να χρησιμοποιήσουν τα έσοδα για να αγοράσουν άλλη ιδιοκτησία. Οι εργάτες είναι ελεύθεροι να μετακινούνται, να αλλάξουν δουλειές και να αποφασίζουν για τον εαυτό τους πόσο θα εργαστούν. Οι καπιταλιστές είναι υποχρεωμένοι να ανταγωνιστούν μεταξύ τους· οι περισσότερες μορφές φανερών συμπράξεων – π.χ. καθορισμού τιμών –, στις ΗΠΑ τουλάχιστον, είναι παράνομες. Τα τυπικά νομικά δικαιώματα των πολιτών, είτε είναι εργάτες είτε καπιταλιστές είτε οτιδήποτε, είναι ίσα. Ο νόμος δεν αναγνωρίζει προνόμια. Ο καπιταλισμός είναι εύκολο να παρεξηγηθεί. Μερικοί άνθρωποι, έκπληκτοι από την απουσία κάποιου γενικού σχεδίου για το συντονισμό της οικονομίας, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει καμιά λογική γι' αυτό. Άλλοι, εντυπωσιασμένοι από το γεγονός ότι η κυρίαρχη τάξη δεν ασκεί τον έλεγχο του υπερπροϊόντος με τα όπλα, πιστεύουν, ότι επομένως, δεν υπάρχει κυρίαρχη τάξη.

Πίσω όμως από το χάος του ανταγωνισμού υπάρχει μια πολύ διακριτική καπιταλιστική λογική ως προς τον τρόπο λειτουργίας της οικονομίας. Η κύρια ιδέα του παρόντος Κεφαλαίου είναι ότι το ποσοστό

κέρδους είναι το βασικό εργαλείο για την ανάλυση του τρόπου λειτουργίας του καπιταλισμού. Το ποσοστό κέρδους μας βοηθά να δούμε πώς ο καπιταλισμός οργανώνει την παραγωγή και διανέμει τα προϊόντα της. Το ποσοστό κέρδους φωτίζει επίσης τον έλεγχο του υπερπροϊόντος και τον τρόπο διαιώνισης του ταξικού συστήματος. Πρόκειται για την έννοια που συνταιριάζει — ανταγωνισμό, εντολή και αλλαγή — της οικονομικής ζωής.

Η κύρια αυτή ιδέα εκφράζεται σε τρία βασικά σημεία:

1. Κέρδος είναι το απομένον ή πλεόνασμα για τον καπιταλιστή αφού έχουν πουληθεί τα εμπορεύματά του και έχουν πληρωθεί οι εισροές (υλικά που χρησιμοποιήθηκαν, φθορά των μηχανών και απασχολούμενη εργασία). Το ποσοστό κέρδους, ορίζεται σαν το ποσό του κέρδους διαιρούμενο με την αξία του επενδυμένου κεφαλαίου.

2. Τα κέρδη είναι δυνατά μόνο αν οι καπιταλιστές έχουν ένα ορισμένο βαθμό εξουσίας επάνω στους εργάτες. Η εξουσία αυτή συνήθως βασίζεται στην ύπαρξη της ανεργίας στην καπιταλιστική κοινωνία.

3. Το επίπεδο του ποσοστού κέρδους — το ύψος του ποσοστού κέρδους — ορίζεται από μια σειρά παραγόντων που ονομάζονται προσδιορισμοί παράγοντες του ποσοστού κέρδους. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των καπιταλιστών και σε ένα μεγάλο βαθμό η σύγκρουση μεταξύ τάξεων στον καπιταλισμό αφορά τους προσδιοριστικούς παράγοντες του ποσοστού κέρδους (και έτσι, τελικά, το επίπεδο του ίδιου του ποσοστού κέρδους).

Το Κεφάλαιο αυτό επικεντρώνεται στην αλληλεπίδραση των οριζοντίων σχέσεων — σχέσεις εργαζομένων προς εργαζόμενους, καπιταλιστών προς καπιταλιστές και γενικά σχέσεις αγοράς — με τις κάθετες σχέσεις — σχέσεις μεταξύ καπιταλιστών και εργαζομένων στην παραγωγή κέρδους.

8.1 ΚΕΡΔΗ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΕΡΓΟΔΟΤΩΝ ΠΑΝΩ ΣΤΟΥΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ

Γιατί υπάρχουν κέρδη; Πώς οι καπιταλιστές, ασκώντας τα δικαιώματά τους της ατομικής ιδιοκτησίας στα κεφαλαιουχικά αγαθά, μπορούν να συλλαμβάνουν το υπερπροϊόν (με τη μορφή κερδών); Δεν υπάρχει λόγος να υπάρχει υπερπροϊόν και χωρίς αυτό δεν υπάρχουν κέρδη. Όμως, αν η συνήθης κατανάλωση συν την αντικατάσταση του κεφαλαίου που χρησιμοποιήθηκε στην παραγωγή υπερβαίνει το συνολικό προϊόν, δε θα υπάρχει υπερπροϊόν. Επίσης έχουμε δει ότι μια σύγκρουση πιθανόν να υπάρχει μεταξύ των εργατών και εκείνων που ελέγχουν το πλεόνασμα. Για να υπάρχουν κέρδη, η σύγκρουση μεταξύ εργαζομένων και καπιταλιστών πρέπει να λυθεί με τρόπο ευνοϊκό για τους καπιταλιστές, ώστε να υπάρξει υπερπροϊόν. Πώς το πετυχαίνει αυτό η καπιταλιστική τάξη; Ιστορικά έχουν υπάρξει τρεις απαντήσεις στο ερώτημα αυτό; φασισμός, σοσιαλδημοκρατία και ανεργία.

Φασισμός είναι η άμεση χρήση δικτατορικής κρατικής εξουσίας από τους καπιταλιστές για περιορισμό των απαιτήσεων των εργαζομένων. Οι εργαζόμενοι μπορεί να έχουν δικαίωμα να γίνονται μέλη πραγματικών ενώσεων, να κάνουν απεργία, ή να κάνουν άλλες ενέργειες που απειλούν τα κέρδη. Φασισμός υπήρξε στην Ιταλία (1922-1943), Γερμανία (1933-1945), Ισπανία (1939-1975), Πορτογαλία (1940-1974) και Ιαπωνία (1931-1945). Κάτι παρόμοιο με το φασισμό υπάρχει σήμερα σε πολλές αυταρχικές κυβερνήσεις στην Ασία, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική.

Η σοσιαλιστική δημοκρατία στηρίζεται σε μια δημοκρατική καθορισμένη κρατική παρέμβαση για επίτευξη συμφωνίας μεταξύ καπιταλιστών και των σημαντικότερων, τουλάχιστον, ομάδων εργαζομένων (όπως οι εθνικές εργατικές ενώσεις). Η κυβέρνηση επεξεργάζεται ένα οικονομικό πρόγραμμα που μπορεί να ορίζει τιμές, ημερομίσθια, φόρους και άλλες σημαντικές οικονομικές μεταβλητές. Οι καπιταλιστές και οι εργαζόμενοι διαπραγματεύονται, επομένως με την κυβέρνηση, και η επιτυχία της κάθε πλευράς εξαρτάται, εν μέρει, από την εκλογική και άλλη πολιτική ισχύ. Σοσιαλδημοκρατία έχει υπάρξει στη Νορβηγία, τη Σουηδία και τη Δανία, από

τη δεκαετία του '40 (με μικρές διακοπές), στην Αυστρία από τη δεκαετία του '50, και στη Μ. Βρετανία στις δεκαετίες, 1960, και 1970.

Ο τρίτος τρόπος για να λυθεί η σύγκρουση μεταξύ εργαζομένων και καπιταλιστών προς όφελος των τελευταίων είναι η ανεργία. Η απειλή της ανεργίας αδυνατίζει τη διαπραγματευτική θέση των εργαζομένων. Αυτή είναι η σημαντικότερη αιτία που οι καπιταλιστές κάνουν κέρδη και όχι ζημιές.

Οι δύο πρώτες δυνατότητες βασίζονται σε κρατική παρέμβαση στην οικονομία η ανεργία δεν βασίζεται στο κράτος, μολονότι, όπως θα δούμε, το κράτος μπορεί να παρέμβει ώστε να ενθαρρύνει την ανεργία. Η ανεργία μπορεί να λειτουργεί ανεξάρτητα από την κρατική πολιτική για τη διατήρηση των κερδών, ή μπορεί να ενδυναμώσει τα μέτρα καταστολής των φασιστικών κυβερνήσεων ή τα δημοκρατικώς καθορισμένα κοινωνικά συμβόλαια των σοσιαλδημοκρατικών κυβερνήσεων.

Η ανεργία έχει υπάρξει ο κύριος εγγυητής των κερδών στο μεγαλύτερο μέρος της καπιταλιστικής περιόδου, συμπεριλαμβανομένης ολόκληρης σχεδόν της ιστορίας του καπιταλισμού στις ΗΠΑ.

Η ανεργία είναι που επιτρέπει στους καπιταλιστές – ακόμη και χωρίς άμεση παρέμβαση – να ελέγχουν το υπερπροϊόν (να διατηρούν θετικό ποσοστό κέρδους). Η απειλή της απώλειας της δουλειάς τους κάνει τους εργαζόμενους να εργάζονται αρκετά σκληρά και με αρκετά χαμηλά ημερομίσθια, ώστε να είναι δυνατό η συνέχιση της καπιταλιστικής διαδικασίας παραγωγής κέρδους να αποδίδει κέρδη. Όπως όλες οι απλές απαντήσεις, αυτή είναι ακόμα πιο πολύπλοκη απ' ό τι φαίνεται.

Είναι αρκετά φανερό γιατί οι εργαζόμενοι δε θέλουν να απολυθούν. Απώλεια εργασίας σημαίνει σημαντική απώλεια εισοδήματος. Το μέγεθος της απώλειας εξαρτάται από το χρόνο που θα χρειαστεί για να βρεις άλλη δουλειά, από την κάλυψη της ασφάλισης κατά της ανεργίας και τη διάρκεια των επιδομάτων ανεργίας. Μπορεί, ακόμη, να σημαίνει αλλαγές στον τρόπο ζωής, στον τόπο διαμονής, ή στα εκπαιδευτικά προγράμματα και τις προοπτικές καριέρας για τον εργαζόμενο ή για μέλη της οικογένειάς του. Επίσης, σχεδόν πάντα προκαλείται άγχος στην οικογένεια, και μεταξύ φίλων, κι επίσης συχνά σημαίνει απώλεια του αυτοσεβασμού.

Ο βασικός λόγος που η ανεργία αποτελεί τέτοια απειλή είναι πολύ απλός. Αντίθετα από τον ανεξάρτητο παραγωγό, που κατέχει τα εργαλεία της

δουλειάς του, ένας εργαζόμενος μακροπρόθεσμα δεν μπορεί να ζήσει παρά μόνο πουλώντας χρόνο εργασίας σε έναν εργοδότη. Ανεργία είναι η αδυναμία να πουλήσει κάποιος χρόνο εργασίας. Το να είσαι λοιπόν άνεργος σημαίνει να μη μπορείς να ζήσεις. Αν θα μπορούσε να διατηρήσεις το βιοτικό επίπεδο χωρίς να πουλάς χρόνο εργασίας (όπως μπορούν, π.χ., πολλά υψηλόμισθα διευθυντικά στελέχη που επίσης κατέχουν σημαντικά κεφάλαια), τότε απλώς δεν είσαι εργαζόμενος – κι ούτε είναι πολύ πιθανό ν' απολυθείς!

Μήπως όμως και οι καπιταλιστές αντιμετωπίζουν παρόμοια προβλήματα; Όταν οι δουλειές τους δεν πάνε καλά, δεν απειλούνται κι αυτοί με απώλεια εισοδήματος; Ασφαλώς οι δύσκολοι καιροί μπορεί να είναι δύσκολοι για καπιταλιστές και εργαζόμενους. Οι καπιταλιστές όμως συνήθως μπορούν να βολέψουν. Όπως έχουμε δει, είναι πιθανό να κατέχουν εταιρείες σε διαφορετικούς κλάδους, και, υπό την προϋπόθεση ότι δεν περνά δύσκολες στιγμές ολόκληρη η παγκόσμια οικονομία (πράγμα που συμβαίνει μερικές φορές), το μέλλον τους θα προστατευτεί. Επιπλέον συνήθως κατέχουν σημαντικές ιδιοκτησίες (κεφάλαια) που μπορούν να έχουν προσωπική περιουσία (π.χ. αυτοκίνητα και σπίτια) που μπορούν να πουλήσουν, αλλά συνήθως οι καπιταλιστές είναι σε καλύτερη θέση επειδή έχουν περισσότερη περιουσία (π.χ. αυτοκίνητα και σπίτια) που μπορούν να πουλήσουν. Φυσικά, οι καπιταλιστές όσο και οι εργάτες μπορεί να έχουν προσωπική περιουσία (π.χ. αυτοκίνητα και σπίτια) που μπορούν να πουλήσουν, αλλά συνήθως οι καπιταλιστές όσο και οι εργάτες μπορεί να έχουν προσωπική περιουσία (προσωπικά αγαθά συν κεφαλαιουχικά αγαθά) και επειδή η πώληση του τύπου της ιδιοκτησίας που κατέχουν (κεφάλαια) είναι λιγότερο οδυνηρή για τη ζωή κάποιου από ότι η πώληση προσωπικών αγαθών. Περαιτέρω, αν ο καπιταλιστής έπρεπε να μειώσει την κατανάλωσή του, θα υπήρχαν πιθανώς μερικά περιττά μπιχλιμπίδια που θα μπορούσαν να κοπούν προτού χρειαστεί να πουληθεί η οικογενειακή αγροικία, ή να σταματήσουν τα παιδιά από το κολέγιο ή να περικοπεί η αναγκαία ιατρική ασφάλιση. Για τους λόγους αυτούς, ο εργαζόμενος που χάνει τη δουλειά του είναι πιθανό να υποφέρει πολύ περισσότερο από τον καπιταλιστή που έχει πρόβλημα πουλώντας όλα τα εμπορεύματα που κατέχει.

Συχνά λέγεται ότι ο καπιταλισμός είναι σύστημα που στηρίζεται στην επιδίωξη του ατομικού κέρδους. Θα έπρεπε να προστεθεί «και στο φόβο της

οικονομικής ανασφάλειας» Ανάμεσα στα δύο υπάρχει μια σύνδεση. Εκείνοι που πετυχαίνουν τα μεγαλύτερα κέρδη και εκείνοι που έχουν την καλύτερη προστασία έναντι της οικονομικής ανασφάλειας – ιδιοκτησία κεφαλαίου. Αντίθετα, η ανασφάλεια των εργαζομένων – ότι δηλαδή, αν δεν μπορέσουν να βρουν δουλειά, δεν μπορούν να στηρίξουν τους εαυτούς τους και την οικογένειά τους – είναι διπλό βάρος. Όχι μόνο οι εργαζόμενοι πρέπει να φέρουν το προσωπικό και ψυχολογικό κόστος της ίδιας της ανασφάλειας, αλλά ως εκ τούτου βρίσκονται σε αδύναμη διαπραγματευτική θέση με τους εργοδότες τους, και για το λόγο αυτό αμείβονται λιγότερο.

Η ασυμμετρία μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων δεν θα υπήρχε αν κάθε φορά που απολυόταν κάποιος εργαζόμενος μπορούσε να διασχίσει το δρόμο και να βρει άλλη δουλειά με την ίδια καλύτερη αμοιβή. Όπως όμως θα δούμε σε επόμενα Κεφάλαια, η ανεργία – η ανεπάρκεια των θέσεων εργασίας – είναι μόνιμο χαρακτηριστικό του αμερικανικού καπιταλισμού. Πλήρης απασχόληση – αρκετές θέσεις εργασίας για όλους – έχει συμβεί μόνο σπάνια στην ιστορία των ΗΠΑ, πιο πρόσφατα δε στα 1942-1945, στα 1952-1953 και στα 1965-1970, δηλαδή στη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, του Πολέμου της Κορέας και του Πολέμου του Βιετνάμ. Σε επόμενα Κεφάλαια θα εξηγήσουμε γιατί υπάρχει ανεργία και πώς μερικές φορές αυξάνεται μέσω της κρατικής πολιτικής ως τμήμα μιας στρατηγικής των εργοδοτών να αυξάνουν την εξουσία τους πάνω στους εργάτες.

Η σχέση μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών είναι εν μέρει σχέση αγοράς και ανταλλαγής και εν μέρει κάτι άλλο. Φυσικά, εργαζόμενοι και εργοδότες συναντιούνται σε αγορές. Στις αγορές εμπορευμάτων οι εργαζόμενοι (ως καταναλωτές) είναι οι κύριοι πελάτες για τους καπιταλιστές όταν οι δεύτεροι προσπαθούν να πουλήσουν τα εμπορεύματά τους· και, στις αγορές εργασίας, οι εργαζόμενοι πουλούν το χρόνο εργασίας που χρειάζονται οι εργοδότες για να λειτουργήσουν την παραγωγή. Πρόκειται για σχέση αγοράς.

Εργοδότες και εργαζόμενοι όμως συναντιούνται επίσης και σε μια μη αγοραία κατάσταση – στο χώρο εργασίας. Εδώ η σχέση εργοδοτών-εργαζομένων δεν είναι σχέση ανταλλαγής με βάση κάποια μισθωτή σύμβαση· αντίθετα, εργαζόμενοι και εργοδότες αντιμετωπίζουν μια διαρκή σύγκρουση εξαιτίας των αντίθετων συμφερόντων τους σχετικά με το ρυθμό της εργασίας

και την ασφάλειά της, τη μονοτονία της και άλλες όψεις. Η ισχύς του εργοδότη στη σύγκρουση αυτή βασίζεται στην ιδιοκτησία του κεφαλαίου που χρησιμοποιεί, συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου του χώρου εργασίας και του δικαιώματος του αποκλεισμού (η εξουσία να προσλαμβάνει και να απολύει). Το νομικό αυτό δικαίωμα, είναι στην πράξη, ένα αποτελεσματικό οικονομικό όπλο, επειδή σχεδόν πάντα είναι πιο δύσκολο να βρει δουλειά ένας εργαζόμενος από το να βρει έναν άλλο εργαζόμενο ο καπιταλιστής. Το σημαντικότερο, η απειλή της ανεργίας και ο έλεγχος των εργοδοτών επί της διαδικασίας της εργασίας, εξηγεί γιατί τα ημερομίσθια παραμένουν αρκετά χαμηλά και γιατί οι εργαζόμενοι εργάζονται σκληρά και αρκετά παραγωγικά ώστε να παράγονται κέρδη για τους περισσότερους (αν όχι για όλους τους) καπιταλιστές.

Ίσως ο καλύτερος τρόπος να εξηγήσουμε τη φύση των κερδών είναι να φανταστούμε έναν καλοτάξιδο δρόμο. Ας υποθέσουμε ότι κάποιο άτομο ή εταιρεία έχει κερδίσει το δικαίωμα να κατασκευάσει μια είσοδο ενός σταθμού διοδίων. Τα διόδια που συγκεντρώνονται θα μπορούσε να είναι απλώς το κόστος περάσματος από τη μια άκρη του δρόμου στην άλλη. Αλλά τα διόδια είναι ένα στοιχείο κόστους εντελώς διαφορετικό από άλλα στοιχεία, ας πούμε τα κέρδη, υπάρχουν μόνο λόγω της εξουσίας των εισπρακτόρων να επιβάλλουν αυτό το κόστους στους ταξιδιώτες.

Η βάση των κερδών (ή ο έλεγχος του υπερπροϊόντος) δεν είναι λοιπόν ο κίνδυνος ή η παραγωγικότητα του κεφαλαίου, αλλά η εξουσία που πηγάζει από την ιδιοκτησία του κεφαλαίου του απαιτείται για την παραγωγή.

8.2 ΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΚΕΡΔΟΣ

Τι καθορίζει το ύψος του ποσοστού κέρδους; Αν αυτό που κάνει δυνατή την ύπαρξη κερδών είναι η εξουσία των καπιταλιστών επί των εργατών, τότε μήπως ο βαθμός της εξουσίας των καπιταλιστών καθορίζει το ύψος των κερδών;

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι θετική. Ωστόσο, υπάρχουν πολλοί περιορισμοί στην καπιταλιστική άσκηση εξουσίας, καθώς και άλλες επιδράσεις στο ποσοστό κέρδους.

Η κατανόηση αυτού που προσδιορίζει το ποσοστό κέρδους είναι σημαντική, επειδή το ποσοστό κέρδους συνοψίζει τη σχέση μεταξύ τάξεων και μεταξύ καπιταλιστών. Έτσι θα βρίσκεται στο επίκεντρο της προσπάθειάς μας να μάθουμε για τα είδη της στρατηγικής που είναι πιθανό να υιοθετούν οι καπιταλιστές προσπαθώντας να αυξήσουν τα κέρδη τους .

Η γνώση αυτού που καθορίζει το ποσοστό κέρδους θα είναι επίσης σημαντική για την κατανόηση της συνολικής ανάπτυξης της οικονομίας. Οι καπιταλιστές θα χρησιμοποιήσουν το υπερπροϊόν τους για επέκταση της παραγωγής μόνο αν προβλέπουν ότι θα έχουν τουλάχιστον τόσο υψηλό κέρδος όσο θα ήταν δυνατό να είχαν σε άλλες δραστηριότητες (όπως, λ.χ. η κατασκευή εργοστασίων σε άλλες χώρες ή το παιχνίδι στο χρηματιστήριο ή την κερδοσκοπία στον κλάδο των ακινήτων). Για το λόγο αυτό, μια απάντηση στο ερώτημα «τι καθορίζει το επίπεδο κερδών;» είναι επίσης κεντρικό ζήτημα για την κατανόηση της οικονομικής άνησης και της οικονομικής κρίσης. Έτσι τα πράγματα, που προσδιορίζουν το ποσοστό κέρδους κατέχουν εξέχουσα θέση στην ανάλυση που ακολουθεί.

Το ποσοστό κέρδους εξαρτάται από τους προσδιοριστικούς παράγοντες του ποσοστού κέρδους. Όταν γνωρίζουμε μια τιμή για κάθε παράγοντα που συντελεί στη διαμόρφωση του ποσοστού κέρδους, μπορούμε εύκολα να υπολογίσουμε το ίδιο το ποσοστό κέρδους.

Γνωρίζουμε ήδη μερικούς από τους προσδιοριστικούς παράγοντες του ποσοστού κέρδους από την ανάλυσή μας για το υπερπροϊόν. Όταν χρησιμοποιήσαμε το παράδειγμα των παραγωγών σιτηρών και του πλεονάσματος σιτηρών, δεν συγκεκριμενοποιήσαμε την ταξική δομή ή το οικονομικό σύστημα. Ας πάρουμε τώρα το ίδιο παράδειγμα και ας υποθέσουμε ότι η οικογένεια πουλά στον καπιταλιστή το χρόνο εργασίας της για καλλιέργεια σιτηρών έναντι ημερομισθίων. Ο καπιταλιστής κατέχει τη γη και το παραγόμενο εμπόρευμα – σιτηρά – που παράγει ο εργαζόμενος.

8.3 ΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΟΥ ΠΟΣΟΣΤΟΥ ΚΕΡΔΟΥΣ

Η στρατηγική για την κατανόηση του ποσοστού κέρδους είναι απλή: θα ερευνήσουμε χωριστά αυτό που καθορίζει καθέναν από τους τρεις όρους – καθαρό προϊόν ανά ώρα (y), ωρομισθίου (w) και απασχολούμενο κεφάλαιο ανά ώρα εργασίας (k). Το σχήμα 3 παρέχει μια συνοπτική εικόνα των προσδιοριστικών παραγόντων του ποσοστού κέρδους και των μεταξύ τους σχέσεων. Γνωρίζουμε ήδη ότι, υψώνοντας το y ή ελαττώνοντας το w ή το k , θα αυξηθεί το ποσοστό κέρδους· αλλά πώς μπορεί να γίνει αυτό; Στο παρόν Κεφάλαιο θα δώσουμε μια σειρά απαντήσεων.

8.4 ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Υπάρχουν τρεις κύριες μορφές ή στρατηγικές ανταγωνισμού. Κάθε μία παρέχει τη δυνατότητα συμπίευσης με τους ανταγωνιστές, ή υπέρβασης τους.

Ανταγωνισμός τιμών υπάρχει όταν οι επιχειρήσεις επιδιώκουν να προσελκύσουν πελάτες προσφέροντας τους προϊόντα ισοδύναμα με κείνα που προσφέρουν άλλες επιχειρήσεις, αλλά σε χαμηλότερη τιμή. Οι επιχειρήσεις που ακολουθούν μια στρατηγική ανταγωνισμού μέσω τιμών συνεχίζουν να επιδιώκουν τις δραστηριότητες που είχαν στο παρελθόν, κάνοντας μικρές βελτιώσεις εδώ κι εκεί καθώς παρουσιάζονται οι ευκαιρίες. Ο ανταγωνισμός τιμών μπορεί να οδηγήσει τους εργοδότες στο να περικόψουν ημερομίσθια, να επιταχύνουν το ρυθμό εργασίας, να εξαλείψουν τα σκάρτα στην παραγωγή και επίσης να προσπαθήσουν να μειώσουν το κόστος όπου είναι δυνατό, προκειμένου να μειώσουν τις τιμές να έχουν παρ' όλα αυτά κέρδη. Πολλοί ανταγωνιστές μπορεί να κάνουν παρόμοια πράγματα, αλλά η επιτυχία χαρακτηρίζει τις επιχειρήσεις εκείνες που μπορούν καλύτερα να βγάλουν κέρδη από τις συνήθεις δραστηριότητές τους.

Καινοτομίες συμβαίνουν όταν οι επιχειρήσεις ανακαλύπτουν ή αναπτύσσουν κάτι εντελώς καινούργιο: μια νέα πηγή εισροών, μια νέα μέθοδος οργάνωσης της παραγωγής μπορούν να αποκομίσουν κέρδη, συχνά

μεγάλα, όχι επειδή είναι οι καλύτερες στο παλιό παιχνίδι, αλλά μάλλον επειδή ο πρώτος παίχτης σε ένα εντελώς νέο παιχνίδι.

Αν μια καινοτομική επιχείρηση έχει αναπτύξει ένα νέο προϊόν, ο ανταγωνισμός μπορεί να είναι ελάχιστος.

Αν, από την άλλη πλευρά, η καινοτομία της δημιουργεί μεγάλο πλεονέκτημα κατά την παραγωγή ενός προϊόντος που ήδη κατασκευάζεται από άλλες επιχειρήσεις, η καινοτόμος επιχείρηση μπορεί να είναι σε θέση να μειώσει την τιμή του προϊόντος της και - παρ' όλα αυτά - να έχει εξαιρετικά κέρδη.

Μια επιχείρηση που πραγματοποιεί συστηματικά καινοτομίες είναι πιθανό να έχει καλύτερη πιστοληπτική ικανότητα και καλύτερες ευκαιρίες ανάπτυξης, μείωσης κόστους, προσέλκυσης εξειδικευμένου προσωπικού και ανάπτυξης τεχνογνωσίας. Το να είναι πρώτη ανακουφίζει προσωρινά την επιχείρηση από τον ανταγωνισμό - ανακούφιση που διαρκεί μέχρις ότου εισέλθουν στην αγορά άλλες επιχειρήσεις.

Ωστόσο, τα μεγάλα κέρδη - αργά ή γρήγορα - είναι πιθανό να προσελκύσουν ανταγωνιστές που να θέλουν κι αυτοί να πάρουν μερίδιο από αυτά τα κέρδη.

Μονοπωλιακή ισχύς υφίσταται όταν επιχειρήσεις μπορούν να ασκούν σημαντική επιρροή στην αγορά, αποκλείοντας ορισμένους ή τους περισσότερους από τους ανταγωνιστές. Σπάνια επιχειρήσεις μπορούν να αποκλείσουν όλες τις άλλες επιχειρήσεις («καθαρό μονοπώλιο»), αλλά συχνά τρεις ή τέσσερις ή περισσότερες επιχειρήσεις (ολιγοπώλιο) μπορεί να αποκλείσουν αποτελεσματικά όλες τις άλλες ή να περιορίσουν τις πωλήσεις τους σε ένα μικρό τμήμα της αγοράς. Για να διαρκέσει το μονοπώλιο για πολύ χρόνο, οι μονοπωλιακές επιχειρήσεις πρέπει να έχουν κάποιο οικονομικό πλεονέκτημα, ή άλλες βάσεις για να εμποδίσουν τις άλλες επιχειρήσεις να τις ανταγωνιστούν. Στην περίπτωση αυτή οι επιχειρήσεις είναι σε θέση να χρεώσουν υψηλότερες τιμές για το προϊόν τους, να πληρώσουν χαμηλότερες τιμές για τις εισροές τους είτε να έχουν μοναδική πρόσβαση σε ανώτερες τεχνολογίες ή μεθόδους οργάνωσης.

Ο ανταγωνισμός για κέρδη δημιουργεί τεράστια πίεση στις επιχειρήσεις να ανακαλύψουν νέους τρόπους επιχειρηματικής δράσης - καινοτομίες μικρές ή μεγάλες που θα τους δώσουν κάποιο πλεονέκτημα έναντι των

ανταγωνιστών. Οι καινοτομίες και η μονοπωλιακή δύναμη δεν εξαλείφουν τον ανταγωνισμό· πρόκειται μάλλον για στρατηγικές που επιτρέπουν στην επιχείρηση να διεξάγει αποτελεσματικά τη μάχη του ανταγωνισμού. Οι στρατηγικές αυτές παρέχουν τη δυνατότητα ανταγωνισμού με άλλους τρόπους από τη μείωση των τιμών.

Ανταγωνισμός Τιμών

Ο Ανταγωνισμός των τιμών δημιουργεί σε κάθε επιχείρηση ένα δίλημμα: η επιχείρηση προσελκύει πελάτες με χαμηλή τιμή, αλλά, με σταθερούς τους άλλους παράγοντες, τα κέρδη της θα είναι υψηλότερα όσο υψηλότερη είναι η τιμή της. Δεν μπορεί ταυτόχρονα να μειώσει και να αυξήσει την τιμή της.

Ο λόγος για το δίλημμα αυτό αποσαφηνίζεται εάν γράψουμε την εξίσωση των συντελεστών του κέρδους

$$r = (ru) (cu)$$

όπου ru = ποσοστό κέρδους επί του χρησιμοποιηθέντος κεφαλαίου

cu = ποσοστό κατεχόμενου κεφαλαίου που πράγματι χρησιμοποιείται.

Στην εξίσωση μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι το συνολικό ποσοστό κέρδους ισούται με το ποσοστό κέρδους επί του κεφαλαίου εκείνου το οποίο είναι σε χρήση (ru) επί το λόγο χρησιμοποίησης της παραγωγικής ικανότητας (cu).

Τον Ιανουάριο του 1991, για να αναφέρουμε ένα παράδειγμα, η μέση αμερικάνικη μεταποίηση επιχείρηση χρησιμοποιούσε το 79% της παραγωγικής ικανότητάς της. Αν το μέσο ποσοστό κέρδους της επιχείρησης αυτής προ φόρων ήταν 10%, το ποσοστό κέρδους επί του χρησιμοποιηθέντος κεφαλαίου ήταν 12,6%.

$$r = (ru) (cu)$$

$$10\% = (12,6\%)(79\%)$$

Αν η τυπική αυτή επιχείρηση θα μπορούσε να είχε χρησιμοποιήσει την πλήρη παραγωγική ικανότητα της χωρίς να αλλάξει τίποτα άλλο, θα είχε καταφέρει να αυξήσει τα κέρδη της κατά ένα ποσοστό της τάξης του 26% (δηλαδή από 10% θα το αύξανε στο 12,6%).

Μια μεταβολή στην τιμή της επιχείρησης θα έχει, γενικά, αντίθετα αποτελέσματα στα gu και cu . Από το Σχήμα 3 παρατηρούμε ότι αν η επιχείρηση αυξήσει την τιμή της (Pz) από $P1$ σε $P2$, η ποσότητα που θα πουληθεί θα πέσει από $Z1$ σε $Z2$. Η αύξηση της τιμής αυτής καθ' αυτής θα τείνει να υψώσει το gu (όπως γνωρίζουμε από το προηγούμενο Πλαίσιο, της σελίδας 212). Από την άλλη πλευρά, αν η επιχείρηση δε θέλει απούλητα αγαθά που να αποθηκεύονται στα ράφια της, πρέπει να προσαρμοστεί σε χαμηλότερη πωληθείσα ποσότητα, περικόπτοντας την παραγωγή της, και μειώνοντας έτσι το cu . Ομοίως, μια μείωση της τιμής από $P1$ σε $P3$ θα τείνει να μειώσει το gu , αλλά να αυξήσει το cu .

Η συνολική επίπτωση μιας μεταβολής της τιμής στο ποσοστό κέρδους (r) είναι αβέβαιη. Δε γνωρίζουμε, παρά μόνο αν διαθέτουμε περισσότερες πληροφορίες αν η αύξηση (ή η πτώση) στο gu θα είναι μεγαλύτερη ή μικρότερη ή ίση με την πτώση (ή αύξηση) στο cu - και έτσι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε πώς επηρεάζεται το r .

Πάντως, το δίλημμα του ανταγωνισμού τιμών είναι φανερό: η μείωση των τιμών πιθανώς βελτιώνει το cu , αλλά μειώνει το gu ; η αύξηση των τιμών πιθανώς αυξάνει το gu , αλλά μειώνει το cu .

Ο ανταγωνισμός της αγοράς περιορίζει σοβαρά τα κέρδη μιας επιχείρησης, σε μια ανταγωνιστική από άποψη τιμών αγορά, στο ποσό που απαιτείται για να καλυφτεί το κόστος των υλών και των εισροών εργασίας, συν ένα μέσο ποσοστό κέρδους για τον πωλητή - κι όχι περισσότερο. Η τιμή που θα τείνει να ισχύσει σε μια τέτοια δεδομένη αγορά είναι μια προσαύξηση επί του κόστους:

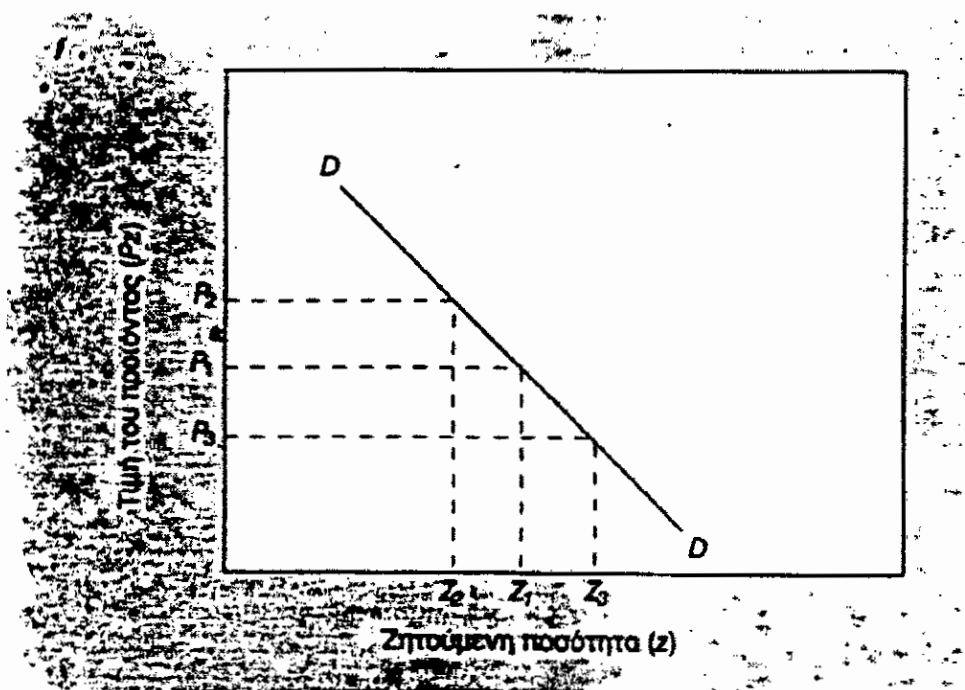
Ωστόσο αυτό που εδώ είναι σημαντικό είναι ότι σε αυτή την ανταγωνιστική από άποψη τιμών αγορά θα καθιερωθεί μια τιμή προϊόντος από την προσφορά και τη ζήτηση:

Αν η τιμή αυτή είναι τόσο χαμηλή ώστε οι επιχειρήσεις να κερδίζουν λιγότερα απ' ό,τι θα μπορούσαν να κέρδιζαν αλλού, τότε κάποιες επιχειρήσεις θα εκτοπιστούν ή θα υποχρεωθούν να παραγάγουν κάποιο άλλο, πιο

κερδοφόρο εμπόρευμα. Αν η τιμή αυτή είναι τόσο υψηλή που να επιτρέπει κέρδη πάνω από τα κανονικά τότε φυσιολογικά, θα προσελκύσουν στη δραστηριότητα νέοι παραγωγοί.

Το μέσο ποσοστό κέρδους μπορεί να είναι υψηλό ή χαμηλό, ικανοποιητικό ή απαγορευτικό. Ο ανταγωνισμός της αγοράς τείνει να περιορίζει τα κέρδη που μπορούν να κάνουν οι επιχειρήσεις, ωθώντας τις προς το μέσο επίπεδο.

Ωστόσο, ακόμη για να πετύχουν το μέσο ποσοστό κέρδους, οι επιχειρήσεις πρέπει να παλεύουν συνεχώς. Κάθε μέθοδος μείωσης του κόστους πρέπει να επιδιωχτεί· κάθε επικερδής καινοτομία που εισάγουν οι ανταγωνιστές πρέπει να αντιγραφεί πιστά ή αν είναι δυνατό, και να βελτιωθεί.

Σχήμα 3

Καινοτομίες

Ο Ανταγωνισμός Τιμών, ακόμη και για τους νικητές, υπόσχεται, συνήθως, μικρά κέρδη σε σύγκριση με τα πολύ μεγαλύτερα κέρδη από καινοτομίες και μονοπωλιακή δύναμη. Για να το δείτε αυτό, σημειώστε ότι μια επιχείρηση που πραγματοποιεί μια καινοτομία ή διαθέτει μονοπωλιακή δύναμη θα μπορούσε πάντα να δρα σαν επιχείρηση περίπτωση, τα κέρδη της θα ήταν στο επίπεδο της ανταγωνιστικής τιμής.

Όμως η καινοτομία ή η μονοπωλιακή δύναμη, εξ ορισμού, της δίνουν τη δυνατότητα για καλύτερα αποτελέσματα: δηλαδή, για επίτευξη μεγαλύτερων κερδών.

Στην προκειμένη περίπτωση δεν μας ενδιαφέρει το ζήτημα της δικαιοσύνης – το ζήτημα αν από την άποψη της κοινωνίας το ποσοστό κέρδους είναι πολύ υψηλό ή πολύ χαμηλό, δίκαιο ή άδικο. Αυτό είναι διαφορετικό ζήτημα. Επιπλέον, το μέσο βάρος θα κυμαίνεται, όντας υψηλό σε κάποιες περιόδους και χαμηλότερο σε άλλες. Εδώ, μάλλον, το ζήτημα είναι ότι κάθε καπιταλιστής βλέπει πως, ανεξάρτητα από το μέσο επίπεδο κερδών, υψηλότερα κέρδη μπορούν να επιτευχθούν μέσω καινοτομιών και μονοπωλιακής ισχύος.

Ο ανταγωνισμός υποκινεί επίσης ένα φόβο ότι θα μείνει κάποιος πίσω πράγμα που επίσης ωθεί τις επιχειρήσεις να επιδιώκουν καινοτομίες. Ακόμη και ο καπιταλιστής που είναι ικανοποιημένος με το τρέχον ποσοστό κέρδος πρέπει να φοβάται την καινοτομία κάποιου άλλου: ο συνακόλουθος άνισος ανταγωνισμός θα μπορούσε κάλλιστα να καταστρέψει τα κέρδη του στο μέλλον. Έτσι κι εδώ, όπως πάντα ο ανταγωνισμός παρέχει τόσο το καρότο όσο και το ραβδί: έλκει το λαίμαργο και παρακινεί τον οκνηρό.

Στην αγορά, οι αντιλήψεις της «ανταγωνιστικής ισορροπίας» έχουν ξεπεραστεί προπολλού. Όπως η Αλική στη χώρα των Θαυμάτων, ο καπιταλιστής πρέπει να τρέχει για να παραμείνει στο ίδιο μέρος.

Μονοπωλιακή Δύναμη

Οι Καπιταλιστές μπορούν να πετύχουν επίσης υψηλότερα κέρδη δημιουργώντας μονοπωλιακή δύναμη - αποφεύγοντας, δηλαδή, τον ανταγωνισμό ή προστατευόμενοι από τις επιδράσεις του. Αν ο ανταγωνισμός διαβρώνεται ή εξαλείφεται, τότε οι επιχειρήσεις με μονοπωλιακή δύναμη μπορούν να μεταβάλουν μονόπλευρα τους προσδιοριστικούς παράγοντες του ποσοστού κέρδους κι έτσι να αυξάνουν τα κέρδη τους.

Σημειώστε ότι ο όρος «μονοπωλιακή δύναμη» αναφέρεται τόσο στην κατάσταση μιας μόνης επιχείρησης (τέλειο μονοπώλιο), όσο και στην κατάσταση μιας μικρής ομάδας επιχειρήσεων (ολιγοπώλιο): σε κάθε περίπτωση, αν κάποια επιχείρηση ή επιχειρήσεις μπορούν να αποκλείσουν άλλες, υπάρχει μονοπωλιακή δύναμη.

Καινοτομίες και μονοπωλιακή δύναμη είναι πολύ όμοια πράγματα. Και τα δύο δημιουργούν ένα υψηλότερο ποσοστό κέρδους για την καινοτομική ή τη μονοπωλιακή επιχείρηση, αποκλείοντας άλλες επιχειρήσεις. Πράγματι, ο οικονομολόγος Joseph Schumpeter αντιλαμβανόταν τις καινοτομίες σα δημιουργούς «προσωρινών μονοπωλίων». Κατά τον Schumpeter, η κύρια διαφορά μεταξύ τους είναι η εξής: οι καινοτομίες είναι προσωρινές, αφού διαρκούν μόνο μέχρις ότου άλλες επιχειρήσεις καλύψουν τη διαφορά, ενώ η μονοπωλιακή ισχύς διαρκεί περισσότερο, καθώς βασίζεται σε κάποιον οικονομικό ή νομικό ή θεσμικό φραγμό που αποκλείει άλλες επιχειρήσεις. Τα εμπόδια αυτά συχνά καλούνται φραγμοί εισόδου.

Όπως ακριβώς με τις καινοτομίες, μονοπωλιακή δύναμη μπορεί να ασκηθεί σε σχέση με κάθε προσδιοριστικό παράγοντα του ποσοστού κέρδους κάποιος έχει πολύ μεγαλύτερη οικονομική σημασία από τους λοιπούς: η μονοπωλιακή δύναμη επί της τιμής του προϊόντος (P_z).

Οι επιχειρήσεις δημιουργούν μονοπωλιακή δύναμη στις αγορές προϊόντος με τρεις τρόπους: (1) με το να είναι οι μοναδικοί πωλητές ενός συγκεκριμένου προϊόντος (2) με το να συνασπίζονται με άλλους παραγωγούς του προϊόντος ώστε να αποτρέπεται ο μεταξύ τους ανταγωνισμός: ή, το συνηθέστερο (3) καθιερώνοντας άτυπες και σιωπηρές σχέσεις με άλλες εταιρείες για να αποφύγουν τον ανταγωνισμό.

Παράδειγμα περίπτωσης μονοπωλητή είναι η εταιρεία ηλεκτρικής ενέργειας. Αν θέλετε σπίτι σας ηλεκτρική ενέργεια, έχετε λίγες επιλογές. Πρέπει να την αγοράσετε από την τοπική σας ηλεκτρική εταιρεία.

Η δεύτερη μέθοδος είναι η σύμπραξη. Μια δραματική περίπτωση σύμπραξης ήταν στην προ του 1960 δεκαετία, όταν η General Electric, η Westing house και άλλες εταιρείες όρισαν τις τιμές του ηλεκτρικού εξοπλισμού που αφορούσε πωλήσεις εκατομμυρίων δολαρίων κάθε χρόνο.

Η τρίτη περίπτωση, εκείνη του άτυπου μονοπωλίου, είναι η πιο κοινή και η πιο πολύπλοκη. Στα δημητριακά που χρησιμοποιούνται για πρωινό, στη χαλυβουργία ή τον κλάδο του καπνού π.χ. λίγες επιχειρήσεις έχουν κρατήσει για πολλά χρόνια στους αντίστοιχους κλάδους. Χωρίς άμεση συνωμοσία ή σύμπραξη, έχουν αναπτύξει τρόπους συμπεριφοράς που τους επιτρέπουν να αποφεύγουν σε μεγάλο βαθμό τον ανταγωνισμό και να μοιράζονται τα υψηλότερα κέρδη που συνδέονται με τη μονοπωλιακή ισχύ. Κάθε μια από τις επιχειρήσεις του άτυπου μονοπωλίου έχει μάθει να ζει με ορισμένους κανόνες ή τρόπους άσκησης της επιχειρηματικής δραστηριότητας, που τους αποδέχονται όλοι οι εταίροι του άτυπου μονοπωλίου. Ο ανταγωνισμός τείνει να διέπεται από τους κανόνες αυτούς.

Το άτυπο μονοπώλιο είναι σαν ένας ανήσυχος συνασπισμός μεταξύ δυνητικών εχθρών. Διατηρείται όσο κάθε εταίρος θεωρεί πως η συμφωνία είναι προς το συμφέρον του. Υψηλότερα δυνητικά κέρδη δημιουργούν πραγματικό όφελος από τη συνεργασία. Και η πιο ισχυρή επιχείρηση, απειλώντας με αντίποινα τις επιχειρήσεις που δεν συμφωνούν, μπορεί να καταστήσει τη μη συνεργασία πολύ δαπανηρή για την εν λόγω επιχείρηση. Έτσι, το άτυπο μονοπώλιο λειτουργεί στη βάση ενός συνόλου σιωπηρών ή άτυπων κανόνων με τους οποίους συμφωνούν όλες οι επιχειρήσεις.

Ποιοι είναι οι κανόνες αυτοί; Οι δύο σημαντικότεροι είναι: (1) οι επιχειρήσεις του άτυπου μονοπωλίου αναπτύσσουν τρόπους αποφυγής του ανταγωνισμού τιμών και (2) οι επιχειρήσεις συνεχίζουν να ανταγωνίζονται με μεθόδους που δεν σχετίζονται με την τιμή, ιδιαίτερα με έντονες προσπάθειες για αύξηση των πωλήσεων.

Ο ανταγωνισμός τιμών αποφεύγεται επειδή οι άτυποι μονοπωλητές αναπτύσσουν άτυπες, σιωπηρές και έμμεσες μεθόδους ορισμού τιμών. Οι μέθοδοι αυτές για αποφυγή του ανταγωνισμού τιμών διαφέρουν από κλάδο σε

κλάδο, αφού το σύστημα κάθε κλάδου μορφοποιείται από τις ιδιόμορφες συνθήκες της ιστορικής του εξέλιξης. Πιο συχνά, οι μέθοδοι αυτές αντανakλούν την πείρα του που έχει η κάθε επιχείρηση στη σχέση της με τις άλλες.

Όμως, αν ο ανταγωνισμός τιμών αποφεύγεται, άλλες μορφές ανταγωνισμού παίρνουν μια νέα ένταση. Η καμπύλη ζήτησης του κλάδου περιορίζει περαιτέρω τις δυνατότητες πώλησης που έχουν οι παραγωγοί. Έτσι διεξάγεται μάχη για το μερίδιο της αγοράς, και κάθε επιχείρηση του άτυπου μονοπωλίου επιδιώκει να κερδίσει όσο μεγαλύτερο μερίδιο μπορεί. Αν η τιμή του κλάδου ορίζεται με σιωπηρή συμφωνία και μια επιχείρηση του άτυπου μονοπωλίου επιδιώκει να κερδίσει όσο μεγαλύτερο μερίδιο μπορεί. Αν η τιμή του κλάδου ορίζεται με σιωπηρή συμφωνία και μια επιχείρηση έχει σταθερό ή μειωμένο μέσο κόστος όταν επεκτείνεται η παραγωγή, τα κέρδη της θα αυξηθούν ανάλογα με τις πωλήσεις. Έτσι, ο ανταγωνισμός μέσω εντατικοποίησης των προσπαθειών για αύξηση των πωλήσεων των προϊόντων της – προσπάθεια πώλησης – γίνεται κερδοφόρος.

Η προσπάθεια για αύξηση των πωλήσεων συμπεριλαμβάνει οτιδήποτε κάνουν οι επιχειρήσεις για να πείσουν τους πελάτες να αγοράσουν τα προϊόντά τους. Οι εταιρείες στρατολογούν πλήθη πωλητών, μισθώνουν επιχειρήσεις δημοσίων σχέσεων και δαπανούν δισεκατομμύρια σε διαφημίσεις ανασυσκευάζουν συνεχώς τα προϊόντά τους («Το ολοκαίνουργιο Tide») δαπανούν τεράστια ποσά για επικύρωση προϊόντων τους από διασημότητες και στην TV: κι όλ' αυτά δεν στοχεύουν παρά στην αύξηση των μεριδίων της αγοράς.

Η μονοπωλιακή ισχύς, όπως και η καινοτομία, καθιστά δυνατό ένα υψηλότερο από το κανονικό ποσοστό κέρδους. Χαλαρώνει τους περιορισμούς που θέτει ο ανταγωνισμός, εξαλείφοντας ένα μέρος του. Οι επιχειρήσεις αγωνίζονται για να δουν ποιος μπορεί να ξεφύγει πρώτος (ή αποτελεσματικότερα) από τον ανταγωνισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

9.1 ΜΙΣΘΟΙ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η Κοινωνία μας συνήθως περιγράφεται ως καταναλωτική κοινωνία, μια κοινωνία όπου οι άνθρωποι εκφράζουν τη δημιουργικότητά τους και απολαμβάνουν ένα αίσθημα ελευθερίας καταναλώνοντας. Μερικοί άνθρωποι, μάλιστα, μέσα από τα ψώνια που κάνουν καταπολεμούν τη μελαγχολία και την πλήξη τους.

Αν η κατανάλωση είναι η λαμπρή πλευρά της καπιταλιστικής οικονομίας η παραγωγή μάλλον είναι η σκοτεινή της. Για πολλούς ανθρώπους που είναι αρκετά τυχεροί να έχουν κάποια δουλειά, η εργασία τους είναι απλώς και μόνο ένας τρόπος να αποκτούν τα απαραίτητα χρήματα ώστε να μπορούν να καταναλώνουν αργότερα. Δεν είναι το αντίδοτο της πλήξης. Τα άτομα δεν αισθάνονται δημιουργικά ή ελεύθερα. Αντίθετα, το άτομο υποχρεώνεται στην επανάληψη των ίδιων περιορισμένων καθηκόντων κάθε μέρα, συχνά κάτω από τη στενή επίστασία της Διεύθυνσης, ή ακόμη και κάτω από το διαπεραστικό μάτι της τηλεοπτικής κάμερας.

Είναι δύσκολο να βρει κανείς δουλειά. Και μια καλή, ακόμη πι δύσκολο. Πολλοί αντιδρούν στο γεγονός ότι έχουν τόσο μικρές επιλογές σχετικά με το τι κάνουν στη δουλειά τους ή πώς το κάνουν. Για ποιο λόγο η εργασία είναι οργανωμένη από πάνω προς τα κάτω, με στρατούς επιστατών, μάντζερ, εποπτών και προϊσταμένων (πάνω από 19.000.000 το 1988) για τον έλεγχο διαδικασίας; Αυτός ο από πάνω προς τα κάτω έλεγχος της εργασίας και ο κατακερματισμός της σε επαναλαμβανόμενα καθήκοντα είναι άραγε απλώς το αποτέλεσμα της σύγχρονης τεχνολογίας που δεν μας δίνει άλλη επιλογή; Είναι άραγε η δυσάρεστη φύση της εργασίας η λογική ανθρώπινη αντίδραση στον κόπο;

Αν η δουλειά κάποιου συχνά είναι πρόβλημα, το να μην έχεις δουλειά είναι ακόμη χειρότερο. Η Joan Robinson, Βρετανίδα οικονομολόγος, σάρκαζε κάποτε ότι το μόνο χειρότερο από το να σ' εκμεταλλεύεται κάποιος

καπιταλιστής είναι το να μη σ' εκμεταλλεύεται! Η απώλεια της εργασίας συχνά δεν είναι μόνο οικονομική καταστροφή· είναι επίσης και μια προσωπική τραγωδία.

Για την πλειοψηφία των ανθρώπων στις ΗΠΑ, εργασία σημαίνει να δουλεύεις για κάποιον άλλο (ή για κάποια εταιρεία). Η σχέση αυτή μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων είναι μια σχέση ταξική – εργοδότες και εργαζόμενοι συγκροτούν διαφορετικές τάξεις. Επομένως, η σχέση τους είναι διαφορετική από τη σχέση μεταξύ καπιταλιστών ή από τη σχέση μεταξύ εργαζομένων.

Όλες οι οικονομικές σχέσεις περιέχουν πλευρές του ανταγωνισμού, της εντολής και της μεταβολής· ο ανταγωνισμός όμως είναι σημαντικότερος σε ορισμένες σχέσεις, και η εντολή σημαντικότερη σε άλλες. Επειδή οι καπιταλιστές ανταγωνίζονται με άλλους καπιταλιστές και οι εργαζόμενοι ανταγωνίζονται με άλλους εργαζόμενους, αυτές οι εσωταξικές σχέσεις αντανakλούν πρωτίστως τον ανταγωνισμό ή την οριζόντια διάσταση. Αντίθετα, οι μεταξύ των τάξεων σχέσεις – μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων, π.χ. – αντανakλούν πρωτίστως την εντολή ή την κάθετη διάσταση.

Στη νεοκλασική Οικονομική η σχέση εργοδότη-εργάτη παραβλέπεται σε μεγάλο βαθμό. Υποτίθεται ότι εργάτες και εργοδότες συμφωνούν για την ποσότητα της εργασίας που θα έπρεπε να γίνει ανά ώρα, κι ότι οι εργάτες, αφού θα έχουν συμφωνήσει στο ημερομίσθιο, καταβάλλουν με τη θέλησή τους την αναγκαία προσπάθεια. Έτσι, η εργατική δύναμη μπορεί να θεωρηθεί απλώς σα μια άλλη εισροή στην παραγωγική διαδικασία, χωρίς ειδικά χαρακτηριστικά. Η κύρια ιδέα του παρόντος Κεφαλαίου είναι ότι εργοδότες και εργαζόμενοι έχουν θεμελιωδώς αντικρουόμενα συμφέροντα στο χώρο εργασίας, κι ότι οι εργοδότες οργανώνουν την εργασία ιεραρχικά από πάνω προς τα κάτω για να αποσπάσουν εργασία από τους εργάτες.

Η κεντρική ιδέα εκφράζεται σε πέντε κύρια σημεία:

1. Η παραγωγή πραγμάτων – η εργασία – δεν είναι εκ φύσεως πληκτική, καταπιεστική ή περιοριστική. Ούτε είναι εκ φύσεως συναρπαστική και απελευθερωτική. «Εκ φύσεως» δεν είναι τίποτα. Το τι είναι η εργασία, τι εμπειρία έχουμε από αυτήν και πώς αντιδράμε σε αυτήν, εξαρτάται σημαντικά από τον τρόπο οργάνωσης της διαδικασίας της εργασίας, από τον τρόπο

οργάνωσης της υπόλοιπης κοινωνίας, κι από τη θέση που έχουμε στη διαδικασία της εργασίας.

2. Η καπιταλιστική επιχείρηση (enterprise) – η επιχείρηση (firm) – είναι ένα σύστημα εντολής, στο οποίο ασκείται εξουσία από πάνω προς τα κάτω. Στον τόπο της αγοράς οι άνθρωποι και οι επιχειρήσεις αλληλεπιδρούν πρωταρχικά μέσω εθελοντικής προσφοράς: στην επιχείρηση η κύρια μορφή αλληλεπίδρασης είναι η άσκηση της εξουσίας από τους εργοδότες πάνω στους εργάτες.

3. Μεταξύ των εργαζομένων και των εργοδοτών υπάρχει σύγκρουση ως προς το τι θέλουν να προκύψει από τη διαδικασία της εργασίας. Η σύγκρουση αυτή είναι για τα ημερομίσθια και για το ρυθμό της εργασίας, και προκύπτει άμεσα από τους παράγοντες του ποσοστού κέρδους. Η σύγκρουση αυτή είναι σύμφυτη με τη διαδικασία παραγωγής κέρδους, και τοποθετεί εργαζομένους και εργοδότες σε αντίθετες θέσεις.

4. Οι εργοδότες μπορούν να ασκούν εξουσία πάνω στους εργαζόμενους επειδή σχεδόν πάντα υπάρχει ανεργία – υπερβάλλουσα προσφορά στην αγορά εργασίας. Η αγορά εργασίας δεν λειτουργεί όπως οι άλλες αγορές, που τείνουν να «εκκαθαρίζουν» ή να εξαλείφουν την υπερβάλλουσα προσφορά: μάλλον, η υπερβάλλουσα προσφορά – ανεργία – είναι ένα ενδημικό χαρακτηριστικό των αγορών εργασίας.

5. Οι εργοδότες οργανώνουν τις διαδικασίες της εργασίας με τέτοιο τρόπο, ώστε να αυξάνουν τις ευκαιρίες τους να αποσπούν εργασία από τους εργαζόμενους τους. Γενικά αυτό σημαίνει ότι η εργασία οργανώνεται ιεραρχικά, με εντολή ή έλεγχο από πάνω προς τα κάτω.

9.2 Η ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΕΝΤΟΛΩΝ

Η Καπιταλιστική Οικονομία αποτελείται από επιχειρήσεις και αγορές. Όπως έχουμε δει, οι αγορές συνεπάγονται ανταλλαγές χρήματος με εμπορεύματα. Η επιχείρηση είναι διαφορετική.

Μέσα στην επιχείρηση – πίσω από την πόρτα του γραφείου ή μέσ' από τις πύλες του εργοστασίου – οι άνθρωποι δεν κάνουν ανταλλαγές, αλλά έχουν σχέση εντολών – δίνουν και παίρνουν εντολές.

Απεικόνιστε την καπιταλιστική οικονομία σα θάλασσα με διάσπαρτα νησιά. Κάθε νησί (ή επιχείρηση) παράγει ένα ιδιαίτερο προϊόν, που το εμπορεύεται με άλλα νησιά. Οι σχέσεις αγοράς καθορίζουν τον τρόπο οργάνωσης της παραγωγής μέσα σε κάθε νησί (ή επιχείρηση).

Για το λόγο αυτό, πολλοί οικονομολόγοι ορίζουν την επιχείρηση ως «οικονομία εντολών». Η οργάνωση της εργασίας καθορίζεται από την αλληλεπίδραση των σχέσεων αγοράς και εντολής. Το να λέμε ότι η επιχείρηση είναι οικονομία εντολών δεν σημαίνει ότι όλες οι εντολές εκτελούνται εθελοντικά, ή έστω απλώς εκτελούνται. Οι σημαντικότερες σχέσεις εντολών του χώρου εργασίας είναι μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών, μολονότι γενικά οι εργοδότες έχουν το πάνω, χέρι, δεν παίρνουν πάντα ακριβώς αυτό που θέλουν.

9.3 Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟΔΟΤΕΣ

Εργαζόμενοι και εργοδότες κατέχουν διαφορετικές θέσεις στη διαδικασία της παραγωγής. Οι εργαζόμενοι εκτελούν την εργασία που απαιτείται για να παραχθεί κάτι, και για το χρόνο εργασίας τους παίρνουν αμοιβή. Οι εργοδότες μισθώνουν εργαζόμενους, και παίρνουν το προϊόν τους για να το πουλήσουν.

Η διαφορά αυτή στη θέση μέσα στην παραγωγή υπάρχει επειδή εργαζόμενοι και καπιταλιστές συγκροτούν διαφορετικές τάξεις. Επειδή οι τάξεις έχουν διαφορετικές θέσεις στην παραγωγή, μπορεί να έχουν διαφορετικά και, ακόμη, αντικρουόμενα συμφέροντα ως προς τον τρόπο οργάνωσης και εκτέλεσης της παραγωγής. Πραγματικά, στην περίπτωση των εργαζομένων και των καπιταλιστών, υπάρχει άμεση σύγκρουση συμφερόντων

Ας ξεκινήσουμε με τους εργαζόμενους. Τι θέλουν οι εργαζόμενοι από τις δουλειές τους; Συνήθως θέλουν πολλά πράγματα: να μην κουράζονται πολύ, να έχουν όσο το δυνατό υψηλότερες αμοιβές, να έχουν ενδιαφέρουσα

εργασία, ασφάλεια στο χώρο εργασίας, ελαστικό ωράριο, λόγο στη διαχείριση του χώρου εργασίας τους, περισσότερες μέρες διακοπών, το δικαίωμα να μένουν στο σπίτι όταν αρρωσταίνουν τα παιδιά τους κ.λπ. Για ν' απλουστεύσουμε τα πράγματα και να εξηγήσουμε το κύριο σημείο, θα ξεκινήσουμε την ανάλυσή μας μόνο με το θέμα της κούρασης και της αμοιβής.

Ο λόγος που οι εργαζόμενοι θα ήθελαν δουλειές που δεν είναι πολύ κουραστικές είναι φανερός. Μια εξοντωτική εργασία δημιουργεί δυσφορία. Αφήνει τον εργαζόμενο στο τέλος της δουλειάς με μικρότερη ενέργεια. Οι δουλειές αυτές μπορεί επίσης να είναι και άσχημες για την υγεία των εργαζομένων. Ομοίως, ο λόγος που οι εργαζόμενοι θέλουν όσο το δυνατόν υψηλότερες αμοιβές είναι επίσης φανερός: υψηλότερες αμοιβές εξασφαλίζουν υψηλότερο επίπεδο κατανάλωσης.

Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι, σε όρους προσδιοριστικών παραγόντων του κέρδους οι εργαζόμενοι θέλουν το d (εργασιακή προσπάθεια ανά ώρα) χαμηλό και το w (ωρομίσθιο) υψηλό.

Και τι θέλουν οι καπιταλιστές; Οι καπιταλιστές επιθυμούν υψηλά κέρδη. Αν επικεντρώσουμε την προσοχή μας μόνο στα σημεία εκείνα που επηρεάζουν την εργασία, μπορούμε να δούμε ότι τα κέρδη θα είναι υψηλότερα:

όσο υψηλότερα είναι

1. η εργασιακή προσπάθεια των εργατών ανά ώρα (d) και
2. το προϊόν που παράγεται ανά μονάδα προσπάθειας (e), και όσο χαμηλότερο είναι
3. το ωρομίσθιο (w).

Μπορούμε να δούμε το ίδιο σημείο με διαφορετικό τρόπο. Ας εξετάσουμε το μοναδιαίο κόστος εργασίας (u/c) μιας επιχείρησης – τα χρήματα, δηλαδή, που πρέπει να καταβληθούν από τον εργοδότη στους εργαζόμενους για κάθε μονάδα παραγόμενου προϊόντος. Θυμηθείτε (από το Ένατο Κεφάλαιο) ότι το μοναδικό κόστος εργασίας είναι ένα από τα συστατικά της τιμής του προϊόντος.

Μπορούμε να ορίσουμε το μοναδικό κόστος εργασίας ή το μέσο κόστος αμοιβής ανά μονάδα προϊόντος, ως ακολούθως:

$ulc = \text{ωρομίσθιο} / \text{ωριαίο προϊόν} = w / z = w / ed$

όπου $w = \text{ωρομίσθιο}$

$z = \text{ωριαίο προϊόν}$

$e = \text{αποτελεσματικότητα, ή ποσότητα προϊόντος ανά μονάδα εργασίας}$

$d = \text{ποσότητα εργασίας ανά ώρα.}$

Αυτό σημαίνει ότι το μοναδιαίο κόστος εργασίας είναι τα ημερομίσθια που καταβάλλονται ανά ώρα εργασίας δια του αριθμού των μονάδων του αγαθού που παράχθηκαν στην ώρα εκείνη. Αν, π.χ. η Εταιρεία B-E κατέβαλε ημερομίσθια 6 δολάρια την ώρα και ο μέσος εργαζόμενος παράγαγε 2 μονάδες του αγαθού ανά ώρα, τότε:

$ulc = 6 \text{ δολάρια} / 2 =$

$= 3 \text{ δολάρια σε κόστος εργασίας}$

για την παραγωγή κάθε μονάδας του προϊόντος.

Αν δεν υπάρξουν άλλες μεταβολές, τα κέρδη θα είναι υψηλότερα όταν το ulc είναι χαμηλότερο· δηλαδή, όπως σημειώσαμε προηγουμένως, τα κέρδη είναι υψηλότερα (και το μοναδιαίο κόστος εργασίας χαμηλότερο) όταν τα e και d είναι υψηλότερα και το w χαμηλότερο.

Οι καπιταλιστές, στην προσπάθειά τους να αυξήσουν τα κέρδη τους, θα προσπαθήσουν να μειώσουν το w και να αυξήσουν τα e και d ή, διαφορετικά διατυπωμένο, θα προσπαθήσουν να μειώσουν το κόστος εργασίας σε κάθε μονάδα προϊόντος (ulc).

Για δύο από τα στοιχεία του μοναδιαίου κόστους εργασίας, εργαζόμενοι και καπιταλιστές θέλουν ακριβώς αντίθετα πράγματα: οι εργαζόμενοι θέλουν υψηλό w και χαμηλό d , ενώ κάθε καπιταλιστής θέλει χαμηλό w και υψηλό d . (Για το άλλο στοιχείο του ulc , το e , οι εργαζόμενοι μπορεί να μην έχουν μια κατευθείαν αντίθεση προς τον εργοδότη τους· το σημείο αυτό το εξετάζουμε στο επόμενο Κεφάλαιο).

Ως προς την ωριαία προσπάθεια και το ωρομίσθιο η σύγκρουση μεταξύ του εργαζόμενου και του εργοδότη είναι άμεση και προφανής. Όσο υψηλότερα αυξάνει ο εργοδότης το d , τόσο σκληρότερα πρέπει να εργαστεί, ο

εργάτης· όσο περισσότερο μπορεί να μειώσει ο εργοδότης το w , τόσο λιγότερα χρήματα παίρνει ο εργαζόμενος.

Τι προσδιορίζει το επίπεδο των d και w ; Και τα δύο προσδιορίζονται σε σημαντικό βαθμό από τη σχετική διαπραγματευτική ισχύ των εργαζομένων – ατομικά ή συλλογικά – και των εργοδοτών τους.

Ας εξετάσουμε πρώτα τα ημερομίσθια. Στους επτά από τους οχτώ εργοδότες του ιδιωτικού (του μη κρατικού, δηλαδή) τομέα ή διαπραγμάτευση των ημερομισθίων, κυρίως είναι υπόθεση μεταξύ των ξεχωριστών εργαζομένων και του εργοδότη. Για το ένα από τους οχτώ εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα, η διαπραγμάτευση διεξάγεται μεταξύ εργοδοτών και εργατικών ενώσεων μέσω της καλούμενης συλλογικής διαπραγμάτευσης. Στα ανθρακωρυχεία των ανατολικών ΗΠΑ, για παράδειγμα το συνδικάτο United Mine Workers εκπροσωπεί τους συνδικαλισμένους σε αυτό εργάτες, και ένα συμβούλιο ιδιοκτητών ανθρακωρυχείων διαπραγματεύεται για λογαριασμό των εργοδοτών.

Τι συνιστά «νίκη» σε μια διαπραγμάτευση εξαρτάται από έναν αριθμό πραγμάτων που, σε μεγάλο βαθμό, είναι πέρα από τον έλεγχο των εργατών ή των καπιταλιστών. Οι εργοδότες δεν μπορούν να διαλέξουν οποιοδήποτε ημερομίσθιο. Αν η προσφορά ημερομισθίου του εργοδότη είναι πολύ χαμηλή, η επιχείρηση θα έχει δυσκολίες στην προσέλκυση ικανοποιητικού αριθμού εργαζομένων (ή στο να τους κρατήσει, από τη στιγμή που θα τους έχει προσλάβει). Έτσι, η κατάσταση της αγοράς εργασίας – δηλαδή το επίπεδο των ημερομισθίων σε παρόμοιες εργασίες και ιδιαίτερα το επίπεδο της ανεργίας – ασκεί σημαντική επίδραση στην προσφορά ημερομισθίου εκ μέρους των καπιταλιστών.

Ομοίως, μια εργατική ένωση, ανεξάρτητα από τη δύναμή της, δεν μπορεί να απαιτήσει και να πάρει οποιοδήποτε ημερομίσθιο. Για να πάρουμε μια ακραία περίπτωση αν το απαιτούμενο ημερομίσθιο έκανε το μοναδιαίο κόστος εργασίας (ulc) υψηλότερο από την τιμή του προϊόντος, ο εργοδότης δεν θα αποκόμιζε κέρδη από τη μίσθωση της εργασίας, έστω και να δεν είχε καθόλου άλλα κόστη. Έτσι, στην περίπτωση αυτή ο καπιταλιστής – που αποβλέπει στη μεγιστοποίηση του κέρδους του– δε θα μίσθωνε απολύτως κανέναν εργαζόμενο.

Παράδειγμα:

Μοναδιαίο Κόστος Εργασίας

Το 1986 χρειάζονταν κατά μέσον όρο 14 λεπτά εργασίας στις ΗΠΑ για να κατασκευαστεί ένα πουκάμισο. Η εργασία μιας ώρας, επομένως, παρήγαγε 4,28 πουκάμισα. Το μέσο ωρομίσθιο των εργατών παραγωγής στον κλάδο των ανδρικών ενδυμάτων ήταν 5,38 δολάρια. Έτσι, το μοναδιαίο κόστος των πουκαμίσων είναι

$$\text{uic} = 5,38 \text{ δολάρια την ώρα} / 4,28 \text{ πουκάμισα την ώρα} = 1,26 \text{ δολάρια το πουκάμισο}$$

Άλλα στοιχεία κόστους είναι τα υλικά και η φθορά των μηχανημάτων. Φυσικά, έχουμε κι εδώ επίσης κόστος εργασίας· θα μπορούσαμε ακόμη να υπολογίσουμε το μοναδιαίο κόστος εργασίας ενός μέτρου υφάσματος ή μιας ραπτικής μηχανής. Αυτά όμως δεν εμφανίζονται ως κόστος εργασίας στην εταιρεία που φτιάχνει τα πουκάμισα. Αυτά που πληρώνει η εταιρεία που κατασκευάζει τα πουκάμισα όταν αγοράζει τις εισροές αυτές είναι το ύφασμα και οι μηχανές.

Μια διαπραγμάτευση για την αμοιβή της εργασίας θα διεξαχθεί σε μια κλίμακα δυνατών αμοιβών που τίθεται από την κατάσταση της αγοράς εργασίας και το επίπεδο της παραγωγικότητας και της τιμής του προϊόντος. Η αμοιβή της εργασίας θα είναι προς το κατώτερο σημείο της κλίμακας αν ο εργοδότης έχει το πάνω χέρι, και προς το υψηλότερο αν ισχυρότεροι είναι οι εργαζόμενοι. Οι διαπραγματεύσεις για τη αμοιβή της εργασίας επισημοποιούνται κατόπιν σε συμβάσεις που υποδηλώνουν την ωριαία αμοιβή της εργασίας (w).

9.4 Η ΑΠΟΣΠΑΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ

Η ποσότητα της προσπάθειας - ή εργασίας - που καταβάλλουν οι εργαζόμενοι ανά ώρα προσδιορίζεται, όπως και ο μισθός από μια διαδικασία διαπραγμάτευσης. Ωστόσο τα αποτελέσματα της σύγκρουσης αυτής ουδέποτε σχεδόν ρυθμίζονται με συμβόλαια.

Η σύγκρουση ως προς την ποσότητα της εργασίας πρέπει να εκτελεστεί σε μια ώρα διεξάγεται καθημερινά. Δεν είναι κάτι που προκύπτει μόνο όταν πρόκειται να ανανεωθούν οι συμβάσεις. Γιατί συμβαίνει αυτό; Μια σύμβαση εργασίας εξειδικεύεται τρία σημεία: (1) το ωρομίσθιο, (2) τις ώρες εργασίας και (3) το δικαίωμα του εργοδότη να κατευθύνει τις προσπάθειες των εργαζομένων στη διάρκεια των εργάσιμων ωρών. Τα δύο πρώτα σημεία μπορούν να οριστούν εκ των προτέρων με ακρίβεια. Τα ωρομίσθια π.χ., συχνά καθορίζονται μέχρι το κλάσμα μιας δεκάρας για κάθε δουλειά. Οι ώρες εργασίας μπορούν να οριστούν, επίσης, μέχρι λεπτό, με προσεκτικό καθορισμό των διαλειμμάτων για καφέ, και, σε μερικές περιπτώσεις, ακόμη και για τουαλέτα.

Ωστόσο, το τρίτο σημείο δεν μπορεί συνήθως, να οριστεί ακριβώς εκ των προτέρων. Πόσο σκληρά πρέπει να εργάζονται οι εργάτες; Με πόση ακρίβεια πρέπει να υπακούνε οι εργαζόμενοι στις εντολές του εργοδότη τους; Όταν προσλαμβάνονται εργαζόμενοι, μόνο τα ευρύτερα όρια μπορούν να ρυθμίζονται. Στο ένα άκρο, οι εργαζόμενοι θα μπορούσαν αν κάνουν οτιδήποτε διάτασε ο εργοδότης με πλήρη, κατά 100%, ενέργεια· στο άλλο άκρο, θα μπορούσαν να μην εκτελούν καμιά από τις εντολές του εργοδότη, εκτός από τα απολύτως απαραίτητα ώστε να μην απολυθούν. Το πραγματικό αποτέλεσμα μέσα στο εύρος αυτό δεν μπορεί να συγκεκριμενοποιηθεί πριν από την ίδια την εργασία.

Ο εργοδότης έχει αγοράσει το δικαίωμα των δυνητικών υπηρεσιών εργασίας. Ωστόσο αν το σκεφτούμε λιγάκι, θα ανακαλύψουμε ότι αυτό που έχει αγοράσει ο καπιταλιστής είναι τουλάχιστον αυτό που χρειάζεται για την παραγωγή κέρδους. Ο καπιταλιστής χρειάζεται πραγματική ανθρώπινη προσπάθεια στην παραγωγή - πραγματική εργασία - κι όχι το δικαίωμα να διευθύνει το χρόνο των εργαζομένων ή τις δυνητικές υπηρεσίες της εργασίας, ή να ελέγχει το χρόνο του εργαζόμενου. Μόνο πραγματική εργασία,

ανθρώπινη παραγωγική δραστηριότητα, θα παραγάγει εμπορεύματα που μπορεί να πουλήσει ο καπιταλιστής για να αποκτήσει κέρδη.

Αυτό που αγοράζει ο καπιταλιστής - δυνητικές υπηρεσίες εργασίας, που θα ονομάζουμε χρόνο εργασίας - είναι διαφορετικό απ' αυτό που χρειάζεται στη παραγωγή - την πραγματική ανθρώπινη δραστηριότητα της παραγωγής: την εργασία. Έτσι, για να αποκτήσει κέρδη ο καπιταλιστής πρέπει να εξασφαλίσει ότι η εργασία προκύπτει από τον αγορασμένο χρόνο εργασίας: ο καπιταλιστής πρέπει να αποσπάσει εργασία από τον εργαζόμενο.

Προφανώς ο εργαζόμενος μάλλον βλέπει το όλο θέμα από διαφορετική σκοπιά. Ο εργαζόμενος θα πληρωθεί ανεξάρτητα από την ποσότητα της καταβληθείσης εργασίας (εφόσον δεν απολύεται από τον εργοδότη). Έτσι, ανάλογα με το πόσο δυσαρεστημένος είναι, με το πόσο πιθανό κ.λπ. ο εργαζόμενος θα επιλέξει να εργάζεται σε κάποιο επίπεδο χαμηλότερα από εκείνο που θα ήθελε ο καπιταλιστής. Φυσικά υπάρχουν διάφοροι τρόποι να υποχρεώσει ο εργοδότης τον εργαζόμενο να εργαστεί σκληρότερα: σύντομα θα εξετάσουμε κάποιους απ' αυτούς. Όμως, αν ο εργαζόμενος δεν θέλει να εργαστεί τόσο σκληρά όσο θέλει ο εργοδότης, θα υπάρξει σύγκρουση.

Μέρος της σύγκρουσης προκύπτει επειδή ο εργαζόμενος είναι εκείνος που κάνει τη δουλειά, αλλά ο εργοδότης είναι εκείνος που κατέχει το προϊόν που προκύπτει. Για να το δούμε αυτό, ας φανταστούμε ότι, αντί να εργάζονται για κάποιον καπιταλιστή εργοδότη, οι παραγωγοί εργάζονται με μηχανές και άλλα κεφαλαιουχικά αγαθά που οι ίδιοι κατέχουν. Οι παραγωγοί αυτοί θα ήταν ανεξάρτητοι παραγωγοί εμπορευμάτων (τμήμα της παλιάς μεσαίας τάξης) ή ίσως μέλη ενός συνεταιρισμού εργαζομένων. Πώς θα αποφάσιζαν για το πόσο θα εργάζονταν; Επειδή κατέχουν όχι μόνο το κεφάλαιο που χρησιμοποιούν στην παραγωγή αλλά επίσης και το παραγόμενο προϊόν, θα είχαν πάντα συμφέρον να εργάζονται σκληρά. Η σκληρή εργασία θα τους αποζημίωνε άμεσα, μέσω της μεγαλύτερης παραγωγής (που θα την κατείχαν οι ίδιοι). Πολλοί έχουν παρατηρήσει ότι οι άνθρωποι που εργάζονται για τον εαυτό τους (και που επομένως, απολαμβάνουν τους καρπούς της εργασίας τους) εργάζονται σκληρότερα από εκείνους που πληρώνονται απλώς με ωρομίσθιο.

Ωστόσο, η μεγάλη πλειοψηφία των ανθρώπων που εργάζονται εκτός σπιτιού στις ΗΠΑ σήμερα δεν είναι ανεξάρτητοι παραγωγοί αλλά μισθωτοί. Για

το λόγο αυτό, η σύγκρουση μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων είναι μια ουσιαστική όψη της οικονομίας μας.

Η διαδικασία μέσω της οποίας ο καπιταλιστής αποκτά εργασία από το χρόνο εργασίας λέγεται απόσπαση παρά ανταλλαγή, επειδή πραγματοποιείται κάτω από διαφορετικές περιστάσεις από εκείνες που υπάρχουν σε μιαν αγορά. Υπάρχει σύγκρουση μεταξύ εργαζομένων και εργοδότη ως προς το ρυθμό της εργασίας, αλλά τα αποτελέσματα της σύγκρουσης συνήθως δεν παίρνουν τη μορφή σύμβασης. Αντίθετα, οι εργοδότης ζητά να χρησιμοποιήσει κάποια μέθοδο ελέγχου του ρυθμού της εργασίας.

Οι εργοδότες οργανώνουν την εργασία ιεραρχικά, με επιστάτες και εκείνους που εργάζονται κάτω από τους επιστάτες, ώστε να εξασφαλίσουν την απόσπαση της εργασίας από τους εργαζόμενους. Το μάνατζμεντ συμπεριλαμβανομένων των εποπτιών διαφόρων επιπέδων και προϊσταμένων, είναι ο κεντρικός μηχανισμός που χρησιμοποιούν οι καπιταλιστές για να αποσπάσουν εργασία από το χρόνο εργασίας που έχουν αγοράσει.

Φυσικά, είναι σωστό ότι ο μάνατζμεντ κάνει περισσότερο από το να αποσπά εργασία από τους εργαζόμενους. Οι μάνατζερ και τα ανώτατα διευθυντικά στελέχη καθορίζουν πως θα πουληθεί το προϊόν, αποφασίζουν πότε και πού θα επενδύσουν και συντονίζουν διάφορες άλλες όψεις των λειτουργιών της επιχείρησης. Ακόμη και σε σχέση με τις διαδικασίες της εργασίας, κάνουν περισσότερα από το να ρυθμίζουν τα πράγματα για την απόσταση εργασίας. Στις διαδικασίες της εργασίας όπου υπάρχει σημαντική εξειδίκευση, είναι αναγκαίος κάποιος συντονισμός των διαφορετικών παραγωγών· σ' ένα υποδηματοποιείο, π.χ., πρέπει να γνωρίζουν οι κοφτές του δέρματος πόσο και τι σχήμα δέρματος χρειάζονται εκείνοι που το ράβουν. Παρ' όλα αυτά, ένας τέτοιος συντονισμός συχνά είναι άνευ ιδιαίτερης σημασίας ή δεν χρειάζεται να γίνεται από τους εργοδότες (λ.χ. θα ήταν δυνατόν οι ίδιοι οι ράφτες να το πουν στους κόφτες).

Σε σχέση με την εργασία, η κύρια λειτουργία των εργοδοτών είναι ο μετασχηματισμός του αγορασμένου χρόνου εργασίας σε πραγματική εργασία. Σημειώστε ότι η κατάσταση αυτή προκύπτει μόνο σε σχέση με μια εμπορευματική εισροή: την εργασία. Όταν αγοράζεται ένας τόνος χάλυβα ή

μια νέα μηχανή, ο καπιταλιστής δεν χρειάζεται να φοβάται σχετικά με τη μετουσίωση των δυνατικών αυτών εισροών σε παραγωγική διαδικασία. Ένας τόνος άνθρακα δεδομένου τύπου και ποιότητας αποδίδει πάνω-κάτω τους ίδιους βαθμούς θερμότητας στον ίδιο φούρνο. Χάλυβας και μηχανές έξω από το εργοστάσιο για να υποχρεώσουμε τις μηχανές μέσα να δουλέψουν σκληρά!

Η εργασία όμως είναι στοιχείο του σώματος του εργάτη και δεν μπορεί να χωριστεί από το ζωντανό ανθρώπινο ον, που έχει ανάγκες, επιθυμίες και βούληση δική του. Η ανθρώπινη εργασία φέρνει αποτελέσματα μόνο όταν ο εργοδότης είναι σε θέση να υποχρεώνει ή να παρακινήσει τον εργαζόμενο να συνεργαστεί. Έτσι η εργασία, μολονότι μοιάζει, από ορισμένες απόψεις, με άλλες εισροές, στην πραγματικότητα είναι μοναδική.

Σύμφωνα με το παλιό απόφθεγμα «σωστή δουλειά - σωστά λεφτά», και τα δύο μέρη ανοιχτά για διαπραγμάτευση και σύγκρουση. Το ημερομίσθιο («σωστά λεφτά») αποτελεί φυσικά αντικείμενο διαπραγμάτευσης όταν προσλαμβάνεται ο εργαζόμενος. Ωστόσο, το τι αποτελεί τη «σωστή δουλειά» ρυθμίζεται μόνο στην πραγματική διαδικασία της εργασίας.

Αν οι καπιταλιστές θέλουν να αποφύγουν το πρόβλημα του μανάτζμεντ τότε γιατί δεν πληρώνουν για την πραγματική εκτελεσθείσα εργασία και όχι για τη δυνατική; Γιατί δεν πληρώνουν για εκτελεσθείσα εργασία, αλλά για χρόνο εργασίας; Αυτό θα μπορούσε να γίνει ο καπιταλιστής όριζε σαφώς, σε μια σύμβαση, όλα τα καθήκοντα που πρέπει να εκτελέσει ο εργαζόμενος, προτού τον προσλάβει· έτσι η αμοιβή του εργαζόμενου δε θα καταβαλλόταν έως ότου εκπληρώνονταν όλα τα καθήκοντα. Ή διαφορετικά ο καπιταλιστής θα μπορούσε να πληρώνει τον εργαζόμενο με το κομμάτι - δηλαδή, κάθε φορά που ο εργαζόμενος παράγει ένα τμήμα της δουλειάς (ράβει το κολάρο στο πουκάμισο π.χ.) παίρνει κι ένα ορισμένο ποσό (π.χ. 0,50 δολάρια). Και με τις δύο μεθόδους (υπάρχουν κι άλλες), ο καπιταλιστής θα πλήρωνε για πραγματική δουλειά, κι όχι για δυνατική. Από τη στιγμή που ο εργαζόμενος θα πληρωνόταν μόνο για πραγματική εκτελούμενη εργασία, δεν θα υπήρχε λόγος για σχέσεις τύπου εντολής.

Μονολότι αυτές οι άλλες μέθοδοι πληρωμής της εργασίας έχουν χρησιμοποιηθεί μερικές φορές, όλες παρουσιάζουν πραγματικά προβλήματα. Η μέθοδος της σύμβασης εργασίας είναι ανελαστική και δαπανηρή. Φανταστείτε να γράψετε μια σύμβαση που να εξειδικεύει κάθε δραστηριότητα

που θα χρειαζόταν ένας εργαζόμενος να κάνει στη δουλειά του. Καταχωρώντας απλώς και μόνο όλα τα καθήκοντα, θα χρειάζονταν ένα μακροσκελές κείμενο. Όμως, ακόμη και μακροσκελή συμβόλαια δεν μπορούν να καταγράψουν όλα όσα πρέπει να κάνει ένας εργαζόμενος για να συνεισφέρει στα κέρδη. Δεν είναι να απορεί κανείς που μια πολύ αποτελεσματική μορφή διαμαρτυρίας από τους εργάτες είναι και η εξής: «Εργασία σύμφωνα με τον κανονισμό» - δηλαδή να ακολουθήσουν επακριβώς τους κανόνες εργασίας και τους κανονισμούς, μπλοκάροντας συχνά την παραγωγή.

Ένα περαιτέρω πρόβλημα είναι η απόφαση σχετικά με την εκτέλεση της εργασίας. Για να καθορίσουμε όμως ακριβώς την ποσότητα εργασίας που έχει κανείς κάθε εργαζόμενος (και τι τύπου και ποιότητας είναι) μπορεί να εμπλακούμε σε μια δαπανηρότατη διαδικασία. Και ποιος θα αποφασίσει; Τόσο ο εργοδότης όσο και οι εργαζόμενοι θα είχαν τους δικούς τους λόγους να επιχειρηματολογήσουν σχετικά. Επιπλέον, κάθε φορά που θα έπρεπε να εκτελεστεί ένα νέο καθήκον ή ο εργαζόμενος θα χρειαζόταν να αναδιαταχθεί στη διαδικασία της εργασίας, θα έπρεπε να γραφτεί ένα νέο συμβόλαιο.

Το σύστημα αμοιβής με το κομμάτι είναι επίσης τρωτό για κάποιους από τους ίδιους λόγους. Ένα πρόβλημα είναι ότι δε θα ταίριαζε στις περισσότερες εργασίες. Αν κάθε εργαζόμενος πληρώνεται με το κομμάτι, τότε στο προϊόν του πρέπει να ξεχωριστεί από την παραγωγή των άλλων εργαζομένων· εκεί όπου το προϊόν παράγεται ενιαία (όπως όταν μια ομάδα συναρμολογεί μια μηχανή), δεν μπορεί να εφαρμοστεί η αμοιβή με το κομμάτι. Ένα άλλο πρόβλημα είναι ότι η αμοιβή με το κομμάτι λειτουργεί μόνο όταν ο εργαζόμενος εκτελεί το ίδιο καθήκον ξανά και ξανά σε πιο περίπλοκες εργασίες θα έπρεπε να προβλέπεται αμοιβή για κάθε καθήκον χωριστά. Τελικά, αν και θα μπορούσε να φαίνεται ότι ο εργοδότης θα ήταν αδιάφορος ως προς την ταχύτητα με την οποία εργάζεται ένας εργαζόμενος που αμείβεται με το κομμάτι (αφού ο εργοδότης πληρώνει μόνο για προϊόν και όχι για χρόνο), στην πραγματικότητα αυτό δεν αληθεύει. Στο βαθμό που ο εργαζόμενος χρησιμοποιεί πρώτες ύλες, εργαλεία μηχανήματα ή χώρο για τα οποία ο εργοδότης πληρώνει, ο δεύτερος εξακολουθεί να ενδιαφέρεται να εξασφαλίσει ότι ο εργαζόμενος εργάζεται γρήγορα.

Γι' αυτούς και για άλλους λόγους, ούτε η μέθοδος του συμβολαίου ούτε το σύστημα αμοιβής με το κομμάτι χρησιμοποιούνται πολύ. Το σύστημα του συμβολαίου (με τη μορφή της υπεργολαβίας) χρησιμοποιείται μερικές φορές για τη μίσθωση ηλεκτρολόγων ή υδραυλικών, αλλά κατά τα άλλα η εφαρμογή του είναι πολύ περιορισμένη. Η αμοιβή με το κομμάτι χρησιμοποιείται εκτενέστερα στη βιομηχανία και σε μερικές αγροτικές εργασίες, αλλά πάλι η χρήση της είναι πολύ περιορισμένη. Η αμοιβή με το κομμάτι χρησιμοποιείται εκτενέστερα στη βιομηχανία και σε μερικές αγροτικές εργασίες, αλλά πάλι η χρήση της είναι πολύ περιορισμένη. Γενικά, οι εργοδότες έχουν βρει ότι άλλοι τρόποι οργάνωσης της διαδικασίας της εργασίας είναι πιο επικερδείς. Οι εργοδότες προσπαθούν να επιταχύνουν το μετασχηματισμό του χρόνου εργασίας σε πραγματική εργασία· όταν το καταφέρνουν, αποκτούν τη φήμη του ότι είναι αποτελεσματικοί ή «καλοί μάνατζερ».

Οι εργαζόμενοι συνήθως αντιστέκονται στις προσπάθειες για όλο και μεγαλύτερη επιτάχυνση της εργασίας. Αναπτύσσουν ατομικές στρατηγικές για αντίσταση, ενώνονται σε άτυπες ομάδες εργασίας, ή ακόμη, αντιστέκονται και ανοιχτά μέσω των ενώσεών τους.

9.5 Η ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, Ο ΜΙΣΘΟΣ ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Οι εργοδότες μισθώνουν εργαζόμενους και οι εργαζόμενοι βρίσκουν δουλειές μέσω της αγοράς εργασίας. Στην αγορά αυτή, οι εργοδότες ζητούν χρόνο εργασίας και οι εργαζόμενοι προσφέρουν χρόνο εργασίας. Όπως σε όλες τις αγορές, υπάρχει ένας βαθμός εθελοντικής ανταλλαγής· κανένας δεν υποχρεώνεται ή δεν εξαναγκάζεται να υπογράψει ένα συμβόλαιο εάν δεν συμφωνεί με αυτό. Στο χώρο εργασίας όμως, ο εργοδότης πρέπει να ασκεί κάποια εξουσία πάνω στους εργαζόμενους, προκειμένου να μπορεί να αποσπά από αυτούς εργασία. Πώς, λοιπόν είναι δυνατόν οι εργοδότες να διοικούν τους εργαζόμενους στο χώρο εργασίας; Και τι καθορίζει το ρυθμό της εργασίας (d) και την αμοιβή (w);

Η κυβέρνηση μπορεί να παρεμβαίνει για να καθιερώνει σχέσεις μεταξύ καπιταλιστών και εργαζομένων. Μια φασιστική κυβέρνηση μπορεί να

ισχυροποιήσει τους εργοδότες, απαγορεύοντας τους εργαζόμενους να συνδικαλιζούνται ή να συμμετέχουν σε άλλες δραστηριότητες για να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους. Ή μια, σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση μπορεί να χρησιμοποιήσει την εξουσία της για να προκαλέσει συμφωνία μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων.

Οι εργοδότες όμως μπορούν να εξουσιάζουν τους εργαζόμενους ακόμη και με την απουσία άμεσης κυβερνητικής παρέμβασης. Όπως και στις αγορές των εμπορευμάτων, έτσι και στην αγορά εργασίας υπάρχει ανταγωνισμός. Συνήθως υπάρχουν πολλοί που ζητούν χρόνο εργασίας, και σχεδόν πάντα υπάρχουν πολλοί που τον προσφέρουν. Ίσως περισσότερο από άλλες αγορές (ασφαλώς περισσότερο από κάποιες αγορές εμπορευμάτων), η αγορά εργασίας είναι ανταγωνιστική.

Και, όπως ακριβώς οι αγορές εμπορευμάτων αποτελούν πεδία μάχης όπου γιγαντιαίες εταιρείες αγωνίζονται για ανταγωνιστικό πλεονέκτημα το ίδιο, ένα πεδίο μάχης, είναι και η αγορά εργασίας. Εδώ διεξάγεται η σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων - για τα ημερομίσθια την ένταση της εργασίας, τις συνθήκες ασφαλείας κ.τ.λ.

Ένα κεντρικό όπλο στο οπλοστάσιο του εργοδότη για τη μηχανή αυτή είναι το γεγονός ότι ο εργαζόμενος χρειάζεται δουλειά και ο εργοδότης προσφέρει δουλειές. Ή, για να το θέσουμε κάπως διαφορετικά, η επιβίωση του εργαζόμενου εξαρτάται από τη δουλειά του, και ο εργοδότης μπορεί να του στερήσει αυτή την επιβίωση απολύοντάς τον.

Η απώλεια του εισοδήματος για τον εργαζόμενο λόγω της απώλειας της εργασίας του ονομάζεται κόστος της απώλειας της εργασίας. Όσο υψηλότερο το κόστος της απώλειας της εργασίας, τόσο μεγαλύτερη εξουσία έχει ο εργοδότης πάνω στον εργαζόμενο. Η εξουσία αυτή εξαρτάται από δύο όψεις της ταξικής δομής μιας καπιταλιστικής οικονομίας: πρώτον, οι εργοδότες κατέχουν το κεφάλαιο που χρησιμοποιείται στην παραγωγή, και κάθε ιδιοκτήτης έχει το δικαίωμα να αποκλείει άλλους από πρόσβαση στην ιδιοκτησία του (το δικαίωμα πρόσληψης και απόλυσης είναι μέρος των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας του εργοδότη)· δεύτερον, οι εργαζόμενοι γενικά δεν κατέχουν τα εργαλεία και τα υλικά με τα οποία εργάζονται. Επομένως, λοιπόν, οι ξεχωριστοί εργαζόμενοι δεν μπορούν να αναλάβουν από μόνοι τους

δραστηριότητες - και έτσι, για να ζήσουν, πρέπει να βρουν απασχόληση από κάποιον εργοδότη.

Τα δύο αυτά γεγονότα σημαίνουν ότι ο εργοδότης διαθέτει σημαντικό βαθμό ελέγχου πάνω στη ζωή του εργαζόμενου. Ο βαθμός του ελέγχου εξαρτάται σημαντικά από το μέγεθος του κόστους της απώλειας της εργασίας. Αν ο εργαζόμενος έχει πρόσβαση σε εναλλακτικές πηγές για την επιβίωσή του - όπως, π.χ., μίαν άλλη εργασία ή μια ικανοποιητική αποζημίωση ως επίδομα ανεργίας-, το κόστος της απώλειας της εργασίας θα είναι μικρότερο, και ο εργοδότης, επομένως, θα έχει μικρότερη εξουσία πάνω στον εργαζόμενο.

Έτσι, εργοδότες και εργαζόμενοι έχουν άμεση σύγκρουση συμφερόντων σχετικά με τα στοιχεία που καθορίζουν το ύψος του κόστους της απώλειας της εργασίας: η διαθεσιμότητα εργασιών και το επίδομα ανεργίας, λ.χ., είναι σημαντικοί παράγοντες του κόστους. Άλλοι παράγοντες επηρεάζουν επίσης την σύγκρουση μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών. Αν οι εργαζόμενοι ανήκουν σε εργατικό σωματείο, π.χ., ο εργοδότης διατρέχει τον κίνδυνο απεργίας ή επιβράδυνσης της εργασίας έτσι και θέσει υπερβολικούς ρυθμούς εργασίας και κατόπιν απολύσει τον εργαζόμενο που δεν ακολουθεί τους ρυθμούς αυτούς. Για να πάρουμε ένα άλλο παράδειγμα, ο εργοδότης δεν μπορεί πειστικά να απειλήσει ότι θα απολύσει έναν εργαζόμενο που διαθέτει δεξιότητες απαραίτητες για τη λειτουργία της επιχείρησης και που μπορούν να διδαχτούν σε άλλους εργαζόμενους μόνο στη διάρκεια ενός ακριβού εκπαιδευτικού προγράμματος. Επίσης, ο ρυθμός της εργασίας και η αμοιβή θα εξαρτώνται κατά πολύ από γενικές ισχύουσες αξίες ως προς το τι είναι σωστό να περιμένει κανείς να κάνουν οι εργαζόμενοι και να πληρώσουν οι εργοδότες. Οι αξίες αυτές ονομάζονται συνήθως κανόνες εργασίας και αμοιβής. Το ρυθμό εργασίας και την αμοιβή επηρεάζουν επίσης οι κυβερνητικές πολιτικές για την υγεία και την ασφάλεια στον τόπο εργασίας, τα κατώτερα όρια αμοιβών κ.τ.λ.

Ωστόσο, στις περισσότερες αγορές εργασίας το κόστος της απώλειας της εργασίας επηρεάζει σημαντικά τον προσδιορισμό της έντασης της εργασίας και το ημερομίσθιο. Για να δούμε πώς λειτουργεί αυτό, ας σκεφτούμε την κατάσταση συγκεκριμένων εργαζομένων μιας εταιρείας. Αν κάποιος εργαζόμενος χάσει τη δουλειά του, αντιμετωπίζει μια περίοδο

ανεργίας (ίσως εισπράττοντας επίδομα ανεργίας από το κράτος, το οποίο καλύπτει μόνο κάποιο κλάσμα της προηγούμενης αμοιβής του). Στη συνέχεια ψάχνει για δουλειά και βρίσκει τελικά μια νέα θέση εργασίας, ίσως με ίση, αλλά το πιθανότερο με μικρότερη αμοιβή.

Πόσο αξίζει στον εργαζόμενο να αποφύγει την εισοδηματική απώλεια που συνδέεται με την απώλεια της δουλειάς; Ένας τρόπος για να απαντήσουμε σ' αυτό είναι να ρωτήσουμε πόσο χαμηλό θα μπορούσε να είναι το ημερομίσθιο της τρέχουσας εργασίας, ώστε ο εργαζόμενος να είναι στην ίδια κατάσταση αν θα έχανε τη δουλειά του, όντας άνεργος και, τελικά βρίσκοντας άλλη δουλειά. Αν, π.χ. η τρέχουσα δουλειά αμείβεται με 10 δολάρια την ώρα, ο εργαζόμενος θα μπορούσε να αποκριθεί ότι, διατηρώντας τη δουλειά και παίρνοντας μόνο 6 δολάρια την ώρα - ονομάζεται ημερομίσθιο υποχώρησης του εργαζομένου, θεωρούμενο ως οι προοπτικές του εργαζόμενου αν χάσει τη δουλειά του.

Αν ο εργοδότης προσέφερε στον εργαζόμενο το ημερομίσθιο υποχώρησης, ο τελευταίος δε θα ενδιαφερόταν να κρατήσει τη δουλειά του. Το ημερομίσθιο υποχώρησης ορίζεται ως η αμοιβή εκείνη που είναι τόσο χαμηλή, ώστε αφήνει αδιάφορο τον εργαζόμενο αν απολυθεί. Στην περίπτωση αυτή, το κόστος της απώλειας της δουλειάς, είναι μηδέν. Ο εργοδότης, επομένως, δε θα μπορούσε να απειλήσει πειστικά τον εργαζόμενο. Ο εργοδότης, επομένως, δε θα μπορούσε να απειλήσει πειστικά τον εργαζόμενο. Με 6 δολάρια την ώρα, ο εργαζόμενος στο παράδειγμά μας, σε περίπτωση απειλής για πώληση θα απαντούσε: «Τι είχαν και τι έχασα!».

Όταν όμως ο εργαζόμενος δεν νοιάζεται αν θ' απολυθεί, είναι τόσο χαλαρός, ή επιμελής, όσο ο ίδιος θέλει. Αν ο εργοδότης επιθυμεί περισσότερη δουλειά., θα πρέπει να πληρώσει παραπάνω - αφού μόνο υψηλότερη αμοιβή κάνει τον εργαζόμενο να ενδιαφέρεται για τη δουλειά. Όσο υψηλότερη είναι η αμοιβή, τόσο περισσότερα έχει να χάσει ο εργαζόμενος, και τόσο πιθανότερο είναι ν' αποδειχθεί τον εργοδότη και τη δουλειά. Ανταποκρινόμενος στο φόβο και στην υψηλότερη αμοιβή, ο εργαζόμενος θα εργαστεί σκληρότερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑ - ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑ ΑΞΙΩΝ

ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΗ ΑΓΟΡΑ

Οι θεσμικές αλλαγές στην κεφαλαιαγορά σε συνδυασμό με την εφαρμοζόμενη νομισματική πολιτική ενίσχυσε την διαδικασία συγκεντροποίησης κεφαλαίων μέσω της χρηματιστηριακής αγοράς

Η χρηματιστηριακή αγορά αποτελεί μηχανισμό προσέλκυσης της ιδιωτικής αποταμίευσης και μέσο προώθησης των αναδιαρθρώσεων που σαν σκοπό έχει την μετατροπή τους σε κεφάλαια. Η ανάπτυξη ενός σύγχρονου χρηματοπιστωτικού συστήματος είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη αφού λειτουργεί ως μέσο αναδιανομής του χρήματος, ξεπερνώντας έτσι την χρηματοδότηση μέσω τραπεζών.

Η προσπάθεια χρηματιστηριοποίησης της οικονομίας είναι συνειδητή και γίνεται μεθοδικά από το κράτος, την κυβέρνηση, τα επίσημα κόμματα, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα ξένα και ντόπια μονοπώλια, την ολιγαρχία του πλούτου, την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η κίνηση αυτή της καπιταλιστικής οικονομίας ήταν αναγκαστική. Κατευθύνεται στα πλαίσια λογικής του συστήματος την οποία αναπτύσσει σε πλάτος και σε βάθος.

Οι κυριότεροι λόγοι για αυτήν την κίνηση είναι αυτοί που είδη έχουν αναλυθεί από τον Μάρξ. Είναι καταρχήν η πτώση του μέσου ποσοστού κέρδους, ως συνέπεια της αύξησης της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου, της όλο και μεγαλύτερης συσσώρευσης του κεφαλαίου. Το χρηματιστήριο λοιπόν λειτουργώντας σε ένα διπλό πεδίο (σε αυτό της παραγωγής και εμπορίας αγαθών και υπηρεσιών αφ' ενός και αφετέρου σε αυτό του «τζόγου» των συναλλαγών μεταξύ διαφόρων μορφών αξιών – κεφαλαίου) δεσμεύεται και δε δεσμεύεται ταυτόχρονα από την πτώση του μέσου ποσοστού κέρδους.

10.1 ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΑ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑ

α) Έννοια

Όταν λέμε «Χρηματιστήριο» εννοούμε ταυτόχρονα, (1) ένα συγκεκριμένο τόπο και χώρο (μια εγκατάσταση) όπου γίνονται ορισμένες ιδιόμορφες συναλλαγές, (2) το σύνολο των προσώπων που συγκεντρώνονται σ' αυτό το χώρο και πραγματοποιούν τις συναλλαγές και (3) τις δραστηριότητες (αγοραπωλησίες) αυτών των προσώπων σ' αυτό το χώρο.

Επιστημονικά, τα Χρηματιστήρια θεωρούνται ως οργανωμένες αγορές, συνήθως επίσημα από τα κράτη αναγνωριζόμενες, όπου συναντούνται οι ενδιαφερόμενοι για τη διενέργεια αγοραπωλησιών κινητών αξιών ή εμπορευμάτων.

Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό:

Τα Χρηματιστήρια αποτελούν (ιδιόμορφες) αγορές με την έννοια της όχι απλά εφήμερης αλλά και συγκεκριμένης συνάντησης της προσφοράς και της ζήτησης ορισμένων αγαθών.

Τα Χρηματιστήρια είναι οργανωμένες αγορές δηλ. (1) έχουν ορισμένη εγκατάσταση (ο τόπος και ο χώρος όπου συναντάται η προσφορά με τη ζήτηση), (2) διέπονται από ορισμένους κανόνες λειτουργίας, (3) αφορούν στη διαπραγμάτευση και αγοραπωλησία ορισμένων αγαθών και (4) διαθέτουν ορισμένα όργανα λειτουργίας διοίκησης και εποπτείας (μερικά) που συμπληρώνουν και ολοκληρώνουν την οργάνωσή τους.

Τα Χρηματιστήρια αποτελούν οικονομικό θεσμό που κατά κανόνα αναγνωρίζεται από τα κράτη όπου λειτουργούν και ορισμένα από τα οποία με πράξεις τους (νομοθετικά και διοικητικά μέτρα) καθορίζουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνονται οι αγορές και θεσπίζουν (άλλοτε με αυστηρότητα και άλλοτε με χαλαρότητα) τις προϋποθέσεις και τους όρους λειτουργίας τους.

10.2 ΛΟΓΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥΣ

Τα Χρηματιστήρια είναι δημιουργήματα της κεφαλαιοκρατικής (καπιταλιστικής) οικονομικής οργάνωσης. Τα δημιούργησε, αφενός η επιδίωξη εξεύρεσης (και βραχυμεσοπρόθεσμων αλλά κυρίως) μακροπρόθεσμων κεφαλαίων (κεφαλαιαγορά) ή η ανάγκη για σύναψη αγοραπωλησιών μεγάλων ποσοτήτων εμπορευμάτων που βρίσκονταν πολύ μακριά από τον τόπο διαπραγμάτευσής τους, ενώ απαιτούνται γι' αυτά σοβαρά κεφάλαια και αφετέρου η (θεωρούμενη ως θεμιτή στον καπιταλισμό) τάση για κερδοσκοπία (εκμετάλλευση των δυνατοτήτων της αγοράς για την πραγματοποίηση κερδών).

Αυτοί οι λόγοι αποτέλεσαν τη γενεσιουργό αιτία της δημιουργίας των Χρηματιστηρίων. Αλλά, την οργανωμένη μορφή τους την επέβαλλαν:

- ◆ η ταχύτητα διενέργειας των συναλλαγών
- ◆ η αμεσότητά τους
- ◆ η δημοσιότητά τους και
- ◆ η καθαρότητα των συναλλαγών.

10.3 ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥΣ

Ο οικονομικός ρόλος των Χρηματιστηρίων θεωρείται σημαντικός και συνοψίζεται στα εξής:

1) Διευκολύνουν τις συναλλαγές, γιατί, επιτρέπουν στους εκπροσώπους της προσφοράς και της ζήτησης ορισμένων αγαθών να συναντώνται σε ορισμένο χώρο και χρόνο (ορισμένες ημέρες και ώρες).

2) Επιτρέπουν την ελεύθερη διαμόρφωση των τιμών των αγαθών, με βάση το θεμελιώδη νόμο της αγοράς, δηλ. το νόμο της προσφοράς και της ζήτησης κι έτσι αποφεύγεται ή περιορίζεται ο κίνδυνος της δημιουργίας τεχνητών τιμών.

3) Δίνουν την ευκαιρία, στις μεν επιχειρήσεις να εξεύρουν κεφάλαια από την αποταμίευση, στους δε αποταμιευτές να επενδύσουν το προϊόν της αποταμίευσής τους σε τίτλους, με την προσδοκία του (σταθερού ή κυμαινόμενου) κέρδους, συμβάλλοντας έτσι στην τόνωση της παραγωγής και γενικότερα στην οικονομική ζωηρότητα, πρόοδο και ανάπτυξη της χώρας όπου λειτουργεί το Χρηματιστήριο.

10.4 ΙΔΙΟΜΟΡΦΙΕΣ ΤΩΝ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΩΝ

Χαρακτηρίσαμε τα Χρηματιστήρια ως ιδιόμορφες αγορές και είναι, αφού πρόκειται για οργανωμένες αγορές που – όπως αναφέραμε – λειτουργούν βάσει κανόνων, διαθέτουν όργανα και αναγνωρίζονται από τα κράτη (δηλ. είναι «επίσημες τυπικά αγορές»).

Οι ιδιομορφίες τους όμως εκτείνονται και στα εξής:

Οι αγοραπωλησίες (είτε επί κινητών αξιών είτε επί εμπορευμάτων) αφορούν σε υλικός απόντα πράγματα. Είναι γνωστό το είδος των αγαθών που πουλιούνται και αγοράζονται, αλλά, αυτά τα ίδια τα αγαθά δεν είναι παρόντα.

Οι αγοραπωλησίες αφορούν σε αντικαταστατά πράγματα (κινητές αξίες ή εμπορεύματα). Με τις διαπραγματεύσεις που γίνονται δημόσια, δημιουργούνται οι τιμές, που καθοδηγούν και κατευθύνουν, όχι μόνο τους συναλλασσόμενους μέσα στο Χρηματιστήριο, αλλά γενικότερα, κάθε ενδιαφερόμενο.

Στο πλαίσιο της δημοσιότητας που αναφέραμε ως χαρακτηριστική ιδιότητα του Χρηματιστηρίου, εκδίδονται – για την κατατόπιση της κοινής γνώμης και κάθε πιθανού ενδιαφερόμενου – Δελτία Τιμών (κινητών αξιών και εμπορευμάτων) όπως αυτές διαμορφώνονται σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο (κάθε εργάσιμη ημέρα) με αναφορά και της διακύμανσης της τιμής (έναρξης-ανοίγματος και λήξης-κλεισίματος των διαπραγματεύσεων και διαμόρφωσης της ανώτατης και της κατώτατης τιμής στις ώρες εργασίας του Χρηματιστηρίου) κι ακόμα, με αναφορά των ποσοτήτων (αριθμού) που έγιναν αντικείμενο αγοραπωλησιών κάθε μέρα και των ποσών που διατέθηκαν γι' αυτές.

10.5 ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΩΝ

Ανάλογα με τα αντικείμενα των συναλλαγών που γίνονται σ' αυτά, τα Χρηματιστήρια διακρίνονται σε Αξιών (όπου γίνονται αγοραπωλησίες κινητών αξιών και κυρίως, μετοχών Ανώνυμων Εταιριών, κοινών και προνομιούχων, ομολόγων και επιχειρήσεων), Εμπορευμάτων (και κυρίως, ορισμένων, όπως θα δούμε παρακάτω).

Νάυλων (και κυρίως φορτηγών ποντοπόρων πλοίων μεταφοράς ξηρού και υγρού φορτίου). κ.ά.

Ανάλογα με το φορέα τους (αν είναι ιδιωτικός ή δημόσιος) τα Χρηματιστήρια αποτελούν ιδιωτικούς οργανισμούς (με τη μορφή ειδικής ανώνυμης Εταιρίας) ή δημόσιους οργανισμούς (Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου – Ν.Π.Δ.Δ. που το διέπει ειδική νομοθεσία). Στην Ελλάδα το Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών είναι Ν.Π.Δ.Δ. που λειτουργεί όμως ως Ν.Π.Ι.Δ.

10.7 Χρηματιστήρια εμπορευμάτων, νάιλον, εργασίας και έργων τέχνης

α) Χρηματιστήρια εμπορευμάτων

Πρόκειται για οργανωμένες αγορές, στις οποίες με όρους σαφείς γίνονται συναλλαγές επί ορισμένων εμπορευμάτων. Διακρίνονται σε «Γενικά Χρηματιστήρια» στα οποία γίνονται αγοραπωλησίες διάφορων εμπορευμάτων και «Ειδικά Χρηματιστήρια» όπου γίνονται συναλλαγές σε ένα μόνο είδος (σιτηρά, ζάχαρη, πετρέλαιο, καφές κ.λπ.). Σήμερα τα περισσότερα Χρηματιστήρια Εμπορευμάτων έχουν εξειδικευθεί σε ένα ή σε περιορισμένο αριθμό εμπορευμάτων. Τα Χρηματιστήρια Εμπορευμάτων σε άλλες χώρες (όπως στην Ελλάδα) λειτουργούν υπό την άμεση κρατική ρύθμιση και εποπτεία, ως Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου - Ν.Π.Δ.Δ. και σε άλλες χώρες (Μεγ. Βρετανία, Η.Π.Α.) ως ελεύθεροι ιδιωτικοί οργανισμοί.

β) Χρηματιστήρια Ναύλων

Συνήθως τα Χρηματιστήρια Εμπορευμάτων είναι και Χρηματιστήρια Ναύλων (ή ακόμα και ασφαλίσεων και αποθηκεύσεων). Και στη χώρα μας, το Διάταγμα που καθόρισε τα εμπορεύματα που αποτελούν «χρηματιστηριακά πράγματα» περιλάμβανε τόσο τις ναυλώσεις, όσο και τις ασφαλίσεις.

Στον κόσμο υπάρχει ένα σημαντικότατο (και αναγνωριζόμενο ως μέγιστο) Χρηματιστήριο Ναύλων. Πρόκειται για το Baltic Mercantile and Shipping Exchange (συνήθως αποκαλούμενο «Μπώλτικ») του Λονδίνου, το οποίο αποτελεί τη βασική παγκόσμια οργανωμένη αγορά ναύλων, με τόσο διεθνές κύρος, ώστε συγκεντρώνει

πάνω από 80% (για ορισμένους το 90%) των συμφωνιών για θαλάσσιες μεταφορές (ξηρών και υγρών) φορτίων, δηλ. για ναυλώσεις.

γ) Χρηματιστήρια εργασίας (bourses de travail)

Το 1845 ο διευθυντής της γαλλικής έκδοσης «Εφημερίδα των οικονομολόγων» Γουστ. Μυλιναρί (1819-1911) διατύπωσε την άποψη της δημιουργίας ενός ιδρύματος όπου άνεργοι που θα έψαχναν για απασχόληση, από τη μια και εργοδότες που θα αναζητούσαν εργατικά χέρια, από την άλλη, θα μπορούσαν να συναντώνται και να συνάπτουν συμβάσεις εργασίας.

Το 1875 το Δημοτικό Συμβούλιο του Παρισιού υιοθέτησε ένα κείμενο για την ίδρυση Χρηματιστηρίου Εργασίας, το οποίο όμως συστήθηκε το 1887. Ακολούθησε η σύσταση και άλλων τέτοιων Χρηματιστηρίων τα οποία είχαν ως αντικείμενο διαπραγμάτευσης τους όρους εργασίας (πρόσληψη, εκπαίδευση, τεκμηρίωση, απεργίες και κινητοποιήσεις). Αυτά τα χρηματιστήρια ποτέ δε λειτούργησαν ολοκληρωμένα και κατέληξαν να είναι «γραφεία εύρεσης εργασίας» ελεγχόμενα από τα εργατικά συνδικάτα.

δ) Χρηματιστήρια έργων τέχνης

Πρόκειται για ιδιωτικούς οργανισμούς οι οποίοι λειτουργούν με βάση ένα Κατασταστικό που καθορίζει τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις και τους όρους των συναλλαγών, των σχετικών με έργα τέχνης. Ορισμένα λειτουργούν και άτυπα (ως χώροι διενέργειας δημόσιων δημοπρασιών έργων τέχνης). Η ιδιομορφία τους έγκειται αφενός στη μορφή της οργάνωσής τους και αφετέρου στο ότι για κάθε έργο τέχνης, διαμορφώνεται μια ξεχωριστή τιμή, που εξαρτάται από τη φήμη και το καλλιτεχνικό επίπεδο του δημιουργού και από την υποκειμενική εκτίμηση που κάνουν για το έργο οι αγοραστές.

10.8 ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑ ΑΞΙΩΝ

Έννοια

Αν οι τράπεζες θεωρούνται ότι ασκούν την εμπορία του χρήματος (βραχυπρόθεσμα-χρηματαγορές) και κεφαλαίων (μεσομακροπρόθεσμα- κεφάλαια-αγορές), τα Χρηματιστήρια Αξιών αποτελούν τις οργανωμένες, ιδιόμορφες και με ειδικούς όρους λειτουργούσες κεφαλαιαγορές, όπου ασκείται το εμπόριο των «αξιών», γενικά. (Οι «αξίες» εδώ έχουν την έννοια ότι ενσωματώνουν και αντιπροσωπεύουν μετρήσιμα και διαπραγματεύσιμα ποσοτικά μεγέθη).

Στην ευρεία έννοια «αξίες» περιλαμβάνονται τα νομίσματα εγχώρια και ξένα (δηλ. συναλλάγματα εξωτερικού) και εγχώρια και ξένα χρεόγραφα ή κινητές αξίες.

Νόμισμα είναι το νόμιμο χρήμα αυτό που έχει υποχρεωτική εξοφλητική δύναμη και είναι το επίσημο από κάθε κράτος αναγνωριζόμενο μέσο πληρωμών. Τα νομίσματα διακρίνονται σε ισχυρά ή σκληρά (που διατηρούν σταθερή την αγοραστική τους ικανότητα, τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και διεθνώς) και σε αδύναμα ή ασταθή (που έχουν ασταθή και φθίνουσα αγοραστική δύναμη). Διεθνή (από συναλλαγματική άποψη) λέγονται τα νομίσματα που χρησιμοποιούνται σε ευρεία έκταση στις διεθνείς συναλλαγές (δολάριο, γιεν, μάρκο, ελβετικό φράγκο).

Τα νομίσματα των ξένων χώρων λέγονται και συναλλάγματα (foreign currencies) και η σχέση ενός ξένου νομίσματος προς το εθνικό νόμισμα μιας χώρας λέγεται συναλλαγματική τιμή.

Τα σημαντικότερα Χρηματιστήρια Αξιών του κόσμου

Αυτά είναι κατά σειρά (με βάση τον όγκο των συναλλαγών) τα Χρηματιστήρια Αξιών της Νέας Υόρκης, του Τόκιο, του Λονδίνου, της Φραγκφούρτης, της Ζυρίχης, του Παρισιού, των Βρυξελλών, του Μιλάνου και του Άμστερνταμ.

Οι κυριότεροι δείκτες τιμών χρηματιστηριακών αξιών είναι, ο Dow Jones της Ν. Υόρκης, των Financial Stock Exchange 100 του Λονδίνου, ο Nikkei A.V.G. του Τόκιο και FAZ Aktien της Φραγκφούρτης.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

**ΑΝΕΡΓΙΑ- ΦΤΩΧΙΑ- ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ
ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

ΑΝΕΡΓΙΑ

11.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

Ανεργία είναι η για αρκετό χρονικό διάστημα έλλειψη συνεχούς απασχόλησης των ατόμων που είναι ικανά για εργασία και επιθυμούν να εργαστούν για την συντήρηση τους και τη συντήρηση των οικογενειών τους.

Η ανεργία διαφέρει από την αεργία. Η πρώτη αποτελεί οικονομικό και κοινωνικό φαινόμενο, ενώ η δεύτερη είναι νοσηρή παρασιτική εκδήλωση των ατόμων που από οκνηρία αποστρέφονται την εργασία.

Η ανεργία μελετήθηκε από τους σύγχρονους οικονομολόγους οι οποίοι και προσπάθησαν να εξηγήσουν τα οικονομικά και κοινωνικά αίτια που την προκαλούν. Παλαιότερα οι οικονομολόγοι της κλασικής οικονομικής σχολής μελέτησαν μόνο τις οικονομικές πλευρές της ανεργίας και αγνόησαν τελείως τις κοινωνικές. Σύμφωνα με αυτήν τη σχολή και ιδιαίτερα με έναν από τους πιο αξιόλογους κλάδους της που αποτέλεσε τη ρικαρντιανή σχολή, η ανεργία είναι πρόσκαιρο και αναγκαίο οικονομικό φαινόμενο το οποίο οφείλετε στη προσωρινή διατάραξη της ισορροπίας που επιβάλλει με τον μηχανισμό του ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησης. Η ισορροπία αυτή πετυχαίνεται αυτόματα όταν η οικονομία δε δέχεται εξωτερικές πιέσεις και παρεμβάσεις.

Η κοινωνική πλευρά της ανεργίας απασχόλησε στη αρχή τους κοινωνιολόγους με αποτελέσματα να επηρεαστεί βαθιά η οικονομική έρευνα, η οποία μέχρι τότε αδιαφορούσε για τις κοινωνικές επιπτώσεις της ανεργίας. Η <Γενική θεωρία > του Άγγλου οικονομολόγου Κέυνς ανέτρεψε από τη βάση τις δοξασίες της κλασικής σχολής για την ανεργία και αναγνώρισε την ανάγκη της κρατικής παρέμβασης για την εναρμόνιση των σχέσεων μεταξύ αποταμιεύσεως και ζήτησης, η διατάραξη των οποίων δημιουργεί τις προϋποθέσεις για αύξηση της ανεργίας.

Μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο επιδιώκεται η αντιμετώπιση της ανεργίας με την πολιτική της πλήρους απασχόλησης. Με την πολιτική αυτή τα κράτη επιδιώκουν να αποφύγουν τους κοινωνικούς αντίκτυπους της ανεργίας, που όταν δεν αντιμετωπιστούν έγκαιρα οδηγούν μοιραία στη διάταξη της κοινωνικής

ισορροπίας. Ο Άγγλος Μπέβεριτζ, που θεωρείται ο πατέρας του θεσμού των κοινωνικών ασφαλίσεων, καταγγέλλοντας τα κοινωνικά δεινά που συσσωρεύει η ανεργία, οραματίζεται μια ελεύθερη κοινωνία στην οποία η πλήρης απασχόληση θα απομακρύνει το άγχος της ανεργίας.

11.2 ΜΟΡΦΕΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

Οι κυριότερες μορφές ανεργίας είναι οι εξής:

- 1) Η διαρθρωτική ανεργία που εμφανίζεται στις υποανάπτυκτες χώρες και οφείλεται στη διάρθρωση και δομή της οικονομίας, η οποία Δε μπορεί για το λόγο αυτό να αξιοποιήσει το σύνολο του εργατικού δυναμικού της χώρας από έλλειψη κεφαλαίων, φυσικών πόρων, τεχνολογικής εξειδίκευσης κ.τ.λ.
- 2) Η τεχνολογική ανεργία που οφείλεται στη τελειοποίηση και αυτοματοποίηση του μηχανολογικού και τεχνικού εξοπλισμού των επιχειρήσεων, με συνέπεια τη χρησιμοποίηση λιγότερων εργατικών χεριών.
- 3) Η κυκλική ανεργία που επηρεάζεται από τις φάσεις των κυκλικών διακυμάνσεων, εμφανίζεται όταν ο οικονομικός κύκλος βρίσκεται στην φάση της καθόδου και αρχίζει να υποχωρεί όταν η οικονομική δραστηριότητα μπαίνει στη φάση της ανόδου.
- 4) Η εποχιακή ανεργία που οφείλεται στις εποχιακές διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας. Η έλλειψη π.χ. απασχόλησης στις γεωργικές ή τουριστικές επιχειρήσεις κατά τη χειμερινή περίοδο, δημιουργεί ανεργία αυτού του τύπου.
- 5) Η χρόνια ανεργία που εμφανίζεται σαν μόνιμη κατάσταση σε μια χώρα, όταν οι οικονομικές της δυνατότητες δεν της επιτρέπουν να εφαρμόσει μια οικονομική πολιτική που θα μπορούσε να την οδηγήσει στη βιομηχανική ανάπτυξη και μαζί της στην πλήρη απασχόληση.
- 6) Η φυσιολογική ανεργία που οφείλεται στη για ένα μικρό (φυσιολογικό) διάστημα αναζήτησης νέας εργασίας από

εργαζομένους που αλλάζουν εργοδότη ή επάγγελμα. Η ανεργία αυτή λέγεται και ανεργία τριβής ή προσαρμογής.

11.3.1 Η νεοκλασική προσέγγιση

Η οικονομική κρίση στη δεκαετία του 70, η άνοδος των πληθωριστικών πιέσεων, των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους, καθώς και η αύξηση του ποσοστού των ανέργων επανέφερε στο προσκήνιο την νεοκλασική θεωρία η οποία όχι μόνο κυριάρχησε σε επίπεδο θεωρίας αλλά και σε επίπεδο πολιτικών πρακτικών.

Οι πολιτικές τονώσεις της ζήτησης δεν μπορούσαν να επαναφέρουν την πλήρη απασχόληση στις χώρες της Ε.Ε., και η ανεργία αρχίζει να γίνεται εκτός από κυκλική και διαρθρωτική. Η νεοκλασική θεωρία πιστεύει ότι το πρόβλημα της ανεργίας θα επιλυθεί μόνο εφόσον υπάρχει τέλειος ανταγωνισμός στην αγορά εργασίας. Στην περίπτωση δε που δεν υπάρχει, τότε θα πρέπει να επιτευχθεί ολοένα και μεγαλύτερος ρυθμός ευελιξίας που θα μπορέσει να επιτρέψει στην αγορά να λειτουργήσει και να απορροφήσει το πλεονάζον εργατικό δυναμικό. Ως εκ τούτου η έλλειψη ευελιξίας στην αγορά είναι, για τους νεοκλασικούς, το αίτιο της ανεργίας. Τα κύρια σημεία πάνω στα οποία κτίζεται η νεοκλασική θεωρία για την ανεργία είναι το ύψος του μισθού και η δυνατότητα της να αναπροσαρμόζεται καθώς και η κινητικότητα της εργασίας.

11.3.2 Η Κεϋνσιανή προσέγγιση της ανεργίας

Η κεϋνσιανή προσέγγιση θεωρεί ότι η ανεργία είναι εκούσια και όχι ακούσια και απορρίπτει τη θέση συμφωνά με την οποία ο μισθός προσδιορίζει την απασχόληση και το επίπεδο ανεργίας. Σύμφωνα με τον Κέυνς, το επίπεδο απασχόλησης προσδιορίζεται από την αναμενόμενη ζήτηση για το προϊόν, από τις τεχνικές συνθήκες παραγωγής και από την παραγωγικότητα της εργασίας και όχι από τον μισθό.

Η μεταβολή της παραγωγής επιδρά θετικά στην απασχόληση, ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας επιδρά αρνητικά. Είναι αναγκαίο όμως να αναλυθούν περισσότερο οι παράγοντες εκείνοι που έλκουν εργατικό δυναμικό (π.χ. αύξηση της παραγόμενης ποσότητας) και εκείνοι που στην απώθηση του εργατικού δυναμικού (π.χ. αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας). Η ανεργία μπορεί να μειωθεί σύμφωνα με την κενυσιανή θεωρία μέσα από μία πολιτική τόνωση της ενεργούς ζήτησης η οποία με την σειρά της θα επηρεάσει θετικά την παραγωγή προϊόντος και απασχόλησης του εργατικού δυναμικού.

Η κενυσιανή θεωρία προσδιορίζει τον ρόλο της τεχνολογίας ως προς την μεταβολή του παραγόμενου προϊόντος και της παραγωγικότητας της εργασίας. Δηλαδή, η τεχνολογία μπορεί να οδηγήσει στην αύξηση του παραγόμενου προϊόντος χρησιμοποιώντας είτε το ίδιο εργατικό δυναμικό είτε και περισσότερο, σε ευκαιριακή βάση. Η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας μπορεί να οδηγήσει, κάτω από ορισμένες συνθήκες, σε ανεργία.

11.3.3 Η Ριζοσπαστική προσέγγιση για την ανεργία

Η ριζοσπαστική προσέγγιση για την ανεργία εστιάζει την προσοχή της κυρίως στους παράγοντες που προσελκύουν και απωθούν το εργατικό δυναμικό από την αγορά εργασίας. Αρνείται την υποκατάσταση της εργασίας λόγω του κόστους εργασίας και θεωρεί την συσσώρευση του κεφαλαίου ως κυρίαρχο παράγοντα των εξελίξεων στην αγορά εργασίας

Η μεταβολή της παραγωγικότητας με δεδομένο το επίπεδο παραγωγής αυξάνει την ανεργία. Η αύξηση της παραγωγικότητας προκαλείται κατά κύριο λόγο από την εισαγωγή της τεχνολογίας στην παραγωγική διαδικασία. Η χρήση ολοένα και περισσότερου σταθερού κεφαλαίου σε σχέση με το μεταβλητό κεφάλαιο από τις επιχειρήσεις υπαγορεύεται κυρίως από την ανάγκη επίτευξης κέρδους μέσω της δραστηρικής μείωσης του κόστους παραγωγής και όχι λόγω των υψηλών αμοιβών της εργασίας. Η χρήση της νέας τεχνολογίας προϋποθέτει την παραγωγή της που εξαρτάται κυρίως από την συσσώρευση του κεφαλαίου. Με άλλα λόγια, η χρήση εγχώριας τεχνολογίας προϋποθέτει υψηλό ρυθμό συσσώρευσης του κεφαλαίου. Αλλά η σημαντική αύξηση της παραγωγικότητας

της εργασίας, λόγω της χρήσης της τεχνολογίας μπορεί να αυξήσει τους μισθούς, να ενισχύσει τη συνολική ζήτηση και να τονώσει την απασχόληση.

Η τεχνολογία, η παραγωγικότητα και η συσσώρευση του κεφαλαίου επηρεάζουν άμεσα το επίπεδο απασχόλησης μέσα από την μεταξύ τους σχέση και όχι μεμονωμένα.

11.4 ΕΞΙ ΑΛΗΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

Η πρώτη αλήθεια αφορά το ύψος του μισθού. Θεωρείται ότι το εργασιακό κόστος είναι καθοριστικός παράγοντας για την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Ως εκ τούτου θεωρείται ότι εάν το εργασιακό κόστος μειωθεί, τότε ο επιχειρηματίας θα προσλάβει ένα επιπλέον άτομο. Η μείωση του εργασιακού κόστους, μπορεί να γίνει με δύο τρόπους: ο πρώτος τρόπος είναι να μειωθεί ο ονομαστικός μισθός. Ο δεύτερος τρόπος αφορά του μη μισθολογικού τμήματος, δηλαδή το ύψος των ασφαλιστικών εισφορών. Η μείωση του ονομαστικού μισθού προτείνεται κατά κύριο λόγο σε δύο περιπτώσεις: στην περίπτωση των ατόμων που προσλαμβάνονται για πρώτη φορά και κατά δεύτερο λόγο στην περίπτωση που έχουν πολλά χρόνια εμπειρίας και ένα σημαντικό μέρος του μισθού οφείλεται στην ύπαρξη των αυξήσεων λόγω της προϋπηρεσίας.

Η δεύτερη αλήθεια αφορά το ρόλο της ενεργούς ζήτησης στην προώθηση της απασχόλησης και την επίτευξη της πλήρους απασχόλησης. Ο ρόλος της ενεργούς ζήτησης έγκειται στο γεγονός ότι οι επιχειρηματίες βλέποντας ότι υπάρχει αυξημένη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες αντιδρούν με το να παράγουν περισσότερα προϊόντα, άρα να αυξάνουν και την απασχόληση. Οι επιπτώσεις δε της αυξημένης ζήτησης επί του ρυθμού ανόδου των τιμών ήταν αμελητέες στο βαθμό που η παραγωγή μπορούσε να ικανοποιεί την αυξημένη ζήτηση, άρα δεν υπάρχει λόγος να αυξηθούν οι τιμές. Η αυξημένη ζήτηση προερχόταν είτε από τα υψηλά εισοδήματα των εργαζομένων είτε από τις αυξημένες δημόσιες δαπάνες.

Η τρίτη αλήθεια αφορά το ρόλο του εμπορίου με χώρες οι οποίες παρουσιάζουν αισθητά χαμηλό μισθολογικό κόστος. Η ύπαρξη φτηνού εργατικού κόστους σε ορισμένες χώρες επηρεάζει τις υπόλοιπες με δύο τρόπους. Ο πρώτος αφορά την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων που παράγονται στις χώρες αυτές.

Θεωρείται ότι λόγω του χαμηλού εργατικού κόστους τα παραγόμενα προϊόντα θα είναι σχετικά φτηνότερα με αποτέλεσμα να τονώνεται η απασχόληση στις χώρες αυτές και να μειώνεται από τις υπόλοιπες. Ο δεύτερος τρόπος με τον οποίο οι χώρες αυτές επηρεάζουν την απασχόληση στις άλλες χώρες είναι η προσέλκυση ξένων κεφαλαίων λόγω του φτηνού εργατικού κόστους. Σύμφωνα με τη θέση αυτή το κεφάλαιο κατευθύνεται στις προς τις χώρες όπου το εργατικό κόστος είναι φτηνότερο. Οι χώρες αυτές είναι είτε οι χώρες της Ν. Ασίας είτε οι χώρες των Βαλκανίων. Το αποτέλεσμα της κίνησης αυτής είναι η μείωση της παραγωγής και της απασχόλησης στις χώρες από τις οποίες έφυγαν τα κεφάλαια.

Η τέταρτη αλήθεια αναφέρεται στον ρόλο του χρηματιστηρίου ως κινητήριας δύναμης της οικονομίας με σημαντικές επιπτώσεις στην απασχόληση. Έχει υποστηριχθεί ότι η ανάπτυξη ενός σύγχρονου χρηματοπιστωτικού συστήματος είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη. Θα περιμένει κανείς οι επιπτώσεις στην απασχόληση να είναι θετικές. Δυστυχώς όμως, η σημαντική ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού τομέα, επιδρά αρνητικά στην απασχόληση και στα συστήματα κοινωνικής προστασίας. Τα χρήματα διοχετεύονται στον παραγωγικό τομέα μόνο όταν οι επιχειρήσεις εισέρχονται για πρώτη φορά στο χρηματιστήριο και όταν κάνουν αύξηση του κεφαλαίου τους. Σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση το χρηματιστήριο δεσμεύει πόρους από τον παραγωγικό τομέα λόγω των υψηλών και εύκολων αποδόσεων των χρηματιστηριακών κεφαλαίων.

Η πέμπτη αλήθεια αναφέρεται στις θετικές επιπτώσεις που θα υπάρχουν στην απασχόληση από την ύπαρξη του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος. Η διαδικασία οικονομικής και νομισματικής ενοποίησης επηρεάζει αρνητικά την απασχόληση στο βαθμό που υποχρεώνει τις χώρες να υιοθετούν αντιπληθωριστικές, περιοριστικές και αντιαναπτυξιακές πολιτικές. Επιπλέον η ολοκλήρωση αυτής της διαδικασίας θα βρει τις χώρες οι οποίες θα ενταχθούν στο νέο σύστημα με διαφορετικά και αρκετά υψηλά επίπεδα ανεργίας. Η μόνη εθνική πολιτική που μπορεί να ασκείται είναι η νομισματική πολιτική, αλλά μέσα σε ένα πλαίσιο σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μηχανισμός προσαρμογής, με αποτέλεσμα το κύριο βάρος να πέφτει στην ευελιξία της αγοράς εργασίας.

Η έκτη αλήθεια αφορά το ρόλο της εκπαίδευσης στην καταπολέμηση της ανεργίας. Η εκπαίδευση – κατάρτιση αποτελεί μία από τις σημαντικότερες ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης και είναι ιδιαίτερα σημαντική όχι επειδή

διευκολύνει τον άνεργο να βρει εργασία από τις είδη κενές θέσεις, αλλά επειδή η αλλαγή του τρόπου οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας την καθιστά αναγκαία ώστε να μπορούν οι άνεργοι αλλά και οι εργαζόμενοι να ανταποκρίνονται στις αλλαγές που προκύπτουν από την χρήση των νέων τεχνολογιών. Εξαιτίας όμως της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, οι τεχνολογικές εξελίξεις και η αναδιάρθρωση της σύγχρονης επιχείρησης καθιστά αναγκαία την συνεχόμενη εκπαίδευση – κατάρτιση. Σίγουρα όμως αυτό δεν επαρκεί για την επίλυση του προβλήματος της ανεργίας αφού το πρόβλημα ξεκινάει από το σύγχρονο μοντέλο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

11.5 ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

Εισαγωγή

Είναι πλέον γεγονός αδιαμφισβήτητο ότι η ανεργία στα κράτη- μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και στη χώρα μας, χαρακτηρίζεται από τις αυξημένες διαστάσεις που έχει λάβει.

Σύμφωνα με τη στατιστική υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ανεργία στην Ε.Ε. έχει ξεπεράσει το 10% του εργατικού δυναμικού, ενώ 20.000.000 άτομα περίπου, στις δώδεκα χώρες της Ε.Ε. είναι ήδη θύματα της.

Κατά συνέπεια, η ανεργία εξελίσσεται σε ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της Ευρώπης, καθισταμένη πλέον, το κεντρικό πρόβλημα της δεκαετίας του 90'. Το μεγαλύτερο πλήγμα από την ανεργία εξακολουθούν να έχουν, οι νέοι ηλικίας μικρότερη των 25 ετών.

Επίσης η μακροχρόνια ανεργία εξακολουθεί να αυξάνεται, με σχεδόν, το μισό των ανέργων να βρίσκεται στην ανεργία πάνω από ένα έτος. Επιπλέον το 30% περίπου των μακροχρόνιων ανέργων δεν έχει εργαστεί ποτέ. Ορισμένες μάλιστα περιοχές, όπως είναι οι απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές και οι παρακμάζουσες βιομηχανικές ζώνες, πλήττονται περισσότερο από την μακροχρόνια ανεργία.

Οι κοινωνικές ομάδες, όμως που πλήττονται περισσότερο από την ανεργία είναι οι νέοι, κυρίως αυτοί που δεν έχουν εργαστεί ποτέ, καθώς επίσης άτομα με φθίνουσες ειδικότητες, άτομα με ειδικές ανάγκες, γυναίκες και μειονότητες.

Δεδομένου λοιπόν, του αυξημένου αριθμού ατόμων που επιθυμούν να εργαστούν, ακόμη και αν υποθεθεί ότι η οικονομική ανάπτυξη θα είναι της τάξης του 3%, περίπου, η ανεργία θα εξακολουθεί να ανέρχεται στο επίπεδο του 10-11%, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Τονίζεται μάλιστα ότι οι ρυθμοί αυτοί μόλις και με τα βίας επαρκούν για την σταθεροποίηση της οικονομίας.

Η φτώχεια έχει αγκαλιάσει μεγάλα τμήματα του εργαζόμενου λαού, αφού, σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής και Στατιστικής Υπηρεσίας το 1999 ο αριθμός των ανέργων στην χώρα μας έφτασε τελικά τις 522.000. Η φτώχεια, η ανεργία, η μερική απασχόληση είναι η μαύρη κοινωνική πραγματικότητα της ευρωπαϊκής σύγκλισης, της οικονομικής και νομισματικής ένωσης, του ΕΥΡΩ και της παγκοσμιοποίησης.

11.6 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑ

Δεν είναι βέβαια τυχαίο ότι η έκρηξη της ανεργίας και της φτώχειας συμβαδίζει με την κυριαρχία της αγοράς, την αποδιάρθρωση του κράτους πρόνοιας, την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, την ανισοκατανομή του πλούτου και την θεοποίηση της ανταγωνιστικότητας.

Τα παραπάνω σε συνδυασμό με τις νέες τεχνολογίες αποτελούν τις βασικές αιτίες της ανεργίας. Οι νέες τεχνολογίες, το νέα τεχνοοικονομικό υπόδειγμα ανάπτυξης, που είναι το κυρίαρχο στις αναπτυγμένες χώρες, οδηγεί στο να παράγονται μεγαλύτερες ποσότητες εμπορευμάτων με μικρότερες ποσότητες εργασίας.

Η ανεργία είναι πλέον δομική, κάθε νέος αναπτυξιακός κύκλος οδηγεί σε αυτήν σε τέτοιο βαθμό που η ανάπτυξη και η παραγωγική τεχνολογική αναδιάρθρωση συσχετίζονται με την εξοικονόμηση εργασίας, γεγονός που σημαίνει ότι η ανεργία, η φτώχεια και η μερική απασχόληση δεν είναι αποτέλεσμα της έλλειψης επενδύσεων, αλλά της υπερεπένδυσης σε νέα προηγμένα παραγωγικά μέσα.

Στο μικροοικονομικό αλλά και στο μακροοικονομικό επίπεδο η αυτοματοποίηση επιφέρει μια οικονομία εργασίας:

- 1) Ένα από τα πλεονεκτήματα των νέων τεχνολογιών είναι η υποκατάσταση των απλών και επαναληπτικών εργασιακών καθηκόντων, από αυτοματοποιημένες μηχανικές λειτουργίες. Όσο δηλαδή μια εργασία είναι απλή και ανειδίκευτη, τόσο περισσότερο υπόκειται στην διαδικασία υποκατάστασης από το κεφάλαιο.
- 2) Οι τεχνολογίες της πληροφορίας, δεν εκτοπίζουν μόνο την απ' όλη και επαναληπτική εργασία, μειώνοντας την ζήτηση για δουλειές ρουτίνας, τις ανειδίκευτες θέσεις εργασίας, αλλά και εργασίες που εμπεριέχουν σύνθετα επίπεδα γνώσης. Η τεχνολογία οδηγεί σε μια αντικειμενοποίηση και της πνευματικής εργασίας.
- 3) Οι νέες τεχνολογίες οδηγούν σε εξοικονόμηση εργασίας λόγω της πολυλειτουργικότητας τους κάνουν εφικτό να παράγονται από τον ίδιο εξοπλισμό διαφορετικά είδη προϊόντων ή παραλλαγές ενός βασικού μοντέλου και οδηγούν κάθε εργαζόμενο να συμμετέχει στην πραγματοποίηση πολλαπλών πράξεων, οι οποίες παλαιότερα ήταν

- χωρισμένες και απαιτούσαν ένα διαφορετικό εργαζόμενο για κάθε μία από αυτές.
- 4) Οι νέες βιομηχανίες που δημιουργούνται στον τομέα παραγωγής μέσω παραγωγής (Η/Υ, ρομπότ, πληροφοριακά δίκτυα κ.τ.λ.) αδυνατούν να ισοσκελίσουν τις χαμένες θέσεις εργασίας στο βαθμό που είναι οι πρώτες που πραγματοποιούν την παραγωγή τους.
 - 5) Ο τριτογενής τομέας, οι υπηρεσίες λόγω της χαμηλής παραγωγικότητας τους, πολλαπλασιάζουν τον ρυθμό εισαγωγής των νέων τεχνολογιών, όπως για παράδειγμα συμβαίνει στις τράπεζες, στις ασφάλειες, στις δουλειές γραφείου κτλ. αδυνατώντας να αποτελέσουν διέξοδο για μαζική δημιουργία θέσεων εργασίας.
 - 6) Τα τελευταία χρόνια λόγω των τεχνολογικών καινοτομιών παρατηρείται μια συνεχής πτώση του κόστους κατασκευής των νέων τεχνολογικών συστημάτων, επιταχύνοντας έτσι την αντικατάσταση των μέσων παραγωγής από νέα, στο βαθμό που η κατασκευή τους κοστίζει λιγότερο από το κόστος των μισθών που εξοικονομούν
 - 7) Τα ευέλικτα τεχνολογικά συστήματα παραγωγής με αυξανόμενες ρυθμούς εισάγονται στην παραγωγή γιατί εκτός από την παραγωγή μεγαλύτερων ποσοτήτων εμπορευμάτων με μικρότερες ποσότητες εργασίας και σε λιγότερο χρόνο, οδηγούν στην παραγωγή μεγαλύτερων ποσοτήτων εμπορευμάτων με μικρότερο κεφάλαιο.
 - 8) Εκτός από την ανεργία και η ευελιξία της αγοράς εργασίας και η επέκταση των νέων μορφών απασχόλησης (μερική απασχόληση, σύμβαση ορισμένου χρόνου, υπεργολαβία κτλ.) πέραν των άλλων αιτιών οφείλετε στις απαιτήσεις της νέας τεχνολογίας.
 - 9) Με δεδομένους λοιπόν τους αυξητικούς ρυθμούς της εισαγωγής των νέων τεχνολογιών στην παραγωγή, λόγω των αναμφισβήτητων πλεονεκτημάτων κόστους που προσφέρουν, δημιουργείται ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον που εξαναγκάζει πολλές επιχειρήσεις να επισπεύσουν τον τεχνολογικό εξοπλισμό τους, για να μην απολέσουν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που θα αποκτήσουν (παραγωγή νέων προϊόντων, προσαρμοστικότητα στις μεταβολές της ζήτησης, μείωση κόστους εργασίας.). το γεγονός αυτό οδηγεί σε γενίκευση της τάσης για εξοικονόμηση εργασίας.

- 10) Τέλος η ανάπτυξη σήμερα παγκοσμίων επιχειρησιακών δικτύων ροής της πληροφορίας, που συμβάλλουν στην διεθνοποίηση της οικονομίας και οφείλουν την δημιουργία τους στις νέες τεχνολογίες της πληροφορίας, οδηγεί στην παραπέρα διόγκωση της ανεργίας και της φτώχειας. Ταυτόχρονα η παγκοσμιοποίηση της αγοράς και η αβεβαιότητα που συνεπάγεται, ωθεί τις επιχειρήσεις, για να αποκτήσουν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, να μειώσουν το κόστος παραγωγής, να επιταχύνουν δηλαδή την εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στην παραγωγή καταργώντας έτσι θέσεις εργασίας και οδηγώντας τις λιγότερο ανταγωνιστικές επιχειρήσεις να κλείσουν και τους εργαζόμενους στην ανεργία.

Αυτή λοιπόν η θετική συσχέτιση του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού της παραγωγής με την αύξηση της ανεργίας και της μερικής απασχόλησης, είναι εμφανής σε πολλούς κλάδους παραγωγής ακόμη και της ελληνικής οικονομίας, παρότι οι ελληνικές επιχειρήσεις δεν φημίζονται για την εντατική εφαρμογή των νέων τεχνολογικών και επιστημονικών γνώσεων.

11.7 ΑΙΤΙΑ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

Μέσα στο σημερινό μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης οι λόγοι που δημιουργούν την ανεργία συνοπτικά μπορούν να παρουσιαστούν ως εξής:

- 1) Η ζήτηση των προϊόντων στις αναπτυγμένες χώρες μειώνεται συνεχώς εξαιτίας των περιοριστικών οικονομικών πολιτικών που εφαρμόζουν. Έτσι πολλές επιχειρήσεις αντιδρώντας σε αυτήν τη κρίση μειώνουν την παραγωγή τους, με αποτέλεσμα την πτώση της παραγωγικότητας τους άρα και της ανταγωνιστικότητας τους, καθώς ένα μεγάλο μέρος του παραγωγικού δυναμικού τους παραμένει αναξιοποίητο.
- 2) Υπάρχουν πλέον πολλά αγαθά σε υπερεπάρκεια, εξαιτίας της αυξημένης προσφοράς, η οποία προέρχεται από την κρίση υπερπαραγωγής και τη μειωμένη ζήτηση.

Πέρα όμως από τις δύο βασικές αιτίες υπάρχουν και οι ακόλουθες:

1. Η τεχνολογική ανάπτυξη σε πολλούς τομείς οικονομίας αποκλείει την εργασία από πολλά άτομα.
2. Οι μικρές επιχειρήσεις εξαιτίας του ανταγωνισμού που δέχονται από τις μεγάλες και εδραιωμένες επιχειρήσεις του κλάδου τους αναγκάζονται να αποχωρίσουν από την αγορά.
3. Αρκετές επιχειρήσεις δεν αξιοποιούν τα κέρδη τους παραγωγικά με επενδύσεις.
4. Η διεθνής ύφεση της οικονομίας, ο πληθωρισμός, η επενδυτική άπνοια, η είσοδος της τεχνολογίας στην οικονομία.
5. Η οικονομία των υποανάπτυκτων χωρών δε μπορεί να ανταποκριθεί στη συνεχώς αυξανόμενη προσφορά εργασίας, εξαιτίας του υπερπληθυσμού των χωρών του τρίτου Κόσμου.
6. Η έλλειψη σωστού προγραμματισμού για την λειτουργία επαγγελματιών, δημιουργεί τον κορεσμό σε ορισμένα επαγγέλματα, ενώ σε άλλα υπάρχει περιορισμένος αριθμός ατόμων που το εξασκούν.
7. Πολλές ξένες χώρες που απορροφούν το πλεόνασμα των εργατικών χεριών των διαφόρων χωρών, έχουν κλείσει την αγορά εργασίας τους, γιατί αντιμετωπίζουν και αυτές πρόβλημα ανεργίας.
8. Το φαινόμενο της πολυθεσίας και της υπερωριακής απασχόλησης, εντείνει το σοβαρό πρόβλημα της ανεργίας.

9. Η έλλειψη προγραμμάτων για δημιουργία νέων θέσεων εργασίας αυξάνει την ανεργία.
10. Η έλλειψη κατάλληλου προγραμματισμού, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις προοπτικές της εργασίας, καθώς και η ανεπάρκεια επαγγελματικής εκπαίδευσης.
11. Η ξενομανία και ο μιμητισμός, καταπολεμούν τα εγχώρια προϊόντα και αυξάνουν την ανεργία.
12. Ασυνεχής απασχόληση : Εργοστάσια περιοδικής λειτουργίας, δημόσια έργα, οικοδομικές εργασίες κτλ.
13. Εξειδίκευση των εργασιών και των επαγγελμάτων.
14. Χρονικό διάστημα μετεκπαίδευσης προσωρινή ανεργία.
15. Αλλαγή του επαγγέλματος για καλύτερες αποδοχές.
16. Τεχνολογική ανεργία: αντικατάσταση των εργατικών χεριών από τις μηχανές.

11.8 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΚΑΘΟΡΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ύστερα από τα αποτελέσματα εμπειρικών μελετών, είναι δυνατό να διεξαχθεί το συμπέρασμα ότι η κρίση του ελληνικού καπιταλισμού είναι μία κρίση υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου. Κατά συνέπεια, όλα τα συμπτώματα της κρίσης υπερσυσσώρευσης είναι παρόντα στην εξέλιξη των μεταβλητών που καθορίζουν την απασχόληση.

Σύμφωνα με τον Κ. Μαρξ, τρεις είναι οι παράγοντες που καθορίζουν εάν η απασχόληση θα αυξηθεί ή θα μειωθεί.

- 1) Ο ρυθμός εκμηχάνισης που εκφράζει την ταχύτητα, με την οποία η εργασία υποκαθίστανται από λειτουργίες των μηχανών.
- 2) Ο ρυθμός συσσώρευσης κεφαλαίου που εκφράζει την ταχύτητα με την οποία γίνονται επενδύσεις, δηλαδή την ταχύτητα με την οποία διευρύνεται η παραγωγική βάση της οικονομίας.
- 3) Ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού.

Όσον αφορά τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό, είναι γεγονός ότι μειώνει σαφέστατα την απασχόληση. Ποιο συγκεκριμένα, το καπιταλιστικό σύστημα για να αποκαταστήσει τις ομαλές συνθήκες κερδοφορίας που επιτρέπουν τη επιτάχυνση της συσσώρευσης του κεφαλαίου, τείνει αυθόρμητα στην αδρανοποίηση και την καταστροφή των μέσων παραγωγής που είναι λιγότερα κερδοφόρα, καθώς και στην χρήση νέων μηχανών.

Η έξοδος λοιπόν από την καπιταλιστική κρίση μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο εφόσον, για μια μεγάλη περίοδο οι μισθοί θα αυξάνονται με ρυθμούς μικρότερους από την αύξηση, της παραγωγικότητας της εργασίας. Αυτή η τελευταία δεν μπορεί παρά να είναι το αποτέλεσμα της εφαρμογής των νέων τεχνολογιών στην παραγωγή. Ο τεχνολογικός όμως αυτός εκσυγχρονισμός του παραγωγικού συστήματος του ελληνικού καπιταλισμού, θα προκαλέσει μία διαρκή πίεση στην οικονομία.

Τ. Ε. Ι. ΠΑΤΡΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

11.8.1 Οι εξελίξεις στην απασχόληση το 1998

Με βάση τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ, η απασχόληση το 1998 στην Ελλάδα, σε σχέση με το προηγούμενο έτος, αυξήθηκε περισσότερο από 113.000 άτομα (αύξηση 2,9%). Η αύξηση αυτή, οφείλετε κατά το ήμισυ περίπου (ποσοστό 52%) στην αύξηση του αριθμού των θέσεων μερικής απασχόλησης και κατά το άλλο ήμισυ στην αύξηση των θέσεων εργασίας με πλήρες ωράριο. Πάνω από 58.000 άτομα είναι ο αριθμός των ατόμων που προστέθηκαν σε αυτούς που εργάζονται με μερική απασχόληση (αύξηση 33%), έναντι αύξησης 55.000 ατόμων των εργαζομένων με πλήρες ωράριο (αύξηση 1,5%). Αποτέλεσμα της μεταβολής αυτής είναι η αύξηση του μεριδίου της μερικής απασχόλησης στην συνολική απασχόληση από 4,6% το 1997 σε 6,0% το 1998.(πίνακας 1).

Η αύξηση των απασχολούμενων οφείλετε σε ποσοστό 58% στην αύξηση του αριθμού των εργαζομένων αντρών. Η απόλυτη αύξηση στους άντρες υπερβαίνει τα 65.000 άτομα, ενώ στις γυναίκες πλησιάζει τα 48.000 άτομα.

Η μεγέθυνση της γυναικείας απασχόλησης αφορά σε θέσεις μερικής απασχόλησης σε ποσοστό που υπερβαίνει το 80%, σε αντίθεση με την αύξηση της απασχόλησης των αντρών όπου τό 70% αφορά θέσεις με πλήρες ωράριο.

Οι αυξήσεις στον δευτερογενή και τριτογενή τομές της οικονομίας τροφοδότησαν την συνολική αύξηση της απασχόλησης, ενώ στον πρωτογενή τομέα συνεχίστηκε η φθίνουσα πορεία που παρατηρείται κατά την τελευταία 10ετία, (πίνακας 2). Η μείωση στον πρωτογενή τομέα πλησιάζει τα 61.000 άτομα (ποσοστό μείωσης 7,9%). Ο δευτερογενής τομέας κατά 48.000 άτομα (ποσοστό αύξησης 5,6%), ενώ τέλος η αύξηση στον τριτογενή ανέρχεται σε 126.000 άτομα (ποσοστό αύξησης 5,7%).

11.8.2 Οι επενδύσεις και η ανεργία στην Ευρωπαϊκή Ένωση

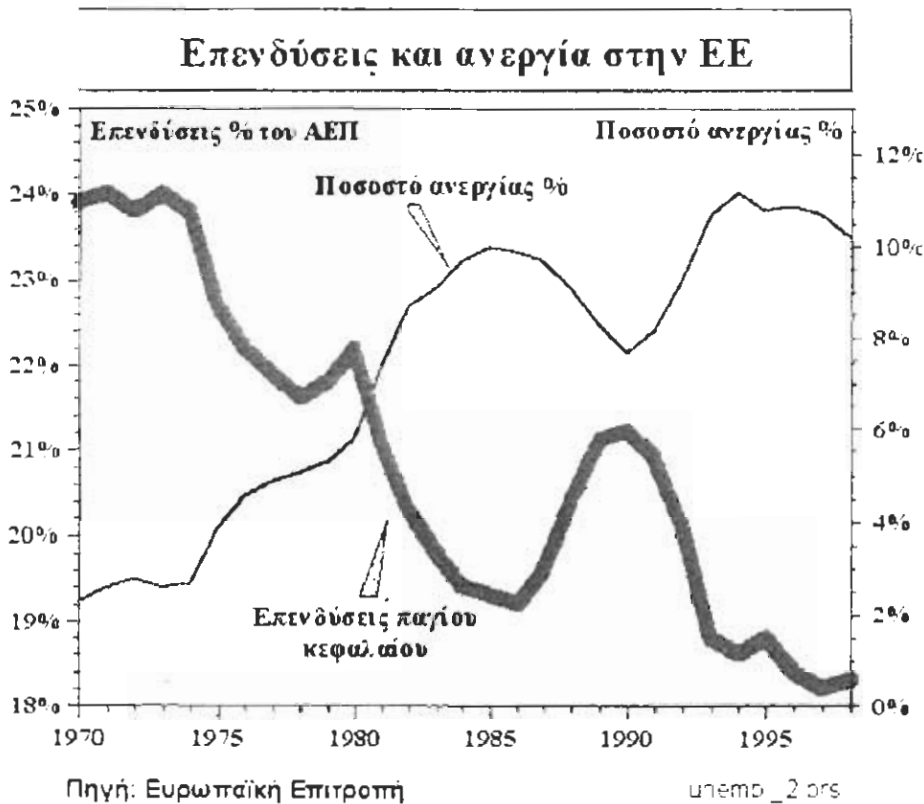
Η ιδέα ότι το κόστος εργασίας αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα της ανεργίας, αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο των πολιτικών της απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ωστόσο, αυτή η ιδέα είναι δύσκολο να επιβεβαιωθεί από τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στις δεκαπέντε χώρες της ΕΕ παρουσίασε αύξηση μέχρι το 1973, στην συνέχεια όμως ακολούθησε συνεχή πτωτική πορεία. Εάν το κόστος εργασίας ήταν ο κυριότερος καθοριστικός παράγοντας της ανεργίας, τότε, κατά την ίδια περίοδο το ποσοστό ανεργίας θα έπρεπε να μειωθεί. Όμως δεν είναι δυνατό να διαπιστωθεί μία συσχέτιση μεταξύ των δύο μεγεθών: το μεν κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους μειώθηκε, πλην όμως, το ποσοστό ανεργίας αντί να μειωθεί, όπως προέβλεπε η θεωρία του κυρίαρχου οικονομικού ρεύματος, αυξήθηκε.

Σχέδιο 1.

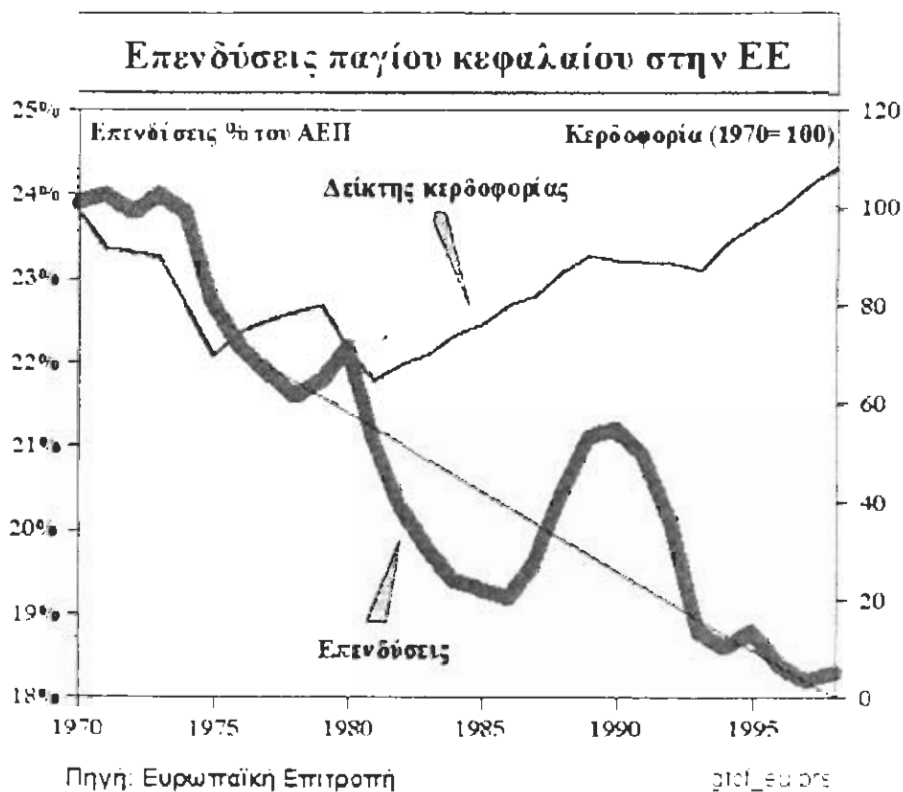
Κατά μια άλλη θεωρητική αντίληψη, το ποσοστό ανεργίας εξαρτάται από την επενδυτική προσπάθεια. Τα στατιστικά στοιχεία φαίνεται ότι δικαιώνουν περισσότερο αυτήν την ερμηνεία για τις αιτίες της ανεργίας: ο καταλληλότερος δείκτης για την επενδυτική προσπάθεια είναι το «ποσοστό επένδυσης» δηλαδή οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Σχέδιο 2

Η επενδυτική προσπάθεια των χωρών της ΕΕ, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, βρίσκεται στο χαμηλότερο σημείο των τριάντα τελευταίων ετών. Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ, στο τέλος του 1998 δεν υπερέβησαν το 18,5%. Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα, το εν λόγω μέγεθος παρουσιάζει μακροχρόνια μείωση κατά τα τελευταία εικοσιπέντε έτη. Αυτό σημαίνει ότι για κάθε 100 δραχμές προϊόντος που παράγουν οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επενδύουν σε πάγιο κεφάλαιο όλο και μικρότερα ποσά. Με άλλα λόγια η επενδυτική προσπάθεια φθίνει συνεχώς.

Ως θεωρία του φαινομένου αυτού, θεωρείται το ύψος των κερδών. Ωστόσο, η πραγματικότητα ακολουθεί μία πορεία εντελώς διαφορετική. Τα μεν κέρδη αυξήθηκαν, η δε επενδυτική προσπάθεια παρέμεινε άτονη. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο δείκτης κερδοφορίας αυξάνεται από τις αρχές της δεκαετίας του 80. Αντιθέτως, οι επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ φθίνουν δραματικά. Επομένως, διαψεύδεται η θέση με την οποία η ανεργία θα μειωνόταν όταν θα είχαν μειωθεί οι πραγματικοί μισθοί και θα είχε αυξηθεί η κερδοφορία .

Σχέδιο 3.

11.9 Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

Ένα άλλο φαινόμενο που παρατηρείται είναι τα αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας στα μεγάλα αστικά κέντρα, η οποία οφείλεται κατά κύριο λόγο στον υπερσυγκεντρωτισμό του εργατικού δυναμικού σε πόλεις όπως η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη. Έτσι η μεγάλη μάζα των ανέργων περίπου το 44%, βρίσκεται συγκεντρωμένη στην Αττική. Σημαντική είναι και η συμμετοχή της Κεντρικής Μακεδονίας στην συνολική ανεργία, με ποσοστό που πλησιάζει το 20% των ανέργων της χώρας.

Αλλά και από την άποψη των ποσοστών ανεργίας, που είναι ανεξάρτητα από το πληθυσμιακό μέγεθος κάθε περιφέρειας, η Αττική κατέχει μια από τις πρώτες θέσεις. Η μόνη περιφέρεια που έχει μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας είναι η Δυτική Μακεδονία, ενώ το ποσοστό της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας είναι παραπλήσιο με αυτό της Αττικής.

Η άνοδος των ποσοστών της ανεργίας μεταξύ 1993 και 1997 είναι γενική και αφορά όλες τις περιφέρειες πλην του Νοτίου Αιγαίου και της Δυτικής Ελλάδος.

Πίνακας 1.

Ποσοστό ανεργίας στις περιφέρειες

Πίνακας 2.

11.9.1 ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

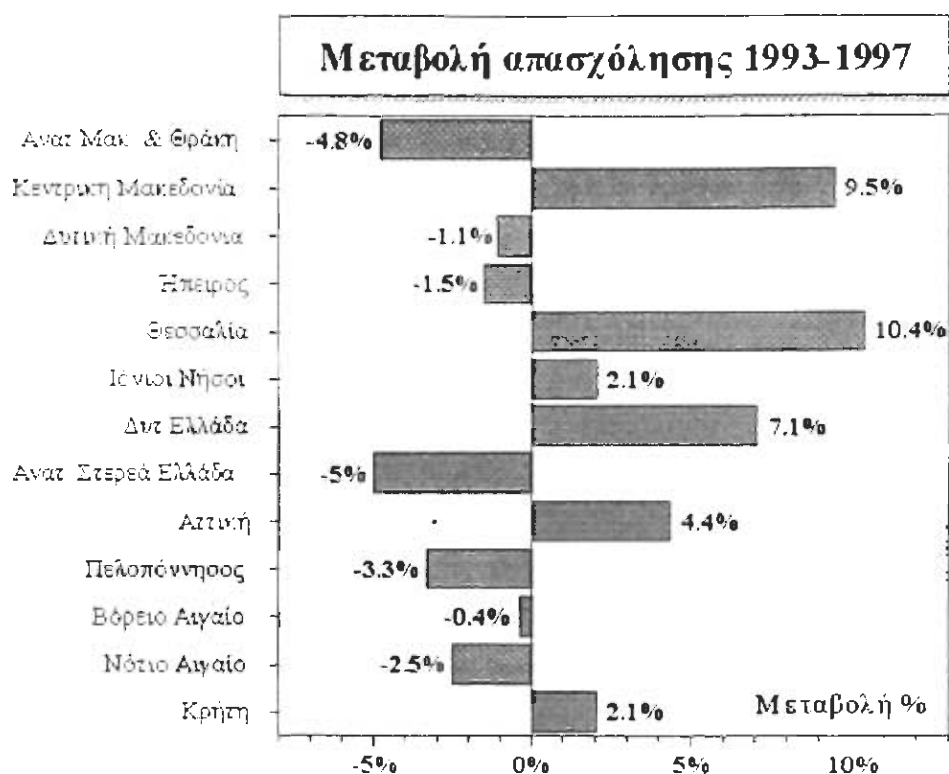
Ο αριθμός των απασχολούμενων αυξήθηκε στις 6 από τις 13 περιφέρειες. Οι μεγάλες αυξήσεις παρατηρήθηκαν στην Θεσσαλία και στην κεντρική Μακεδονία, ενώ σημαντικές ήταν οι αυξήσεις και στην Δυτική Ελλάδα και την Αττική.

Η ανάλυση της απασχόλησης και της ανεργίας είναι πληρέστερη όταν στηρίζεται όχι μόνο στο ποσοστό ανεργίας, αλλά και στον λόγο απασχόλησης / πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας. Ο λόγος αυτός αποτελεί το γινόμενο του ποσοστού συμμετοχής

επί το ποσοστό απασχόλησης και ως εκ τούτου αυξάνεται όταν αυξάνεται η συμμετοχή και όταν μειώνεται το ποσοστό ανεργίας.

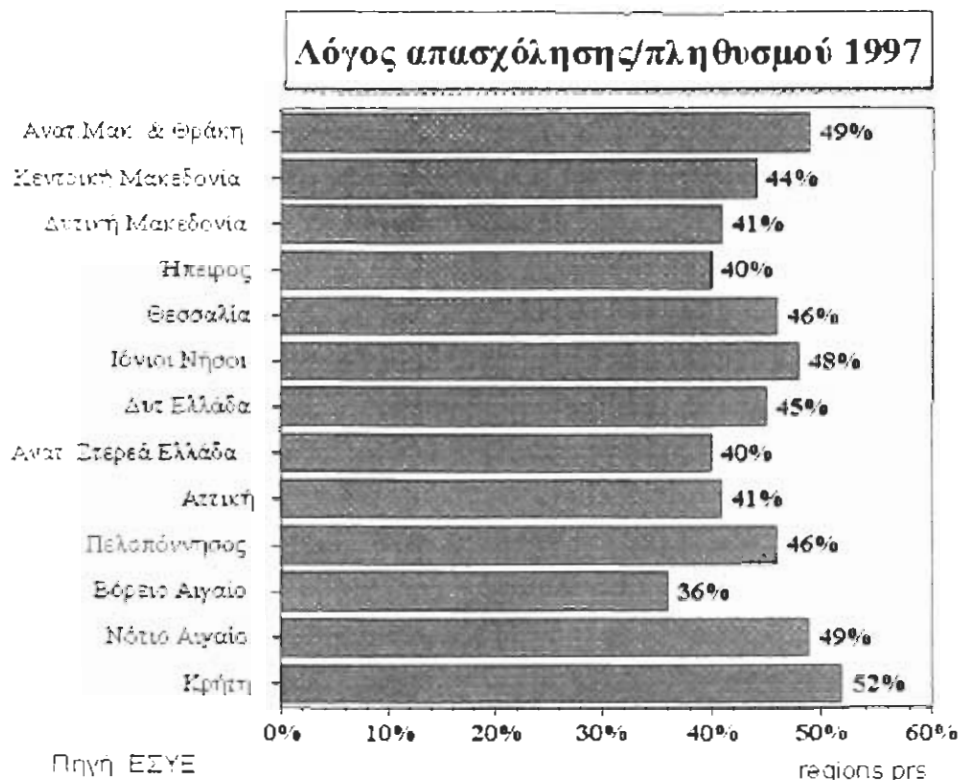
Τις καλύτερες επιδόσεις με3 βάση τον λόγο αυτόν παρουσιάζουν η Κρήτη, το Νότιο Αιγαίο και η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Τις χειρότερες επιδόσεις παρουσιάζουν το Βόρειο Αιγαίο, η Ήπειρος και η Ανατολική Στερεά Ελλάδα.

Μεταβολή απασχόλησης

Πίνακας 3.

Λόγος απασχόλησης

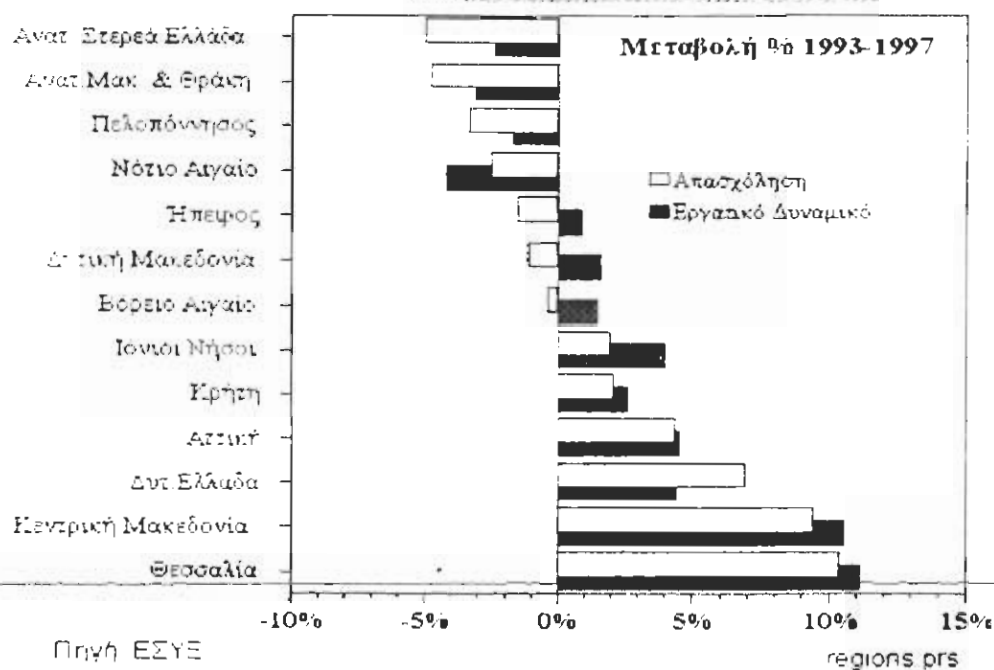
Πίνακας 4.

11.9.2 Η ΣΧΕΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ –ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ

Πολύ συχνά η αύξηση της ανεργίας στις περιφέρειες δεν μπορεί να αποδοθεί σε μειώσεις της απασχόλησης. Είναι δηλαδή, πολλές περιπτώσεις κατά τις οποίες η απασχόληση αυξάνεται με ταυτόχρονη αύξηση της ανεργίας. Αυτό οφείλεται στην ταχύτερη αύξηση του εργατικού δυναμικού σε σύγκριση με την αύξηση της απασχόλησης.

Οι αυξήσεις του εργατικού δυναμικού εξαρτώνται από τις αυξήσεις της απασχόλησης : όπως είναι δυνατόν να διαπιστώσουμε από τα στατιστικά στοιχεία

της ΕΣΥΕ, γενικά μια αύξηση της απασχόλησης, προκαλεί μία ακόμη μεγαλύτερη αύξηση του εργατικού δυναμικού. Αυτό το φαινόμενο ερμηνεύεται πιθανότατα ως εξής: Όταν η απασχόληση αυξάνεται, τα νοικοκυριά αντιλαμβάνονται ότι αυξάνονται οι ευκαιρίες απασχόλησης και προσφέρουν περισσότερη εργασία.

Πίνακας 5.

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ 1998

	ΣΥΝΟΛΟ	Πλήρης	Μερική	Πλήρης	Μερική
ΣΥΝΟΛΟ	3967,2	3730,3	236,9	94,0%	6,0%
Ανδρες	2504,2	2421,1	83,1	96,7%	3,3%
Γυναίκες	1463,0	1309,2	153,8	89,5%	10,5%

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ 1997

	ΣΥΝΟΛΟ	Πλήρης	Μερική	Πλήρης	Μερική
ΣΥΝΟΛΟ	3854,0	3675,4	178,6	95,4%	4,6%
Ανδρες	2439,0	2375,6	63,4	97,4%	2,6%
Γυναίκες	1415,0	1299,8	115,2	91,9%	8,1%

ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ 1997-1998

	ΣΥΝΟΛΟ	Πλήρης	Μερική	Πλήρης	Μερική
ΣΥΝΟΛΟ	113,1	54,9	58,3	48,5%	51,5%
Ανδρες	65,2	45,5	19,7	69,8%	30,2%
Γυναίκες	47,9	9,4	38,6	19,5%	80,5%

1997-1998 ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ

	ΣΥΝΟΛΟ	Πλήρης	Μερική
ΣΥΝΟΛΟ	2,9%	1,5%	32,6%
Ανδρες	2,7%	1,9%	31,1%
Γυναίκες	3,4%	0,7%	33,5%

ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΜΕΤΑΒΟΛΗ

	ΣΥΝΟΛΟ	Πλήρης	Μερική
Ανδρες	57,6%	82,9%	33,8%
Γυναίκες	42,4%	17,1%	66,2%

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., ΕΕΔ 1997, 1998 (β' Τρίμηνο)

ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ 1997-1998	Σύνολο	Ανδρες	Γυναίκες
ΣΥΝΟΛΟ ΤΟΜΕΩΝ	113.145	65.220	47.925
Γεωργία, Κτηνοτροφία, Θήρα, Δάση	-57.065	-27.701	-29.364
Αλιεία	-3.719	-3.119	-600
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	-60.784	-30.820	-29.964
Ορυχεία, Λατομεία	1.027	786	241
Μεταποιητικές Βιομηχανίες	19.242	26.246	-7.004
Ηλεκτρικό ρεύμα, αέριο & νερό	-5.444	-3.975	-1.469
Κατασκευές	33.297	34.901	-1.504
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	48.122	57.958	-9.736
Χονδρικό - Λιανικό Εμπόριο κλπ.	25.130	5.679	19.551
Ξενοδοχεία και Εστιατόρια	19.314	14.283	5.131
Μεταφορές - Επικοινωνίες	-1.882	-2.284	302
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	-498	-2.311	1.813
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας κλ. π.	34.010	12.569	21.541
Δημόσια Διοίκηση κλ. π.	-780	-2.785	2.105
Εκπαίδευση	10.919	5.465	5.554
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	15.164	530	14.634
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	9.991	7.706	2.285
Ιδιωτικά νοικοκυριά	12.920	-1.392	14.412
Ετερόδοκοι οργανισμοί και όργανα	1.219	821	398
ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	125.707	38.081	87.626

11.10 ΟΙ ΝΕΟΙ, ΤΑ ΚΑΤΕΞΟΧΗΝ ΘΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν όλες σχεδόν οι βιομηχανικές χώρες της Δύσης, από τα μέσα της δεκαετίας του '70, είναι το τεράστιο πρόβλημα της ανεργίας των νέων. Η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων επισημαίνει ότι κατά τη δεκαετία του 80 η κατάσταση της αγοράς εργασίας επιδεινώθηκε, με αποτέλεσμα να υποφέρουν από την ανεργία ιδιαίτερα οι νέοι. Σήμερα όπως τονίζει η Επιτροπή, το 40% των ανέργων είναι νέοι μεταξύ 15 και 24 ετών.

Έτσι, οι νέοι που συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό, έχουν τριπλάσια πιθανότητα να παραμείνουν άνεργοι, συγκριτικά με όσους πλησιάζουν τα πενήντα και αντιμετωπίζουν τη μισή πιθανότητα από κάποιον κοντά στα τριάντα, ενώ έχουν 25% λιγότερες πιθανότητες να παραμείνουν άνεργοι συγκριτικά με κάποιον που πλησιάζει τα εξήντα.

Άνεργος θεωρείται ο νέος που ενώ ενδιαφέρεται για εργασία δε βρίσκει απασχόληση αντί αμοιβής με την εξειδίκευση και τις επαγγελματικές δεξιότητες που διαθέτει. Ο άνεργος διαφέρει από τον άεργο, δηλαδή από αυτόν που δεν έχει απασχόληση αλλά δεν ενδιαφέρεται να αποκτήσει.

Το φαινόμενο της ανεργίας των νέων οφείλεται σε διάφορους παράγοντες όπως σε οικονομικούς, σε δημογραφικούς, σε εκπαιδευτικούς και στην διάθεση των νέων για εργασία. Σε ότι αφορά τους οικονομικούς παράγοντες, η οικονομική επιστήμη διακρίνει τρία είδη ανεργίας. Την ανεργία που εμφανίζεται σε περιόδους οικονομικής ύφεσης ή κρίσης, τη διαρθρωτική ή δομική ανεργία και τέλος στην τεχνολογική ανεργία.

11.10.1 Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στην διάρκεια της πενταετίας 1993-1993 ο αριθμός των νέων ηλικίας από 15 έως 24 ετών, σε αντίθεση με τον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας, παρουσίασε συνεχή πτώση. Το ποσοστό της εν λόγω μείωσης ανέρχεται σε 3,3%. Κατά την ίδια περίοδο, ο αριθμός των νέων που δεν εντάχθηκαν στο εργατικό δυναμικό, αυξήθηκε κατά 70.000 άτομα περίπου. Ως αποτέλεσμα αυτών των μεταβολών οι νέοι που ανήκουν στο εργατικό δυναμικό μειώνονται περισσότερο από 54.000 άτομα ήτοι 9,8%.

Την ίδια περίοδο, σε αντίθεση με την αύξηση με την αύξηση που σημείωσε η απασχόληση στο σύνολο της χώρας, η απασχόληση των νέων μειώθηκε κατά 14,0%. Στην προαναφερθείσα περίοδο χάθηκαν 55.538 θέσεις εργασίας, όσον αφορά τους νέους, ενώ από αυτές οι 37.574 αφορά σε νέους άνδρες.

Ο λόγος απασχόλησης /πληθυσμού μειώνεται συνεχώς και είναι μικρότερος από το ήμισυ του αντίστοιχου λόγου απασχόλησης του συνολικού πληθυσμού, τόσο στο σύνολο των δύο φύλων όσο και κατά φύλο ανάλυση. Ο λόγος απασχόλησης /πληθυσμού των νέων ήταν 24,5% έναντι 56,7 του συνόλου κατά το 1997, ενώ ο αντίστοιχος δείκτης για τις γυναίκες είναι μικρότερος από τον αντίστοιχο των ανδρών.

Οι άνεργοι που εισέρχονται για πρώτη φορά στην κατάσταση ανεργίας, ενώ δεν ξεπερνούν το 50,0% του συνόλου των ανέργων, στην κατηγορία των νέων ξεπερνούν το 79%. Τα ποσοστά αυτά είναι μειωμένα όσο αφορά τους άνδρες και αυξημένα στις γυναίκες.

Στην μακροχρόνια ανεργία, η αναλογία των νέων είναι μικρότερη από αυτήν του γενικού συνόλου. Στις νέες γυναίκες όσο και στο σύνολο των γυναικών η αναλογία αυτή, στην περίοδο 1993-1997, είναι μεγαλύτερη από τις αντίστοιχες των δύο φύλων και των ανδρών.

Η απασχόληση των νέων μειώνεται συνεχώς και κατά τομέα παραγωγής. Η μεγαλύτερη μείωση σημειώνεται στον δευτερογενή τομέα παραγωγής της οικονομίας με ποσοστό 46,3% επί της συνολικής μείωσης των νέων, ενώ στον τριτογενή τομέα το ποσοστό είναι 28,9% και στον πρωτογενή τομέα 24,8%. Η μείωση της απασχόλησης των νέων ανδρών, τόσο σε απόλυτους αριθμούς όσο και ποσοστιαίες μεταβολές είναι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη μείωση των νέων

γυναικών, με εξαίρεση την ποσοστιαία μείωση στον πρωτογενή τομέα παραγωγής όπου είναι μεγαλύτερη.

Στον πρωτογενή τομέα παραγωγής οι νέοι αποτελούν το 7% του συνόλου των απασχολούμενων το οποίο διαφοροποιείται ανά φύλο και ανέρχεται στο 9% για τους άνδρες και στο 6% για τις γυναίκες. Στον δευτερογενή τομέα το ποσοστό των νέων επί του συνόλου των απασχολούμενων είναι 10%, με το ποσοστό των ανδρών στο 9% και των γυναικών στο 12%. Τέλος στον τριτογενή τομέα τα ποσοστά συμμετοχής των νέων είναι 9% επί του συνόλου, 7% των ανδρών και 11% των γυναικών.

Πίνακας 2

Ποσοστό συμμετοχής-απασχόλησης-ανεργίας 1993-1997

	1987		1986		1995		1994		1993	
	Σύνολο	15-24 ετών	Σύνολο	15-24 ετών	Σύνολο	15-24 ετών	Σύνολο	15-24 ετών	Σύνολο	15-24 ετών
και τα δύο φύλα										
Πληθυσμός Εργάσιμης Ηλικίας (15 - 64 ετών)	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Ποσοστό συμμετοχής Ε.Δ	63,2%	36,1%	63,5%	37,6%	62,7%	37,8%	61,9%	37,7%	61,2%	38,8%
Ποσοστό Απασχόλησης	56,7%	24,5%	57,0%	25,4%	56,4%	26,5%	56,0%	26,7%	55,3%	27,5%
Ποσοστό Ανεργίας	10,3%	32,2%	10,3%	32,3%	10,0%	29,9%	9,6%	29,1%	9,7%	29,1%
Ανεργοί νέοι (% του συνόλου)	49,6%	79,1%	51,3%	80,4%	45,8%	76,7%	47,4%	76,8%	49,4%	77,8%
Μακροχρόνια ανεργία (% του συνόλου)	57,1%	53,7%	58,3%	54,4%	52,4%	50,2%	52,1%	48,7%	50,1%	47,5%
Ανδρες										
Ανδρες										
Πληθυσμός Εργάσιμης Ηλικίας (15 - 64 ετών)	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Ποσοστό συμμετοχής Ε.Δ	80,1%	39,0%	80,7%	40,3%	80,6%	41,8%	80,3%	42,2%	79,3%	43,2%
Ποσοστό Απασχόλησης	74,8%	30,1%	75,5%	31,5%	75,2%	33,3%	75,0%	33,5%	74,3%	34,4%
Ποσοστό Ανεργίας	6,6%	22,8%	6,3%	22,0%	6,7%	20,4%	6,5%	20,5%	6,4%	20,3%
Ανεργοί νέοι (% του συνόλου)	41,4%	75,5%	42,2%	77,1%	36,2%	74,0%	38,5%	75,3%	40,7%	74,1%
Μακροχρόνια ανεργία (% του συνόλου)	47,6%	42,3%	49,2%	44,6%	43,0%	38,6%	42,5%	37,5%	40,8%	37,6%

38-Κείμενος-Πίνακας 2
 Συνολικές
 Γυναίκες

	1991		1990		1989		1988		1987	
	Σύνολο	15-24 ετών	Σύνολο	15-24 ετών	Σύνολο	15-24 ετών	Σύνολο	15-24 ετών	Σύνολο	15-24 ετών
Πληθυσμός Εργάσιμης Ηλικίας (15 - 64 ετών)	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Ποσοστό συμμετοχής Ε.Δ	47,7%	33,5%	47,7%	35,1%	46,1%	34,1%	44,9%	33,6%	44,2%	34,7%
Ποσοστό Απασχόλησης	40,1%	19,4%	39,8%	20,0%	39,1%	20,3%	38,2%	20,6%	37,4%	21,1%
Ποσοστό Ανεργίας	15,9%	42,2%	16,6%	42,9%	15,3%	40,5%	14,9%	38,8%	15,2%	39,1%
Ανεργοί νέοι (% του συνόλου)	54,9%	81,1%	56,7%	82,1%	52,5%	78,2%	54,0%	77,6%	55,6%	80,0%
Μακροχρόνια ανεργία (% του συνόλου)	63,2%	60,2%	63,6%	59,5%	59,1%	56,8%	59,0%	55,4%	56,6%	63,3%

11.12 ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η τελευταία τριακονταετία χαρακτηρίζεται από μια τεράστια αύξηση του αριθμού των γυναικών στην αμειβόμενη απασχόληση και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Από τα μέσα της δεκαετίας του 80, στις γυναίκες οφείλεται το σύνολο της αύξησης του εργατικού δυναμικού της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρόκειται για μια τάση που θα συνεχιστεί και στον επόμενο αιώνα. Η μαζική είσοδος των γυναικών στην αμειβόμενη απασχόληση έχει χαρακτηριστεί ως η κινητήρια δύναμη της αύξησης της απασχόλησης στην Ευρώπη.

Ανάλογες εξελίξεις σημειώνονται και στην Ελλάδα την ίδια χρονική περίοδο. Η αύξηση του αριθμού των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι μεγάλη ενώ αυξάνεται και η γυναικεία απασχόληση, η οποία, όμως αφορά κυρίως τον τριτογενή τομέα (υπηρεσίες) ενώ η απασχόληση των γυναικών στους άλλους δύο τομείς (πρωτογενή και δευτερογενή) παρουσιάζει πτώση. Αλλά η εισροή αυτή των γυναικών στην αγορά εργασίας δεν συνοδεύτηκε και από την έξοδό τους από τους λίγους τομείς της οικονομίας στους οποίους κατά παράδοση κυριαρχούν ή από την προώθησή τους στην ιεραρχία, έτσι ώστε να καταλάβουν περισσότερες εκτελεστικές και διευθυντικές θέσεις. Η αξία της μη αμειβόμενης συνεισφοράς των γυναικών στις οικονομίες της Ευρώπης μέσω των υπηρεσιών φροντίδας (π.χ. της φροντίδας για τα παιδιά, τους άρρωστους και τους ηλικιωμένους) παραμένει σε μεγάλο βαθμό χωρίς αναγνώριση. Η διαπίστωση αυτή ενδιαφέρει ιδιαίτερα την Ελλάδα όπου το ποσοστό των συμβοηθούντων και μη αμειβομένων ατόμων είναι πολύ υψηλό και τ' άτομα αυτά, στη μεγάλη τους πλειονότητα, είναι γυναίκες. Οι γυναίκες κυριαρχούν στις χαμηλά αμειβόμενες και μικρής εξειδίκευσης θέσεις εργασίας, όπου οι συνθήκες εργασίας και ασφάλειας δεν είναι οι καλύτερες. Στα περισσότερα δε κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πλήττονται περισσότερο από την ανεργία. Συνήθως εργάζονται μαζί με άλλες γυναίκες σε κλειστές ομάδες ενώ η εκπροσώπησή τους σε πολλούς βιομηχανικούς και επαγγελματικούς κλάδους είναι πολύ μικρή.

Ειδικότερα στη χώρα μας, οι γυναίκες αποτελούν το 59% των ανέργων και το 60% των ανέργων μακράς διάρκειας. Κατά μέσον όρο, σε κάθε κράτος μέλος, οι γυναίκες κερδίζουν λιγότερα από τους άνδρες. Για του χειρόνακτες, η διαφορά αυτή είναι από 15 έως 35 τοις εκατό. Για τους λοιπούς εργαζόμενους, το χάσμα είναι ακόμη μεγαλύτερο και κυμαίνεται από 30 έως 40 τοις εκατό. Γυναίκες του ίδιου

επιπέδου εκπαίδευσης με τους άνδρες δεν βρίσκουν τις ίδιες ευκαιρίες ή δεν καταλαμβάνουν τις θέσεις εργασίας που αντιστοιχούν στα προσόντα τους. Σίγουρα όμως, μεγάλο μέρος του οικονομικού δυναμικού των κρατών μελών θα εξαρτάται στο μέλλον από το επίπεδο κατάρτισης των γυναικών - πολιτών τους.

11.12.1 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΑΡΙΘΜΟΙ

- * Στις δύο από τις πέντε θέσεις εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση απασχολούνται σήμερα γυναίκες. Στην Ελλάδα η αντίστοιχη σχέση είναι μία στις τρεις.
- * Τα ποσοστά ανεργίας μεταξύ των γυναικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση συνεχίζουν να είναι υψηλότερα από εκείνα των ανδρών.
- * Το ποσοστό των γυναικών, μεταξύ των χαμηλά αμειβόμενων εργαζομένων στα κράτη μέλη, κυμαίνεται από 49% έως 82%.
- * Περίπου το 28% των γυναικών εργάζονται με μειωμένο ωράριο. Μόνο το 4% των ανδρών εργάζονται με μειωμένο ωράριο.
- * Πάνω από το ένα τέταρτο των γυναικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι αρχηγοί νοικοκυριών.
- * 20% - 30% των 16 εκατομμυρίων μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) στην Ένωση διευθύνονται από γυναίκες 25% - 35% των νέων επιχειρήσεων δημιουργούνται από γυναίκες και σε 60% - 80% των ΜΜΕ γυναίκες ασκούν διοικητικά και διευθυντικά καθήκοντα, χωρίς να κατέχουν επισήμως κάποια θέση, ως βοηθοί των συζύγων τους.

11.12.2 ΔΙΚΑΙΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Για να πετύχουν την ισσοπολιτεία, οι γυναίκες και οι άνδρες πρέπει να μοιραστούν την εργασία αλλά και τον οικογενειακό και τον ελεύθερο χρόνο. Αυτό συνεπάγεται προώθηση πολιτικών και μέτρων που να αφορούν τις γυναίκες και τους άνδρες και να επιτρέπουν σε κάθε άτομο να προγραμματίσει το χρόνο που

αφιερώνει στην εργασία, στην οικογένεια και στην ψυχαγωγία του, σύμφωνα με τις ανάγκες του. Απαιτεί αλλαγές και βελτιώσεις στα σχολικά ωράρια, στις υπηρεσίες μέριμνας, στα πρότυπα μετακίνησης από και προς την εργασία, στα πρότυπα εργασίας και αδειών και στην οργάνωση των πόλεων και των αγροτικών κοινοτήτων.

11.12.3 ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΥΘΥΝΩΝ

Μια κοινωνία, για να είναι ευεργετική για όλα τα μέλη της, πρέπει να ανταποκρίνεται στις ανάγκες τόσο των γυναικών όσο και των ανδρών που την συναπαρτίζουν. Αυτό σημαίνει ότι η ευθύνη λήψης αποφάσεων σε όλα τα επίπεδα πρέπει να μοιράζεται ανάμεσα στα δύο φύλα. Η άνιση εκπροσώπηση των γυναικών στα εκλεγμένα, διοικητικά και συμβουλευτικά όργανα, στα μέσα ενημέρωσης, στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και στη δημόσια διοίκηση, δείχνει ότι υπάρχει ένα δημοκρατικό έλλειμμα που πρέπει να εξεταστεί διεξοδικότερα και σταδιακά να εξαλειφθεί.

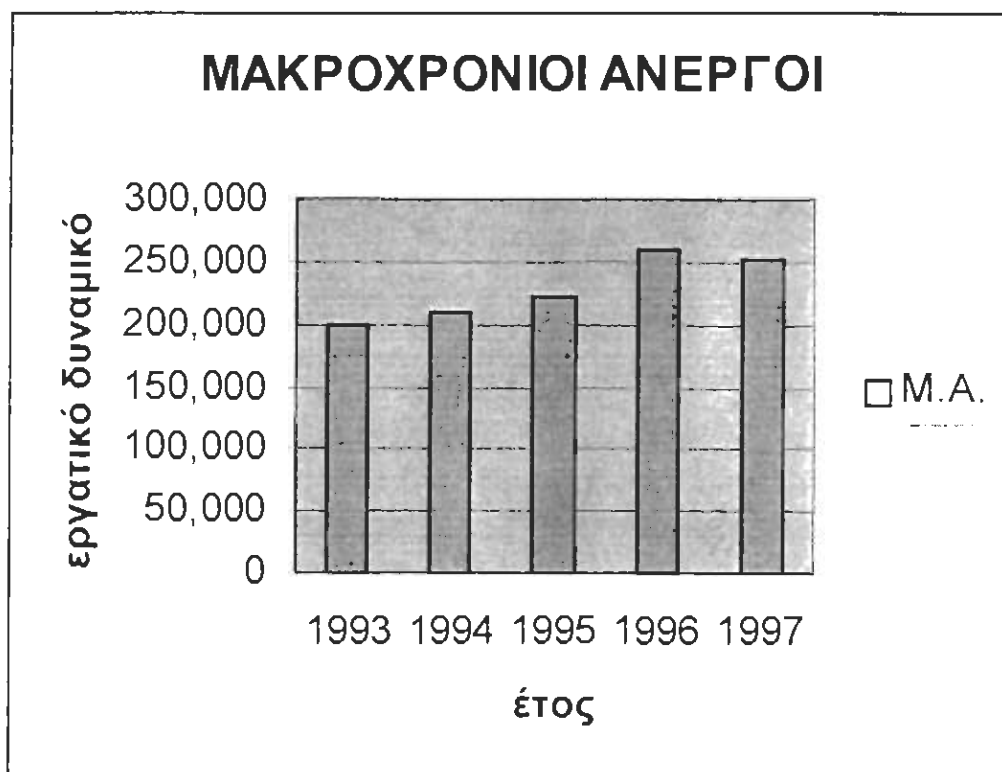
Γυναίκες	1997		1996		1995		1994		1993	
	Σύνολο	15-24	Σύνολο	15-24	Σύνολο	15-24	Σύνολο	15-24	Σύνολο	15-24
Πληθυσμός εργ. Ηλικίας (15-64 ετών)	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Ποσοστό συμμετοχής Ε.Α.	47,7%	33,5%	47,7%	35,1%	46,1%	34,1%	44,9%	33,6%	44,2%	34,7%
Ποσοστό Απασχόλησης	40,1%	19,4%	39,8%	20,0%	39,1%	20,3%	38,2%	20,6%	37,4%	21,1%
Ποσοστό ανεργίας	15,9%	42,2%	16,6%	42,9%	15,3%	40,5%	14,9%	38,8%	15,2%	39,1%
Άνεργοι νέοι (% του συνόλου)	54,9%	81,1%	56,7%	82,1%	52,5%	78,2%	54,0%	77,6%	55,6%	80,0%

11.13 ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑ ΑΝΕΡΓΙΑ

Ανησυχητικά σημάδια εμφανίζονται στην Ελλάδα όπου το ποσοστό της μακροχρόνιας ανεργίας αυξήθηκε το 1998. Το μερίδιο των ανέργων στην Ευρωπαϊκή Ένωση που παρέμειναν εκτός εργασίας για ένα χρόνο ή περισσότερο από ένα χρόνο, ήταν 49,5%, υψηλότερο από ότι το 1994 (47%) και λίγο υψηλότερο από το επίπεδο του 1997, δείχνοντας ότι οι μακροχρόνια άνεργοι συναντούν τη μεγαλύτερη δυσκολία, να βρουν δουλειά σε περιβάλλον αυξανόμενης ανεργίας.

Ο αριθμός των πολύ μακροχρόνια ανέργων στην ΕΕ, εκείνων δηλαδή που ψάχνουν για δουλειά επί δύο χρόνια ή περισσότερο, ήταν μεγαλύτερος το 1998 από ότι το 1994 (5,2 εκατομμύρια έναντι 4,8 εκατομμυρίων, δηλ. αύξηση πάνω από 7%) και, σε σχέση με τους συνολικά ανέργους, πολύ μεγαλύτερος (31.5 % έναντι 26,5%).

Ανησυχητικά σημάδια εμφανίζονται στην Ελλάδα αλλά, και στο Βέλγιο όπου το ποσοστό της μακροχρόνιας ανεργίας αυξήθηκε το 1998, ενώ σε αρκετά κράτη μέλη που έχουν υψηλά, έως μέσα επίπεδα μακροχρόνιας ανεργίας, όπως η Ιταλία, η Γαλλία και η Γερμανία, δεν παρατηρήθηκε βελτίωση το 1998.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

12.1 Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως έννοια, εμφανίστηκε κατά τα τελευταία χρόνια στο δημόσιο λόγο των Ευρωπαϊκών χωρών, ιδιαίτερα στο λόγο που αναπτύσσεται στο πλαίσιο των θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συνήθως εμφανίζεται σε συνδυασμό με τον όρο φτώχεια. Μερικές μάλιστα φορές αντικαθιστά τον όρο φτώχεια, σαν να ήταν συνώνυμο του ή ένα ευρύτερο φαινόμενο που εμπεριέχει τη φτώχεια.

Στην πραγματικότητα όμως ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια διαφορετική έννοια από εκείνη της φτώχειας. Κοινωνικός αποκλεισμός είναι η παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημόσιων αγαθών, όπως π.χ. αυτά της εκπαίδευσης, του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης, της συμμετοχής στο πολιτικό γίγνεσθαι κ.τ.λ., των προϊόντων η έλλειψη οδηγεί συνήθως και στην οικονομική ανέχεια. Ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός χαρακτηρίζει δηλαδή τόσο μια κατάσταση όσο και μια διαδικασία.

Προφανώς, ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι καινούργιο φαινόμενο. Υπήρξε και σε παλαιότερες εποχές, ήταν θεσμοθετημένος με μεγαλύτερη αυστηρότητα και αποτελούσε σημαντική αιτία για την εξαθλίωση ολόκληρων κοινωνικών τάξεων. Πιο σωστά, σε παλαιότερες εποχές ήταν θεσμοθετημένη η ένταξη ενός ατόμου στη μεγάλη ομάδα των φτωχών και εξαθλιωμένων και ήταν θεσμοθετημένος ο αποκλεισμός του από τη σχετική μικρή ομάδα των ευημερούντων.

Σκάνδαλο αποτελεί όμως σήμερα η ύπαρξη κοινωνικού αποκλεισμού, διότι για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας παράγονται τόσα αγαθά, ώστε να επαρκούν για όλους τους ανθρώπους και να μην είναι κανείς άνθρωπος καταδικασμένος στην ανέχεια. Όμως, αντίθετα από αυτό που θα έλεγε η κοινή λογική, υπάρχουν εκατομμύρια άνθρωποι που δεν συμμετέχουν σε αυτόν τον πλούτο. Δε συμμετέχουν, είτε διότι νομικά αποκλείονται από αυτόν, είτε γιατί η

μειωμένη απορρόφηση βασικών δημόσιων και κοινωνικών αγαθών δεν επιτρέπει την πρόσβαση τους στα μέσα ανθρώπινης διαβίωσης.

12.2 ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΑΓΑΘΑ

Για μία ανθρώπινη διαβίωση οι άνθρωποι, έχουν στη διάθεσή τους, πέρα από το προσωπικό τους εισόδημα και δημόσιο και κοινωνικό πλούτο, του οποίου κάνουν χρήση σε διαφορετικό βαθμό. Έτσι, όποια παιδιά έχουν περιορισθεί στην υποχρεωτική εκπαίδευση, έχουν χρησιμοποιήσει από το δημόσιο πλούτο ένα συγκεκριμένο ποσό, που μπορούμε για κάθε χώρα να το υπολογίσουμε επακριβώς. Εάν κάποια παιδιά συνεχίσουν και τελειώσουν και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αυτά έχουν απορροφήσει από το δημόσιο πλούτο ένα μεγαλύτερο ποσό.

Εάν τέλος, κάποια από αυτά, φοιτήσουν σε πανεπιστήμιο και ολοκληρώσουν τις πανεπιστημιακές τους σπουδές, τότε απορροφούν από το δημόσιο πλούτο, ένα πολύ μεγαλύτερο ποσό.

Το ίδιο συμβαίνει και σε μία σειρά από άλλες δραστηριότητες. Έτσι, όποιος παρακολουθεί μία θεατρική παράσταση, που επιδοτείται από το κράτος, ή επισκέπτεται ένα μουσείο, απορροφά ένα μέρος του δημόσιου και κοινωνικού πλούτου. Παρομοίως, χρησιμοποιεί δημόσιο και κοινωνικό πλούτο, όποιος έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει ένα σύστημα υγείας, στο οποίο επενδύονται υψηλά ποσά.

Σημαντικό είναι το εξής: όσο λιγότερο δημόσιο και κοινωνικό πλούτο απορροφά κανείς, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα να διολισθήσει σε συνθήκες φτώχειας. Μπορούμε να πούμε, ότι η απορρόφηση δημόσιου και κοινωνικού πλούτου είναι μια σίγουρη επένδυση για το μέλλον. Και είναι μία επένδυση που γίνεται, κατά το μεγαλύτερο μέρος, με χρήματα του κοινωνικού συνόλου.

Όμως ο βαθμός απορρόφησης δημοσίου πλούτου δεν είναι τυχαίο γεγονός. Ορισμένες ομάδες ανθρώπων έχουν περισσότερες δυνατότητες να αποκτήσουν δημόσιο πλούτο και άλλες λιγότερο. Έτσι, ορισμένες ομάδες αποκλείονται δια νόμου, όπως στην περίπτωση κατά την οποία πρόσβαση σε ορισμένους τομείς

του δημοσίου πλούτου έχουν μόνο οι ντόπιοι και οι μετανάστες και οι πρόσφυγες. Ορισμένες ομάδες αποκλείονται εμμέσως, όπως μειονότητες που υποχρεώνονται να φοιτήσουν σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που δε λαμβάνει υπ' όψιν του τις ιδιαιτερότητές τους, ή σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα χαμηλότερης ποιότητας. Ή πρόσφυγες όπως είναι οι Πόντιοι, των οποίων τα επαγγελματικά εφόδια ακυρώνονται στην πράξη, είτε επειδή για τη χρήση τους απαιτείται τυπική αναγνώριση, είτε διότι στην κοινωνία έχει επικρατήσει γενικώς η άποψη ότι τα εφόδια αυτά δεν είναι συμβατά με το δικό μας οικονομικό και κοινωνικό σύστημα. Ορισμένες ομάδες περιορίζονται στις δυνατότητες τους να απορροφήσουν δημόσιο πλούτο, επειδή η ύπαρξη άλλων παραγόντων λειτουργεί αποτρεπτικά. Ένα άτομο λ.χ. με ειδικές ανάγκες μπορεί μόνο τότε να συμμετέχει στο δημόσιο πλούτο, όταν υπάρχουν οι απαραίτητες προϋποθέσεις που επιτρέπουν την πρόσβασή του σε αυτόν.

Η ύπαρξη του κοινωνικού αποκλεισμού, δεν έχει συμβεί τυχαία, ούτε η αναπαραγωγή του συντελείται τυχαία. Είναι αποτέλεσμα κυρίως:

- ισχυρών δογμάτων και ιδεολογιών, των οποίων το σημαντικότερο συστατικό είναι ο αποκλεισμός.

- της έλλειψης ποιοτικής βούλησης για αναγκαίες μεταρρυθμίσεις.

- της έλλειψης επαρκούς τεχνογνωσίας για την αντιμετώπιση φαινομένων αποκλεισμού, ακόμη και στις περιπτώσεις που υπάρχει βούληση για αυτό.

Η δυσκολία αντιμετώπισης αυτών των αρνητικών παραγόντων, έγκειται στο γεγονός ότι συνήθως όλοι όσοι πλήττονται από κοινωνικό αποκλεισμό κατά την απορρόφηση δημοσίου και κοινωνικού πλούτου, αποκλείονται ταυτοχρόνως σε πολύ μεγάλο βαθμό και από το σημαντικότερο αγαθό δημοσίου πλούτου, εκείνο της ισότιμης συμμετοχής στο πολιτικό γίγνεσθαι.

Πρόκειται για ένα φαύλο κύκλο. Η ελλιπής απορρόφηση δημοσίων και κοινωνικών αγαθών οδηγεί στην αδυναμία ισότιμης συμμετοχής στη διαμόρφωση πολιτικών αποφάσεων, πράγμα που εμποδίζει την αποφασιστική των αρνητικών για την κοινωνική ένταξη παραγόντων, γεγονός που, με τη σειρά του οδηγεί στην ελλιπή απορρόφηση δημοσίου και κοινωνικού πλούτου. Και έτσι ο κύκλος ολοκληρώνεται και επαναλαμβάνεται.

12.3 ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ

Η αποτελεσματικότητα της πολιτικής στον τομέα αυτό δεν εξαρτάται αποκλειστικά από τα μέτρα και τις τεχνικές που θα επιλεγούν, ούτε μόνο από το ύψος των οικονομικών πόρων. (Άλλωστε, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις εκείνες στις οποίες σωστά μέτρα, οδήγησαν σε αποτελέσματα αντίθετα από τις επιδιώξεις).

Πιο σημαντική από την ανάπτυξη εξειδικευμένων μέτρων οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής είναι η συνειδητοποίηση του γεγονότος, ότι η πολιτική αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού, για να είναι αποτελεσματική, πρέπει να κατανοηθεί ως μέρος ενός γενικότερου πολιτικού αποκλεισμού σε βασικές ανθρώπινες αξίες. Ο κοινωνικός αποκλεισμός ως φαινόμενο αποτελεί κίνδυνο για το σύνολο των πολιτισμένων κοινωνιών, επειδή ο εθισμός σ' αυτόν υποσκάπτει βασικές αξίες τους (όπως π.χ. αυτές εκφράστηκαν στο βασικό σύνθημα της Γαλλικής Επανάστασης) και ενέχει το σπέρμα του κατακερματισμού της κοινωνίας, που οδηγεί στη βαρβαρότητα. Η ενδυνάμωση των νεορατσιστικών και των ακροδεξιών ρευμάτων δείχνει ποια μπορεί να είναι η πορεία της ανθρωπότητας, αν δεν υλοποιηθεί μία ολοκληρωμένη πολιτική στον τομέα αυτό.

Συνεπώς, εάν κάτι έλειπε και λείπει από την πολιτική για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού, αυτό δεν είναι η γνώση σχετικά με τα κατάλληλα μέτρα. Είναι η έλλειψη συνείδησης των σχέσεων που υπάρχουν ανάμεσα σε αυτή την πολιτική και στην επιβίωση βασικών αξιών του πολιτισμού μας. Εάν υπήρχε συνείδηση αυτού του γεγονότος, τότε η πολιτική για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού δεν θα ήταν εξωτικό φαινόμενο, αλλά θα αποτελούσε αυτονόητο στοιχείο της πολιτικής σε κάθε τομέα.

Επειδή όμως δεν είναι έτσι, χρειαζόμαστε την ανακήρυξη ολόκληρου έτους σε «έτος καταπολέμησης της φτώχειας» από ένα οργανισμό όπως είναι ο ΟΗΕ. Χρειαζόμαστε μία τέτοια ενέργεια, για να μας υπενθυμίσει ότι ο κάθε άνθρωπος κλείνει μέσα του ολόκληρη την ανθρωπότητα και συνεπώς η προσβολή οποιουδήποτε ανθρώπου σημαίνει προσβολή ολόκληρης της ανθρωπότητας, και, άρα προσβολή του καθένα μας και της καθεμιάς μας ξεχωριστά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ

ΦΤΩΧΕΙΑ

13.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Η Ευρώπη μαζί με τις Ηνωμένες Πολιτείες και ελάχιστες άλλες χώρες, είναι η εξαίρεση, έχοντας ένα από τα υψηλότερα βιοτικά επίπεδα σε όλον τον κόσμο. Οι ποσότητες των αγαθών και υπηρεσιών που έχουν στη διάθεσή τους οι κάτοικοι των χωρών αυτών ξεπερνούν ότι καλύτερο μπορούσε να φανταστεί ο άνθρωπος πριν από μερικούς αιώνες.

Παραταύτα, μέσα στην Ευρώπη σήμερα, και ακόμη περισσότερο στις Ηνωμένες Πολιτείες, μερικοί άνθρωποι είναι ακόμη απελπιστικά φτωχοί.

Σ' όλον τον κόσμο σήμερα, η φτώχεια δεν είναι πια το μοναδικό εμπόδιο για ένα υποφερτό βιοτικό επίπεδο. Ακόμη και εκείνοι που έχουν ικανοποιητικά εισοδήματα διαπιστώνουν σήμερα ότι η ποιότητα της ζωής τους, αλλά και η ίδια η ζωή τους, απειλούνται από τις βλαβερές συνέπειες που έχουν στο περιβάλλον τόσο η ταχύτατα αυξανόμενη παραγωγή αγαθών, όσο και η αποτυχία ρύθμισης των νέων τεχνολογιών.

Ο Καπιταλισμός δημιούργησε ταυτόχρονα εντυπωσιακές ανισότητες στα βιοτικά επίπεδα. Εντοπίστηκαν δραματικές αλλαγές στο κατά κεφαλήν προϊόν, στους πραγματικούς μισθούς, οι οποίες έχουν σημειωθεί από τότε που ο καπιταλισμός επικράτησε στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική. Ωστόσο η μονολεκτική αυτή απάντηση – Καπιταλισμός – δεν μας εξηγεί πολλά πράγματα. Τα επίπεδα των μισθών και του κατά κεφαλήν προϊόντος είναι απλώς μέρος της κατάστασης που συνιστά την οικονομική μας ευημερία. Είναι ανάγκη να κατανοήσουμε στο σύνολό της τη διαδικασία μέσω της οποίας μερικές χώρες και μερικοί άνθρωποι γίνονται πλούσιοι, ενώ άλλοι ζουν στη φτώχεια. Χρειάζεται να κατανοήσουμε τι είναι αυτό που καθορίζει το βιοτικό επίπεδο ενός ατόμου ή ενός έθνους.

Οι δραματικές διαφορές στο επίπεδο εισοδήματος σε όλον τον κόσμο, αντανακλούν τόσο τις τεράστιες παραγωγικές δυνατότητες του καπιταλιστικού οικονομικού συστήματος, όσο και την άνιση κατανομή των αποτελεσμάτων που δίνει η καπιταλιστική διαδικασία οικονομικής μεγέθυνσης. Η ανισότητα αυτή προκύπτει από τους θεσμούς που ρυθμίζουν τη διαδικασία παραγωγής, καθώς και από τη διάθρωση των διεθνών επενδύσεων και ανταλλαγών.

Το βιοτικό επίπεδο δεν είναι απλώς ζήτημα υλικών αγαθών. Η ευημερία του ανθρώπου εξαρτάται από την υγεία του, την υλική άνεσή του και τη δυνατότητα πρόσβασης του σε κοινωνικά περιβάλλοντα που συμβάλλουν στην ολοκληρωμένη ανάπτυξή του. Η οικονομία συμβάλλει στην ευημερία των ανθρώπων και με την προμήθεια των αγορών και υπηρεσιών που είναι αναγκαία για να επιτευχθούν οι στόχοι αυτοί, και με τη διαμόρφωση των ειδών κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος που είναι ουσιώδη για την ευημερία του ανθρώπου.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες, και σε όλο τον κόσμο, οι άνθρωποι έχουν πολύ διαφορετικά βιοτικά επίπεδα. Και οι διαφορές βιοτικού επιπέδου μεταξύ των Εθνών αυξάνονται.

Μολονότι οι διαφορετικοί φυσικοί πλουτοπαραγωγικοί πόροι και οι διαφορετικοί πολιτισμοί αποτελούν σημαντικές αιτίες των διαφορών ανάμεσα στα επίπεδα παραγωγικότητας των εθνών, οι πιο σημαντικές διαφορές είναι εκείνες οι οποίες αφορούν τους θεσμούς που ρυθμίζουν την οικονομία και τον τρόπο που ο ανταγωνισμός στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα συχνά ευνοεί εκείνα τα κράτη που άρχισαν νωρίς τη διαδικασία της ανάπτυξης.

Οι βελτιώσεις στα βιοτικά επίπεδα γίνονται δυνατές με τη χρησιμοποίηση μέρους του υπερπροϊόντος για την παραγωγή επενδυτικών αγαθών και νέας γνώσης. Στις πιο φτωχές χώρες, μεγάλες αυξήσεις της παραγωγικότητας είναι δυνατές με την υιοθέτηση σύγχρονης τεχνολογίας.

Ο καπιταλισμός είναι ένα οικονομικό σύστημα που προσφέρει ισχυρά κίνητρα για την αύξηση με ταχύ ρυθμό της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών. Παραταύτα, πολλές από τις καπιταλιστικές χώρες του κόσμου είναι φτωχές και σε πολλές από αυτές το κατά κεφαλήν εισόδημα μειώνεται διαρκώς.

Οι καπιταλιστικές οικονομίες που έχουν αποδειχθεί πιο επιτυχείς στην άνοδο της παραγωγικότητας, γενικά, είναι μάλλον εκείνες στις οποίες το κράτος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομία, παρά εκείνες όπου έχει υιοθετηθεί ένας πιο περιορισμένος ρόλος για το κράτος.

Οι διεθνείς επενδύσεις καταλήγουν στη μεταβίβαση ενός μέρους του υπερπροϊόντος από μια χώρα άλλη. Η μεταβίβαση αυτή πλεονάσματος μπορεί να γίνεται από πλούσιες χώρες προς τις φτωχές, αλλά και από τις φτωχές στις πλούσιες χώρες.

Οι βελτιώσεις στα βιοτικά επίπεδα εδράζονται σε στέρεες βάσεις μόνο όταν δεν απολήγουν στη χειροτέρευση του φυσικού περιβάλλοντος μας, από τη μόλυνση ή και την εξάντληση των φυσικών πλουτοπαραγωγικών πόρων.

13.2 ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΙΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Οι περισσότερες χώρες στον κόσμο είναι καπιταλιστικές οικονομίες. Γι' αυτό το λόγο δεν μπορούμε να εξηγήσουμε τις τεράστιες διαφορές σε εισόδημα και οικονομική μεγέθυνση μεταξύ χωρών σαν διαφορές μεταξύ καπιταλισμού και άλλων οικονομικών συστημάτων. Αυτές οι τόσο αντίθετες οικονομικές μοίρες πηγάζουν από τον τρόπο που λειτουργεί ο καπιταλισμός. Αυτό που πρέπει να εξηγήσουμε, λοιπόν, είναι το πώς γίνεται και ο καπιταλισμός ενθαρρύνει, την γρήγορη οικονομική μεγέθυνση, τα υψηλά επίπεδα παραγωγικότητας και τα υψηλά εισοδήματα σε μερικές χώρες, ενώ δεν φαίνεται να προάγει τις εξελίξεις αυτές σε άλλες χώρες. Η διαδικασία αυτή της γρήγορης οικονομικής μεγέθυνσης ή και κάμψης σε άλλες χώρες, ονομάζεται άνιση ανάπτυξη.

Οι πλούσιες χώρες διαφέρουν από πολλές πλευρές. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, το κράτος παίζει ένα πολύ περιορισμένο ρόλο στην οικονομία, ενώ σε άλλες χώρες ο ρόλος του κράτους στον επηρεασμό της οικονομίας είναι πολύ μεγαλύτερος. Κάθε χώρα έχει μία ξεχωριστή δομή συσσώρευσης.

13.2.1 ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η καπιταλιστική εποχή στην Ευρώπη, τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ιαπωνία, γνώρισε μια δίχως προηγούμενο αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος και μία γρήγορη τεχνολογική πρόοδο. Ο καπιταλισμός ενθαρρύνει την αύξηση της παραγωγικότητας, επειδή αφήνει το πλεόνασμα στα χέρια μιας τάξης – των καπιταλιστών – τα μέλη της οποίας πρέπει να καινοτομούν και να πραγματοποιούν παραγωγικές επενδύσεις, αν θέλουν να διατηρήσουν τα προνόμια που τους παρέχει το γεγονός ότι ανήκουν σε αυτή την τάξη. Δημιουργεί επίσης, ένα ισχυρό κίνητρο στους εργάτες, να δουλεύουν σκληρά και καλά γιατί στην αντίθετη περίπτωση τους περιμένει η ανεργία.

Δύο είναι οι πλευρές του καπιταλισμού που έχουν κρίσιμη σημασία για την ικανότητά του να προωθεί την αύξηση της παραγωγικότητας: τα δικαιώματα της ατομικής ιδιοκτησίας και η ανασφάλεια.

Σύμφωνα με τα δικαιώματα της ιδιοκτησίας που καθορίζουν τον καπιταλισμό, όποιος έχει την κυριότητα των κεφαλαιουχικών αγαθών, που χρησιμοποιούν οι μισθωτοί εργάτες, έχει και την κυριότητα των παραγόμενων αγαθών. Γι' αυτό το λόγο ο καπιταλιστής έχει την κυριότητα του πλεονάσματος, που δημιουργείται όταν η οικονομία λειτουργεί κερδοφόρα. Εντούτοις, ο μοναδικός τρόπος να συνεχίσει ο καπιταλιστής να πραγματοποιεί κέρδη είναι να διατηρεί ένα προβάδισμα στον ανταγωνισμό του με τους άλλους καπιταλιστές. Και αυτό απαιτεί από κάθε καπιταλιστή να επενδύει ένα σημαντικό μέρος του πλεονάσματος στον αδιάκοπο εκσυγχρονισμό της παραγωγικής διαδικασίας. Η διαδικασία αυτή του ανταγωνισμού απειλεί να εξαφανίσει κάθε καπιταλιστή που δεν επανεπενδύει. Έτσι με την ανασφάλεια του ανταγωνισμού – όπως και με κάθε έλεγχο του πλεονάσματος που εξασφαλίζουν τα δικαιώματα της ιδιοκτησίας – προάγονται οι καινοτομίες και οι επενδύσεις.

Το ίδιο περίπου ισχύει και για τους εργάτες. Στην κυριότητά τους δεν έχουν παρά ελάχιστα πράγματα πέρα από την ικανότητά τους να εργάζονται, ενώ ελάχιστοι είναι εκείνοι που διαθέτουν περιουσιακά στοιχεία ικανά προς το ζην. Έτσι, η ανάγκη να κρατήσουν την εργασία τους είναι ζωτικής σημασίας. Το γεγονός ότι δεν έχουν περιουσία, τους υποχρεώνει να εργάζονται, ενώ η απειλή

της ανεργίας είναι μία σταθερή υπόμνηση της ανάγκης να εργάζονται σκληρά και καλά.

13.2.2 ΑΝΙΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ – ΦΑΥΛΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ενώ οι καπιταλιστικές οικονομίες έχουν πετύχει τη γρήγορη αύξηση της παραγωγικότητας και την επίσης γρήγορη άνοδο των εισοδημάτων στην Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική, την Ιαπωνία, την Νότια Κορέα, το Χονγκ – Κονγκ, τη Σιγκαπούρη, την Ταϊβάν, δεν παρατηρείται το ίδιο σε όλο τον καπιταλιστικό κόσμο. Λόγου χάρη, ολόκληρες περιοχές – η Αφρική κάτω από τη Σαχάρα και η Λατινική Αμερική – είδαν τα εισοδήματά τους να μειώνονται στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980.

Η άνιση φύση της οικονομικής ανάπτυξης στον κόσμο των καπιταλιστικών οικονομιών, μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός, ότι οι οικονομίες αυτές ανταγωνίζονται για αγορές και επενδύσεις, σε βάρος των φτωχών χωρών που άρχισαν αργά τη διαδικασία της καπιταλιστικής ανάπτυξης.

Οι περισσότερες όμως χώρες που ξεκινούν αργοπορημένα, σχετικά με άλλες, τη διαδικασία της καπιταλιστικής ανάπτυξης, νιώθουν να έχουν ακινητοποιηθεί από κάποια δεσμά. Τα δεσμά αυτά – που είναι ένας φαύλος κύκλος ο οποίος εμποδίζει την αύξηση της παραγωγικότητας -, έχουν εφτά σημαντικές πλευρές.

Πρώτο είναι το πρόβλημα του μεγέθους της αγοράς. Εκτός από τις πολύ μεγάλες χώρες – όπως η Κίνα και η Ινδία -, οι φτωχές οικονομίες έχουν μικρές αγορές, αφού οι φτωχοί άνθρωποι δεν αγοράζουν πολύ. Ακόμη και χώρες μεγάλες, όπως η Ινδία, έχουν περιορισμένες αγορές. Η αγορά των Ηνωμένων Πολιτειών ως σύνολο είναι μεγαλύτερη από το άθροισμα των αγορών όλων των φτωχών και μεσαίου εισοδήματος χωρών του κόσμου (περισσότερες από εκατό χώρες). Και η ευρωπαϊκή είναι ακόμα μεγαλύτερη από την αγορά των Ηνωμένων Πολιτειών. Αυτό σημαίνει ότι, σε σύγκριση με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τις άλλες πλούσιες χώρες, η κλίμακα παραγωγής στις φτωχές χώρες θα είναι περιορισμένη. Όταν οι φτωχές χώρες προσπαθήσουν να πουλήσουν τα προϊόντα τους στις

μεγαλύτερες αγορές των πλούσιων χωρών, συχνά βρίσκουν στο δρόμο τους εμπόδια από δασμούς και άλλους περιορισμούς των εισαγωγών.

Δεύτερο είναι το πρόβλημα του μικρού πλεονάσματος. Επειδή οι οικονομίες που μπαίνουν στη διαδικασία της καπιταλιστικής ανάπτυξης αργοπορημένα, χαρακτηρίζονται από χαμηλό μέσο επίπεδο παραγωγικότητας, το υπερπρόϊόν δεν μπορεί να είναι πολύ μεγάλο, ακόμα και αν οι μισθοί βρίσκονται κοντά στο επίπεδο επιβίωσης. Μικρό όμως πλεόνασμα, σημαίνει, ότι ελάχιστοι παραγωγικοί πόροι θα είναι διαθέσιμοι για επενδύσεις σε νέο παραγωγικό εξοπλισμό, ή σε υποδομή, ή για την ανάπτυξη των ανθρωπίνων πόρων της κοινωνίας, με την εκπαίδευση και την εξειδίκευση. Εξαιτίας αυτής της ανεπάρκειας των επενδύσεων και της έλλειψης των ανθρωπίνων πόρων, η ανάπτυξη διαιωνίζεται σε χαμηλά επίπεδα παραγωγικότητας. Και χαμηλό επίπεδο παραγωγικότητας σημαίνει ότι το κόστος θα είναι υψηλό, ακόμη και αν οι μισθοί θα είναι χαμηλοί.

Το τρίτο πρόβλημα, είναι ο φραγμός της μάθησης. Οι άνθρωποι στις φτωχές χώρες δεν έχουν εμπειρίες από τις σύγχρονες τεχνολογίες και από της υψηλής παραγωγικότητας συστήματα παραγωγής. Πολλές από τις εξειδικευμένες ικανότητες που χρειάζονται μπορούν να αποκτηθούν μόνο μέσα από την πρακτική εξάσκηση στη συγκεκριμένη θέση εργασίας. Μέχρις ότου, όμως, να οργανωθεί ένα προηγμένο σύστημα παραγωγής, ελάχιστες δυνατότητες υπάρχουν για να ασκηθεί κανείς στην πράξη και για να μάθει τη χρησιμοποίηση των νέων τεχνολογιών.

Τέταρτο είναι το πρόβλημα της αποφυγής του επιχειρηματικού κινδύνου. Οι άνθρωποι στις φτωχές χώρες είναι φρόνιμα επιφυλακτικοί στην ανάληψη επιχειρηματικών κινδύνων, επειδή ακόμα και μία μικρή απώλεια εισοδήματος μπορεί να έχει καταστροφικές συνέπειες για τους ίδιους και για τις οικογένειές τους. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, οι άνθρωποι στις χώρες αυτές είναι συχνά απρόθυμοι να εισάγουν νέες τεχνολογίες.

Το πέμπτο πρόβλημα είναι η αυτο – διαιωνιζόμενη στασιμότητα. Εκτός από το χαμηλό επίπεδο εισοδήματος και το πρόβλημα του επιχειρηματικού κινδύνου, μια χώρα που δεν έχει ζήσει ήδη την εμπειρία μας γρήγορης αύξησης της παραγωγικότητας, δύσκολα θα μπορέσει να βρει τις δυνάμεις για να ξεκινήσει τώρα τη διαδικασία. Τούτο οφείλεται στο γεγονός, ότι είναι ευκολότερο να πείσει κανείς τους ανθρώπους να αποδεχτούν νέες χρήσεις των παραγωγικών πόρων της κοινωνίας, αν τα νέα επενδυτικά προγράμματα μπορούν να χρηματοδοτηθούν από την άνοδο του επιπέδου της παραγωγικότητας και όχι αποσπώντας πόρους

από τις τρέχουσες χρήσεις του. Οι πέντε πρώτες πλευρές του φαύλου κύκλου της άνισης ανάπτυξης αφορούν την κατάσταση της ίδιας της χώρας. Οι δύο τελευταίες αναφέρονται στις σχέσεις με τις άλλες χώρες.

Έκτο πρόβλημα, και ίσως σημαντικότερο απ' όλα, είναι ο σωρευτικός χαρακτήρας της διαδικασίας του ανταγωνισμού. Οι νικητές σε κάθε γύρο ανταγωνισμού αρχίζουν τον επόμενο γύρο με ένα πλεονέκτημα έναντι των αντιπάλων τους. Το παιχνίδι του ανταγωνισμού στην καπιταλιστική οικονομία, μοιάζει άνισος αγώνας για αυτόν που είναι λιγότερο ικανός να αγωνιστεί, κι αποδεικνύεται εύκολος στόχος για τον αντίπαλό του.

Έβδομο πρόβλημα είναι το γεγονός, ότι οι κυβερνήσεις των πλουσίων χωρών συχνά υιοθετούν πολιτικές που εμποδίζουν την ανάπτυξη στις φτωχές χώρες. Αυτό συμβαίνει συχνότερα όταν η πολιτική θέση και τα οικονομικά προνόμια των επίλεκτων ομάδων (ελίτ) στις φτωχές χώρες προστατεύονται με την παροχή οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας, με την άμεση στρατιωτική επέμβαση και με άλλα μέσα.

Επιπλέον, οι κυβερνήσεις των πλούσιων χωρών πιέζουν συχνά τις κυβερνήσεις των φτωχών χωρών να υιοθετήσουν οικονομίες πολιτικές που ευνοούν την πραγματοποίηση κερδών από τις πολυεθνικές εταιρίες, υποστηρίζοντας ότι οι πολιτικές αυτές είναι αναγκαίες για να προσελκυστεί ξένο κεφάλαιο σε μία φτωχή χώρα.

13.3 Η ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

Μόνιμα είναι στην επικαιρότητα το πρόβλημα της ανεργίας, όχι μόνο στην χώρα μας αλλά και στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως στην Γερμανία όπου τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερες μικρομεσαίες επιχειρήσεις οδηγούνται σε πτώχευση με αποτέλεσμα να εντείνεται το πρόβλημα.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat ο αριθμός των επιχειρήσεων που θα κλείσει φέτος στην Γερμανία θα είναι 28.500 δηλ. 4% περισσότερο από πέρυσι, ενώ υπολογίζεται ότι θα χαθούν περίπου μισό εκατομμύριο θέσεις εργασίας.

Έτσι σήμερα το σημαντικότερο πρόβλημα της Ευρώπης είναι η επιβίωση των κοινωνιών σαν έκφραση αλληλεγγύης μέσα στην ραγδαία άνοδο της ανεργίας, του κοινωνικού αποκλεισμού και της οικονομικής κρίσης. Η διαπίστωση αυτή σημαίνει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να χαράξει επιθετική ενεργητική πολιτική στον τομέα της απασχόλησης που θα της επιτρέψει να δημιουργήσει και να επεκτείνει την κοινωνική της πολιτική.

Υπάρχει ουσιαστικός προβληματισμός για τη επίπτωση του ενιαίου νομίσματος στην απασχόληση και βέβαια υπάρχουν δύο διαμετρικά αντίθετες απόψεις. Η πρώτη διατείνεται ότι η εισαγωγή του Ευρώ θα δημιουργήσει κύμα νέων θέσεων εργασίας και η δεύτερη ότι θα υπάρξει μείωση των θέσεων εργασίας (λόγω εφαρμογής οικονομιών κλίμακας, συγχωνεύσεων κ.τ.λ.) και η ανεργία θα αυξηθεί. Στην φάση αυτής της ολοκλήρωσης η Ευρώπη είναι υποχρεωμένη εκ των πραγμάτων να αναπτύξει κοινές προσεγγίσεις στα θέματα της απασχόλησης, προσεγγίσεις κοινωνικές και όχι πολιτικές.

Σε πρόσφατη έκθεση του ΟΑΣΑ για την απασχόληση επικρίνεται πάλι το ενδεχόμενο της γενικευμένης μείωσης του χρόνου εργασίας. Στην πράξη όμως υπάρχει γενικευμένη στροφή προς την μείωση του χρόνου εργασίας ακριβώς επειδή η μακροπρόθεσμη αύξηση της παραγωγικότητας, επιτρέπει αυτή τη μείωση.

Στη Γαλλία εφαρμόζεται ως το 2000 ή το 2002 (ανάλογα με το μέγεθος της επιχείρησης) το 35ωρο. Στην Ιταλία προτάθηκε ανάλογος νόμος για το 35ωρο μέχρι το 2001. Στη Γερμανία ορισμένα εργατικά συνδικάτα ζητούν 30 ώρες την εβδομάδα (με μικρή μείωση των αποδοχών). Στην Ισπανία ο Γενικός Γραμματέας της DGT ζητάει μείωση του χρόνου εργασίας στις 35 ώρες χωρίς μείωση αποδοχών. Στην δεκαετία 1987-1997 η Ελλάδα και η Γαλλία είχαν μηδενική

μεταβολή, αλλά επίσης η Ελλάδα σε απόλυτο αριθμό έχει τις περισσότερες ώρες εργασίας σε ετήσια βάση, συγκριτικά με τις άλλες χώρες της Ε.Ε. και την τρίτη θέση σε παγκόσμιο επίπεδο.

Είναι προφανές ότι η μείωση της ανεργίας, ιδιαίτερα στην Ευρώπη και στις άλλες χώρες όπου έχουν σημειωθεί υψηλά επίπεδα παραγωγικότητας και κερδοφορίας μπορεί να επιτευχθεί με την μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς μείωση των αποδοχών.

Η μείωση όμως του χρόνου εργασίας δεν αρκεί. Είναι αναγκαίο να υπάρξει ουσιαστική προστασία των ανέργων, όπως ασφάλιση όλων είτε πρόκειται για ανέργους μακράς ή βραχείας διάρκειας. Ταυτόχρονα όποιοι είναι σε κοινωνικά μειονεκτική θέση (άνεργοι για πολύ καιρό, νέοι που δεν έχουν εργαστεί ποτέ) θα μπορούσαν να εργάζονται με μερική απασχόληση και παράλληλα να δέχονται ένα συμπλήρωμα του μειωμένου μισθού από το κράτος.

Ιδιαίτερα σημαντική όμως μπορεί να αποβεί η προσφορά βοήθειας στον άνεργο για να επιστρέψει πάλι στην αγορά εργασίας. Η παροχή συμβούλων, η επιμόρφωση και τα πρακτικά μαθήματα αποτελούν μερικούς τρόπους ενθάρρυνσης προς αυτήν την κατεύθυνση. Η μέθοδος αυτή εφαρμόζεται σε πολλές χώρες του εξωτερικού και σκοπό έχει μέσω κάποιων διαδικασιών να επαναφέρει στην αγορά εργασίας τους ανέργους .

Με τους παραπάνω τρόπους, καθώς επίσης με την προβολή και και διεκδίκηση των προαναφερθέντων προτάσεων, το ποσοστό ανεργίας μπορεί να μειωθεί κατά πολύ και έτσι να επανενταχθούν χιλιάδες άνθρωποι στην αγορά εργασίας.

Πίνακας 1
Μεταβολή του συμβατικού χρόνου εργασίας στην βιομηχανία

Χώρα	Ετήσιες συμβατικές μέσες αμοιβές Εργασίας (σε ευρώ)		Ποσοστιαία διαφορά
	1987	1997	
Πορτογαλία	2025	1823	-10
Αυτ. Γερμανία	1716	1573	-8,3
Ιαπωνία	2138	1990	-6,9
Λανία	1756	1665	-5,2
Φιλανδία	1784	1716	-3,8
Ιταλία	1800	1736	-3,6
Ελβετία	1913	1844	-3,6
Ιρλανδία	1864	1802	-3,3
Βέλγιο	1756	1702	-3,1
Σουηδία	1800	1752	-2,7
Ολλανδία	1748	1715	-1,9
Αυστρία	1743	1713	-1,7
Ισπανία	1800	1782	-1
Λουξεμβούργο	1800	1784	-0,9
ΗΠΑ	1912	1904	-0,4
Νορβηγία	1740	1733	-0,4
Η.Β.	1778	1774	-0,2
Γαλλία	1771	1771	0
Ελλάδα	1840	1840	0

Πηγή: Ανεθνές Γραφείο Εργασίας

13.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Παρακολουθώντας κανείς την ιστορία καπιταλιστικού συστήματος των τελευταίων αιώνων παρατηρεί ότι πρόκειται για ένα δυναμικό οικονομικό σύστημα που διαρκώς μεταβάλλεται .

Η απάντηση στο πόσο προάγει θετικά μια κοινωνία ή όχι ένα οικονομικό σύστημα σίγουρα δεν είναι τόσο απλή. Κάθε μορφή οικονομικού συστήματος με την πάροδο των χρόνων αναδιπλώνει τόσο θετικά όσο και αρνητικά στοιχεία. Στην προσπάθεια μας να χαρακτηρίσουμε τον καπιταλισμό στηριζόμαστε σε διάφορες αξίες όπως στις αξίες της αποτελεσματικότητας, της δικαιοσύνης και της Δημοκρατίας.

Ο καπιταλισμός αναμφισβήτητα είναι ένα αποτελεσματικό οικονομικό σύστημα. Ποτέ πριν ο άνθρωπος δεν κατάφερε να χρησιμοποιήσει πιο αποτελεσματικά τους διαθέσιμους πόρους προκειμένου να παραχθούν αγαθά και υπηρεσίες ωφέλιμες για την ανθρωπότητα. Με την εμφάνιση του καπιταλισμού αλλάζει γοργά η διάρθρωση της παραγωγής. Η επεξεργασία των πρώτων υλών αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία, ενώ η τεχνολογία στρέφεται όλο και περισσότερο στην κατεύθυνση της οργάνωσης της παραγωγής. Η βιοτεχνολογία κερδίζει μερίδιο σε σχέση με την παραδοσιακή γεωργική βιομηχανική δραστηριότητα και αλλάζει η όψη των παραδοσιακών κλάδων. Οι αυτοματισμοί μειώνουν το ειδικό βάρος της μηχανολογίας και της έντασης της εργασίας. Οι τηλεπικοινωνίες, οι υπολογιστές και το λογισμικό, δημιούργησαν νέα προϊόντα και υπηρεσίες, ενώ ανοίχτηκαν νέοι ορίζοντες ανάπτυξης. Ο αυτοματισμός και οι νέοι μέθοδοι οργάνωσης δημιούργησαν νέες ειδικότητες ταυτόχρονα δημιούργησαν την ανάπτυξη των ερευνών για την βελτίωση της τεχνολογίας.

Σίγουρα όμως αυτή η μορφή οικονομικού συστήματος έχει να παρουσιάσει στο πέρασμα των χρόνων πολλά και ποικίλα προβλήματα. Προβλήματα που σαν άμεσο θύμα έχουν τον ίδιο τον άνθρωπο.

Το βασικότερο στοιχείο του καπιταλιστικού συστήματος είναι το κέρδος. Το κέρδος αποτελεί το μεγάλο είδωλο της εποχής στο οποίο υποτάσσονται όλες οι δυνάμεις. Αυτή η λογική του αλόγιστου κέρδους που επιβάλλει ο καπιταλισμός σήμερα στις ανθρώπινες κοινωνίες, οδηγεί στην κατασπατάληση των φυσικών πόρων. Η θεοποίηση των αριθμών που συμβάλλουν στα οικονομικά μεγέθη βάζει

σε δεύτερη μοίρα τον άνθρωπο περιθωριοποιώντας μεγάλα στρώματα. Η ανεργία, η φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός η περιβαλλοντική καταστροφή κ.λ.π. είναι η σημερινή πραγματικότητα που βιώνουν οι άνθρωποι στο καπιταλιστικό σύστημα.

Το κόστος της εργασίας συμβάλλει όλο και λιγότερο στο συνολικό κόστος της παραγωγής. Οι αυτοματισμοί και νέες μέθοδοι οργάνωσης δημιουργούν άλλα και καταργούν ταυτόχρονα παλιές ειδικότητες. Αυτές οι εξελίξεις επηρεάζουν δραματικά την ίδια εργασία. Έτσι ο καπιταλισμός μπορεί να αυξήσει το βιοτικό επίπεδο πολλών στρωμάτων δημιούργησε ταυτόχρονα όμως ανεργία και φτώχεια .

Η ανεργία των νέων καθώς και η μακροχρόνια ανεργία αποτελεί σήμερα μια πραγματικότητα όλων των κοινωνιών. Το 1/3 πληθυσμού της γης παραμένει απροστάτευτο μπροστά στην φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό ανήμπορο να αντιδράσει. Όταν μια κοινωνία είναι χωρισμένη στα δύο σίγουρα το χάσμα που υπάρχει μεταξύ των δύο πλευρών είναι πολύ μεγάλο.

Παρόλα που η βελτίωση της ζωής των ανθρώπων μπορεί να μοιάζει με άπιαστο όνειρο, η λύση πάλι παραμένει στα χέρια των ανθρώπων. Ο άνθρωπος ευθύνεται για τις επιτυχίες , αλλά και για τις αποτυχίες αυτού του οικονομικού συστήματος. Η βελτίωση της ζωής μας βρίσκεται στα χέρια όλων, με την προϋπόθεση να ακολουθήσουμε μια διαφορετική στρατηγική που θα αξιοποιήσει το βασικό πλεονέκτημα, την αξιοσημείωτη παράδοση της στην φροντίδα για τον άνθρωπο.

1. «Ανεργία μύθοι και πραγματικότητα », Εναλλακτικές Εκδόσεις /Δοκίμια 8, (1998)

Μ. Χλέτσος, Δ. Α. Κατσορίδας, Χ. Ναζάκης, Η. Ιωκειμόγλα, Α. Καρασάββογλου.

2. « Η φτώχεια των εθνών», Εναλλακτικές Εκδόσεις /Δοκίμια 6, (1997)
Χάρης Ναζάκης

3. « Κατανοώντας τον καπιταλισμό» Α' τόμος Β' τόμος, Εκδόσεις
Gutenberg,
Samuel Bowles, Richard Edwards

4. « Στρατηγική της ανάπτυξης »,
Λ. Α. Παπακωνσταντινίδης

Internet

5. «Μεταθέσεις », Immahali wallerstein, περιοδικό Agone No16 1996,
[http:// www.meta.gr/articles_wallerstein.htm](http://www.meta.gr/articles_wallerstein.htm)

6. « Τάσεις κοινωνίας και πολιτισμός», Παναγιώτη Ν. Αγγελοπούλου,
<http://knet.compulink.gr/taseis/evangelo/eva01.htm>

7. ΕΣΥΕ « Απασχόληση και ανεργία στις περιφέρειες », Γιώργου
Κρητικίδη,
[http:// www.inegsee.gr/enimerwsi-41-doc7.htm](http://www.inegsee.gr/enimerwsi-41-doc7.htm)

8. « Εκτίναξη της ανεργίας», «Καταπολέμηση της ανεργίας », Ε. Γεωργίου,
[http:// www.forthnet.gr/antitetradia/laikos/251a.htm](http://www.forthnet.gr/antitetradia/laikos/251a.htm)
9. « Οικονομικοτεχνικό πράττειν», Παντελή Μούτουλα,
[http://www. inegsee.gr/enimerwsi-54-doc2.htm](http://www.inegsee.gr/enimerwsi-54-doc2.htm)
10. « Κοινωνικός αποκλεισμός και Αλληλεγγύη», Γ. Τσιακάλος
[http://www.eled.auth.gr/reds/txt/exclusion/excl_allileggih ts.htm](http://www.eled.auth.gr/reds/txt/exclusion/excl_allileggih_ts.htm)
11. « Στοιχεία EUROSTAT »,
[http:// www.inegsee.gr/enimerwsi-32-doc2.htm](http://www.inegsee.gr/enimerwsi-32-doc2.htm)
12. « ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1993- 1998 »
13. « Οι εξελίξεις στην απασχόληση το 1998», Γιώργος Κρητικίδης
<http://www. inegsee.gr/enimerwsi-54-doc2.htm>
14. « Οι επενδύσεις και η ανεργία στην Ε.Ε.» , Ηλία Ιωακείμογλου
<http://www. inegsee.gr/enimerwsi-41-doc6.htm>
15. ΕΣΥΕ « Έρευνα εργατικού δυναμικού 1997»,
<http://www. inegsee.gr/enimerwsi-38-doc4.htm>
16. « Η θέση των νέων στην αγορά εργασίας», Ηλία Ιωακείμογλου, Γ. Κρητικίδη
<http://www. inegsee.gr/enimerwsi-38-doc4.htm>
17. « Μεταβολή του συμβατικού χρόνου εργασίας στην βιομηχανία»,

Πηγή Διεθνές Γραφείο Εργασίας.

<http://www.inegsee.gr/enimerwsi-41-doc5.htm>

18. ΟΑΕΔ « Ανεργία γυναικών 1998»

19. «Η χρηματοστηριοποίηση της οικονομίας», Χρήστος Τσουκαλάς.

<http://www.forthnet.gr/antitetradia/laikos/259q.htm>

